

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskernes Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

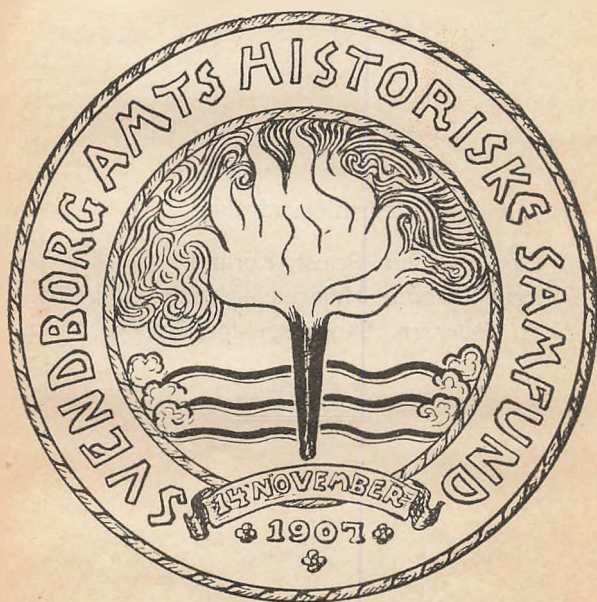
Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SVENDBORG AMT

AARSSKRIFT

FOR

1916

NYBORG
C. SCHØNEMANNS BOGTRYKKERI

Redaktionsudvalg :

J. Chr. Clausen, Præst, Korinth.

Thøger Dissing, Højskoleforstander, Vejstrup.

Ernst Petersen, Skoleinspektør, Nyborg.

Tilstanden i Nyborg Amt ved Aar 1743.

Amtmand Adellers Indberetning til Danske Kancelli.

Meddelt ved *Kai C. Uldall*.

Med en Indledning om E. J. Jessens Forsøg paa at forfatte
en dansk-norsk Landsbeskrivelse.

I April 1743 udgik fra Danske Kancelli en Skrivelse til alle Amtmænd og Stiftamtmand, paalæggende dem, at de „jo før jo heller ville gøre sig Umag for, deels under egen Direction, deels og ved andre habile og om Landet erfarne Mænd i de dem allernaadigst anfortroede Amter, at lade forfatte over et hvert Amt i sær en heller ganske udførlig end kort Beskrivelse og Efterretning“ som Besvarelse paa 33 vedlagte Spørgsmaal eller Poster, ligesom de „ville behage at tilsette hver viidere Curiosa og Merkværdighed i de dem allernaadigst anfortroede Amter, omendskiønt Spørgsmaalene ikke skulle give Anledning dertil.“ Aarsagen til denne Ordre var følgende.

Nogle Maaneder forinden havde daværende Sekretær

i Danske Kancelli, E. J. Jessen*), en Samtale med Geheimeraad Carl v. Holstein. Samtalen drejede sig bl. a. om Muligheden af at faa samlet en dansk-norsk Jus Publicum, og Jessen „proponerede da“ — for at gengive Ordene fra hans egen Beretning — „at man kunde gøre en Begyndelse med en fuldstændig Geografi over begge Rigerne“. Denne Tanke fandt straks varm Tilslutning hos Holstein, og efter at Sagen nærmere var drøftet, lovede Jessen at forfatte et Udkast for at illustrere et saadant Værks Indhold og Omfang. Dette Udkast kunde Jessen allerede faa Dage efter overrække Holstein, og denne foreviste det derpaa til sin Broder, Obersekretæren i Danske Kancelli, Grev Johan Ludvig v. Hol-

*) Erik Johan Jessen-Schardebøll (Han førte ikke Tilnavnet), f. 4.-11.-1705, † 26.-8.-1783, var Søn af en Præst i Jevenstedt. Han studerede Theologi og senere Jura. Blev 1735 Assessor i Hofretten i Kbhvn. og senere Sekretær i Generalkirkeinspektionskollegiet, 1739 Sekretær i Danske Kancelli og 1746 Generalkirkeinspektør, 1745 Kancelliraad, 1754 virkelig Justitsraad og 1768 Etatsraad. 16.-10.-1750 ægtede han en Officersdatter, Gertrud Cathrine Brinck.

Jessen var en nidkær Embedsmand, skønt hans Hovedinteresse var Historie og Geografi. I „Det kgl. Danske Selskab“ spillede han en betydelig Rolle, og han stod i nært Forhold til Datidens Videskabsmænd; men nægtes kan det ikke, at hans Force mere bestod i at udkaste Planer og Projekter end i at gennemføre noget videnskabeligt Arbejde. Hans „Atlas“ Skæbne er ikke det eneste Eksempel derpaa. Foruden Materialierne til sin Geografi har Jessen efterladt sig omfattende Samlinger til Personalhistorien, en paabegyndt Afhandling om Tiende (Kall. Fol. 100), m. m. Derimod foreligger kun faa trykte Værker fra hans Haand, nemlig en Stamtavle over Familien Jessen-Schardebøll, et Par mindre, historisk-topografiske Afhandlinger og endelig „Det Kongerige Norge“, hvorom ovenfor skal meddeles.

stein, der ligeledes følte sig meget tiltalt af Planen og ved første Lejlighed foreslog Jessen at give sig i Kast med Udarbejdelsen af det projecterede „Atlas“, hvad Broderen, Gehejmerraaden, allerede da havde gjort sig til Talsmand for.

Jessen havde næppe fra Begyndelsen tænkt sig selv som Forfatter af dette store Værk; i alt Fald har det for ham været en Fremtidsdrøm, et Luftkastel, og da dette pludselig ved Holsteins Forslag virkeliggjordes, vaagnede hans Tvivl om egne Evner. Han søgte at undskylde sig med sit Ukendskab til Arbejdsgangen og foreslog „en af de unge Professorer eller Philosophiæ“ i sit Sted. Dog maatte Obersekretærens Tillid og Ønske lægge et stærkt Pres paa Jessen, især da der forsikredes ham al mulig Støtte ved Arbejdet, dels i Form af Hjælp ved Medarbejdere og dels ved at aabne ham Adgang til Geheimearkivet og paa anden Maade forskaffe ham det nødvendige Kildestof, og efter nogle Dages Betænkningstid paatog Jessen sig endelig Værkets Udførelse.

Obersekretæren forebragte derpaa Sagen for Kongen, hvis Billigelse hurtigt opnaaedes, og de til Planens Realisation nødvendige Ordre udstedtes.

Jessen havde, inden han overtog Hvervet, hævdet Nødvendigheden af, at der gennem Kancelliet skaffedes Oplysninger om Forholdene i Rigernes forskellige Dele, og nu nedtegnede han 29 Spørgsmaal, der efter Samraad med Geheimearkivar Gram og Pontoppidan voksede til 33, hvis Besvarelse, som vi har set, paalagdes Amt- og Stiftamtmand. Senere indsamledes ligeledes Materialier ad anden Vej; saaledes udgik Ordre til „alle Grever og Friherrer“ om at supplere Amtmændenes Indberetninger, og Mænd som Justitsraad J. F. Ramus, Professor Chr. Horrebow og fl. maatte yde deres Bidrag

til Indsamlingen eller fremsætte deres Meninger om Sagen.

Imidlertid blev Amtsinberetningerne ikke til Jessens Tilfredshed. Han klager over Stoffets Mangelfuldhed, over svigtende Interesse fra Indsenderne o. m. a. Fra enkelte Amter udeblev Besvarelserne endog aldeles.

Uheldig for Sagen var den Omstændighed, at kun de færreste vidste, hvortil disse omfattende Relationer skulde benyttes. Dette gælder i mindre Grad Amtmændene end de mange lavere Embedsmænd, Godsejere og andre, til hvem Amtmændene lod Spørgsmaalene gaa videre. Man kan i de for enkelte Dele af Landet opbevarede Sogne- og Godsindberetninger spore en vis Ængstelse for at være alt for aabenhjertig. De tunge Ekstraskatter svævede jo over Befolkningens Hoveder. Præsterne f. Ex. giver gennemgaaende langt bedre Oplysninger om Vildtbestanden end Godsejerne, der dog var nærmest dertil, og i det hele taget er der gaaet uden om Oplysninger, der kunde give et Billede af den økonomiske Status, hvor ringe den end var.

Endelig var den almindelige Uvidenhed en Hindring for fyldestgørende Besvarelser af visse Poster.

Dog kan de indsamlede Materialier ikke have været saa værdiløse, som Jessen senere har givet det Udseende af. Sagen var den, at hans egne Betænkeligheder viste sig at være velbegrundede: han var ikke Mand for at bearbejde Stoffet. Hans efterladede Forarbejder vidner derom. Snart er der taget fat hist, snart her i de store Manuskriptbunker, Rettelse følger paa Rettelse. Og Tiden gik. Først i 1763 udsendte han første Bind af: Det Kongerige Norge, fremstillet efter dets naturlige og borgerlige Tilstand. Men det blev

ogsaa derved; Jessen gik i sin Grav 1783 uden at have bragt sit planlagde Værk til Udførelse.

Ved Udarbejdelsen af sin norske Landsbeskrivelse havde Jessen faaet en værdifuld Medarbejder i den senere Provst over Dalerne, Hans Steenbuch, og Æren af Bogens Fremkomst tilkendtes denne Mand. Det er sikkert udelukkende hans Hjælp og ikke, som Jessen i Fortalen meddeler, tillige den Omstændighed, at de norske Indberetninger var mere fyldige end de danske, der var Aarsag til, at Bogen beskrev Norge og ikke Danmark.

Vi ser af denne Fortale, at Jessen 1763 havde opgivet Tanken om at udgive Danmarksbeskrivelsen, ikke mindst fordi han søger at fralægge sig Ansvar ved at fremhæve Carl v. Holsteins Initiativ, medens han i den i Udkast delvis bevarede Fortale til sin danske Geografi havde understreget sin egen Andel i Planlæggelsen. Hertil havde han frit Spillerum, idet begge Brødrene Holstein var afgaaede ved Døden i Begyndelsen af Aaret 1763.

Men andre havde ogsaa taget Sagen op. I Begyndelsen af 1760erne paabegyndte Pontoppidan Udarbejdelsen af sit „Danske Atlas“, der efter hans Død fortsattes af Svogeren Hofman. Kun i forholdsvis ringe Grad benyttede disse Forfattere sig af de Jessenske Materialier; egne Indsamlinger forsynede dem med Oplysninger fra Landsdelene.

Største Delen af Relationerne og Forarbejderne til „Jessens Atlas“ opbevares nu i det Kgl. Biblioteks Manuskriptsamling. Særlig hvad angaar Sjælland, Smaaøerne og Norge er Materialet betydeligt, medens store Dele af de jyske Relationer, hvis de nogensinde har eksisteret, maa være gaaet tabt. Det samme gælder Indbe-

retningerne fra de vestfyenske Amter, medens den her meddelte fra Nyborg Amt er bevaret i adskillige Afskrifter.*)

Amtmanden over Nyborg og Tranekær Amter, Theodor Adeler til Lykkesholm,**) indsendte den 8nde Februar 1744 sin Indberetning til Kancelliet. Han nærede selv varm Interesse for Historie og Topografi, og der er Grund til at tro, han har gjort sit bedste for at fremskaffe de forlangte Oplysninger.

I særlig Grad havde han kastet sig over Studiet af Herregaardenes Historie, hvorfor hans Besvarelse af 30te Post, der handlede derom, blev meget fyldig og optog over Halvdelen af hele Indberetningen. Hofman og Pontoppidan har da ogsaa benyttet sig deraf, idet deres Beskrivelser af Nyborg Amts Herregaarde er hentet derfra,

*) Foruden Landsarkivets Eksemplar (se nedenfor) ejer Kgl. Bibliotek i Thott Fol. 728 en Afskrift samt i Kall. Fol. 30 enkelte Partier, muligvis af Originalen, og endelig i Thott 4to 1422 en smuk, ufuldført Afskrift. Endvidere findes et Eksemplar i Sorø Akademis Manuskriptsamling under Nr. 117; 4to.

Indberetningen fra Tranekær Amt er bevaret i Kall. Fol. 53.

***) Theodor Adeler, f. 26.-5.-1702, † 21.-4.-1767. Blev Kammerjunker hos Dronningen. 1729-Etatsraad, 1740 Konferensraad og 1760 Geheimeraad. Købte Lykkesholm i Vinding Herred 1730. Blev 1727 succederende og 1736 virkelig Amtmand over Nyborg og Tranekær Amter. Afsked 1767. Fik 4. Aug. 1758 Patent at føre Navnet Lente af Adeler (ifølge Broderens, Chr. Lente-Adelers, testamentariske Bestemmelse). Han var gift med Leopoldine Cathrine Rosenkrantz.

hvorfor baade Danske Atlas og Hofmans Fundatser nævner Lente-Adelers „Samlinger“ med Anerkendelse. Paa Grund af denne Benyttelse udelades Afsnittet om Herregaardene her. Fra den øvrige Del af Indberetningen har de to Forfattere derimod kun hentet et Par Enkeltheder.

Til eget Brug beholdt Lente-Adeler en Kopi af sin Indberetning samt en Afskrift af den Række Relationer fra Sogne og Godser, som han i Sommeren 1743 havde begæret sig tilsendt, og hvorover han havde bygget sin Indberetning. Disse Optegnelser forblev efter hans Død paa Lykkesholm og er for endel Aar siden skænket til Landsarkivet for Fyen.

Landsarkivets Eksemplar er her lagt til Grund for Udgivelsen.

Som ses er Lente-Adelers Relation ved Noter og Tilføjelser suppleret med Oplysninger fra de ovennævnte Sogne- og Godsindberetninger. Det forekom maaske rimeligere, om disse sidste, som den oprindelige Kilde, her var meddelt i Steden for Amtmandens Indberetning. Dertil er de dog ikke egnede, idet de er overfyldte med Gentagelser og i Forholdet til Stoffets Udstrækning indeholder yderst faa Positiviteter.*)

Ved Udgivelsen er den oprindelige ubehjælpomme Stavemaade og Interpunktion ikke gengivet. Dog er Person- og Stednavne samt Fremmedord og Citater (Bøndernes Talemaader) gengivet nøjagtigt efter Haandskriftet, ligesom der ikke er foretaget nogen Forandring

*) Et Par af disse Sogneindberetninger fortjener dog som Undtagelse at aftrykkes in extenso. Dette gælder navnlig Indb. fra Strynø, der senere skal meddeles, hvorfor ingen Tilføjelser er hentet derfra.

af den ofte meget knudrede Sætningsbygning. Hvor et manglende Ord er indsat, er benyttet [], medens Lente-Adlers Parenteser er angivet ved (). Enkelte Udeladelser i Teksten er antydet ved — — — —.

* * *

Lente-Adelers Indberetning.

1ste POST.

Amtets Situation og almindelige Beskaffenhed, det er: (1) Om det bestaar af fast Land alene eller af Øer tillige. (2) Om Landet er indskaaret med Fjorder, Bugter og Vigter og paa hvad Steder. (3) Om igennemskaaret af mange Strømme, Aaer, Søer og Moradser. (4) Om det er jævnt eller bjerget. (5) Om der er megen Skov og hvad Slags. (6) Jordens Beskaffenhed, om den er frugtbar eller ufrugtbar. (7) Om mere Kornland end Enge og Moser. (8) Om der ligger Jord udyrket og hvad Slags gyldig Aarsag. (9) Om der er mange Heder, hvor, hvor store, til hvad Nøtte, og om de kan ej nattes bedre. (10) Om nogen synderlig Slags Jord findes i Amtet, hvor, og hvortil det bruges eller kan bruges. (11) Om der er Sandflugt eller Flyvesand; om den er gammel og allerede har gjort stor Skade; om der er gjort nogen Anstalt til at dæmpe den.

(1) Nyborg Amt*) bestaar af fast Land, som strækker sig fra den yderste Kant i Sønden nedenfor Købstaden Svendborg til den yderste Kant i Norden, kaldet Fyens Hovet paa Hindsholm og udgør en éten-

*) Som bekendt omfattede Nyborg Amt Vinding, Salling, Sunds og Gudme Herreder, samt Viby, Messinge, Dalby og Stubberup Sogne, der udgør det egentlige Hindsholm.

due lige Linie in Latitudenem af $7\frac{3}{4}$ danske Mile, dog saaledes, at endel af Revninge Sognegrund under Odense Amt i Bierre Herred ligesom paa en kort Vej skiller Hindsholm fra Nyborg Amt lige indtil Stranden i Østen, idet man nødvendig maa passere den liden Del af Odense Amt, førend man kan komme til Hindsholm under Nyborg Amt.

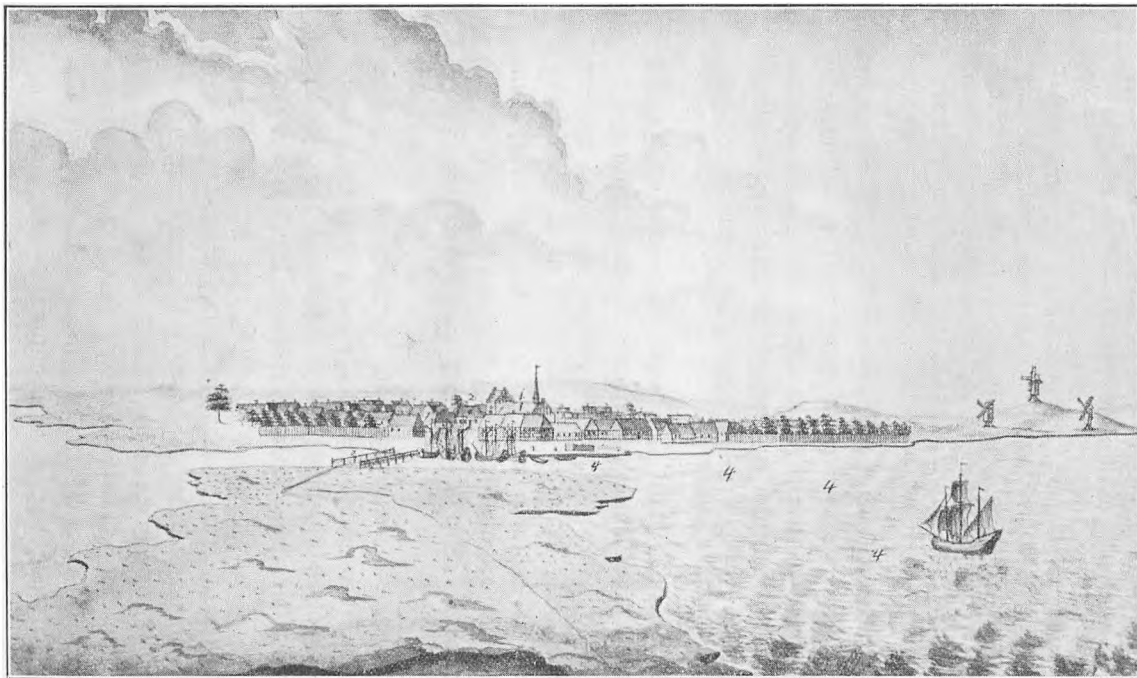
Amtet er ellers saaledes situeret, at det haver det store Belt over sig i Nord, under sig i Sønder og ganske omkring sig i Østen. Men paa den venstre Haand er det landfast med Odense og Assens Amter.

I Østen gaar Havet ind med en Bugt og formerer en temmelig vidtløftig Fjord ind til Kierteminde under Hindsholm, over hvilken Fjord er en lang Træbro, og østenfor Broen [er] en sikker [men] dog grundet Havn for samme Købstad.

I Norden formerer og Havet en temmelig vidtløftig Fjord over Hindsholm,*) som strækker sig ongeføhr en 2 Mile sønden ind i Landet og med en smal Rende, naar det blæser en stærk Nordvest, løber igennem Hindsholm $\frac{1}{4}$ Del Mil nordenfor Kierteminde og ud igen i den østre Strand, hvorved den ligesom gør Hindsholm til en omflødt Ø, saa at ingen paa den Tid kan køre eller ride derover uden

*) Odense Fjord sendte dengang en Arm, Taarup Strand, ind gennem Hindsholm fra Vest. Den dannede en Bredning sydøst for Taarup, og kun en smal Tange nord for Kierteminde var Forbindelsen fra Syd. Det var denne Tange, der ved Nordveststorm og Højvande oversvømmedes. Inddæmningsarbejderne paabegyndtes 1812.

(Hofman Bang: Odense Amt p. 87. — Engelstoft: Munkebo Sogn, i Saml. til Fyens H. og T. IX p. 350).

Kjerteminde 1755. (Efter Frederik d. 5tes Atlas).

største Livsfare, ligesom og adskillige, som ej have vidst at tage sig i Agt derfor, i bemeldte Rende ere druknet og omkommet.

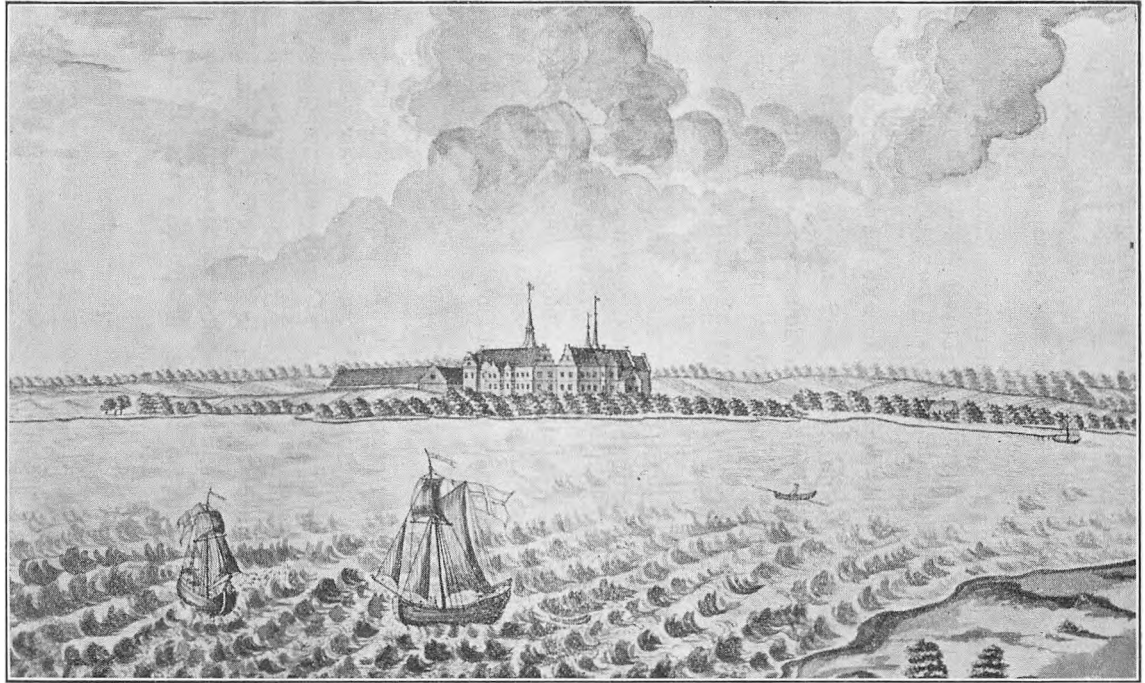
Men som det ikke sker ofte, at Vinden her blæser en stærk Nordvest, saa er ej heller nogen Bro over samme Rende, som ellers altid baade Vinter og Sommer er saa tør, at man endog kan gaa tørskoet derover.

Bemeldte Fjord er ellers temmelig fiskerig paa Torsk og et Slags for deres Bonitet her udi Landet bekendte Flyndrer, som man kalder Kierteminde Raadmænd.

- (2) Om Bugter og Viger meldes, at naar man fra Nyborg Skibbro afgaar, er strax om Styrbord en Stengrund, som skyder ud fra Landet og kaldes Avernache Hoved. Lidet der for gaar en Vig, og der kommer en Aa, kaldet Holchenhauns Aa.*) Derefter gaar Landet hen forbi Holchenhauns Marker og Skove ongeføhr en $\frac{3}{4}$ Mils Vej, hvor da den saa kaldede Klørhage strækker sig noget ud i Stranden; og derved [er] en Stengrund. Siden er paa en Mils (!) Vej ikke noget, førend man kommer til Kongshøj.*) Der gaar en Aa ud fra Landet, hvor

*) Udløbet af Vindinge og Ørbæk Aaer i Holckenhavnfjorden.

**) Clemens Eriksen Bierregaard (Foged i Hesselager og Glorup Birker fra 1734 til sin Død 1760) meddeler i sin Indberetning til Amtmanden: „Kongens Høj har sit Navn deraf, at en af [de] forrige danske Konger fra Stranden og fra Skibene der skal være gaaet i Land — — — at se sig om fra samme Høj.“ Som det synes i Modstrid med Adeler meddeler han endvidere, at Skibe kan indlægges ved Kongshøj Aa, og at Materialier til Glorup nye Hovedbygning afskibedes dér.

Holckenhavn. (Efter Frederik d. 5tes Atlas).

der undertiden fanges Ørter; men [der er] meget grundt udenfor, saa at en Baad kan ikke flyde derind uden med højt Vande.

En Mils Vej derfra kommer nok en Aa, kaldet Stokkebechs Aa. Der skal og være et Ørtefangst*) og [en] Sandgrund udenfor Aaen. Derefter gaar Landet lige frem en Mils Vej, hvor der er en Hug ud i Stranden med store Stene, kaldet Elsehovet. Derfra gaar en Bugt ind i Landet ved Tidseholts Gaard, hvor ligeledes findes et Ørtefangst, bemeldte Gaards Ejere tilhørende. Derefter kommer Svendborg Sund, hvor der ere mange bløde Grunde**), som jeg ikke ved Navn paa, og kan ingen Ubekendte sejle der igennem og [andre] dog kun med smaa Fartøjer. Med store Fartøjer gaas udenom Turøe, hvorfra et stort Rev skyder langt ud i Søen. Derefter haver man Thorsing om Bagbord [indtil] forbi Svendborg, St. Jørgensgaard, Strandhusene og Lindschou. Noget derfra gaar en Bugt lidt ind i Landet til det saa kaldede Scherningballe. Atter lidt derfra gaar en Aa ud fra Landet, hvad den hedder ved jeg ikke. Derfra [gaar] en Stengrund hen til Strandhusene og Aabye Aa. Atter derfra sønder ud ved Svelmøe imod Korshavn, hvor man da skal nordpaa igen til det faste Land hen til Faaborg, er udi Farvandet et Stenrev fra det faste Land og et fra Øen paa den anden Side, saa at Faaborg ligger inde i en Bugt.

Derfra sønderpaa igen, hvor om Styrbord ligger nogle Huse kaldet Dyrøborre, der udenfor er en høj Klint, hvorfra [gaar en Bugt] ner i Landet. Videre frem kommer Horne Klint, hvorpaa den anden Side

*) ɔ: en Ørredgaard.

***) Vistnok: Muddergrunde, modsat Sand- og Stengrunde.

gaar en Bugt neder til Bøyden og længere ind til Fasle By og Brobyegaard*) (!). Siden er der vel en Mils Vej sønderpaa omkring He[l]nis og siden Turen til Assens.

Hernæst fra Nyborg og nordenom Fyen er nogle Grunde, førend man kommer til Knudshovet en Mil fra Nyborg nemlig Lindholms Grund. De andre ere smaa Grunde. Siden fra Knudshovet til Kierteminde er ikke nogen Indvig uden den ved Kierteminde, hvor der [er] en Sandgrund, som store Fartøjer ikke kan flyde over, uden naar der er nogenledes højt Vande.

Ovenfor Kierteminde ligger den forhen omskrevne Hindsholm, som ved Havet i Øster, Nord og Vester er ganske omflødt men i Sonden landfast med Fyen, undtagen naar den omskrevne Rende, saa kaldede Boesbech, ved Vandets stærke Indløb af Havet ved en Dags eller Nats stærk Nordvestvind skiller den fra det faste Land.

- (3) Amtet er ikke nogensteds fra Ende til anden igennemskaaet af Aær, Strømme, Søer eller Moradser (undtagen paa det Sted imellem Hindsholm og Kierteminde — —) endskønt her og der findes adskillige deraf, som paa sine Steder videre skal forklares. Det

*) Her foreligger en Afskriverfejl, idet en vis Thomsen i Nyborg (rimeligvis Niels Thomasen, der i Amtsregnskaberne kaldes Thomsen, og som 13.-2.-1719 udn. til Strandindspektør i Fyen og Langeland) af hvis Indberetning ovenstaaende Beskrivelse er afskrevet, har Brydegaard, ikke Brobygaard; og han tilføjer, „hvor den kloge Mand boede.“

kunde ej heller være til nogen Nøtte at anvende Omkostninger paa at gøre Aaerne navigable, allerhelst da alle Købstæderne i Amtet ligger ved Stranden, og de fleste Byer og Herregaarde have ikke i det allerhøjeste over 3 Mile til Købstaden, hvor de kan afsætte deres Producter og igen tilforhandle sig Købmandens Varer.

- (4) Amtet er i Almindelighed mere jevnet end bjerget. Der kan vel, helst imod Faaborgkanten, falde endel Sandbanker paa Svanninge, Diernisse og Jordløse Sognes Grunde, saa og hist og her i Sunds Herred, nemlig ved Nielstropgaard etc. Men samme ere dog ikke saa høje, at de jo baade bliver pløjet og saaet, undtagen paa Heldninger, som falder noget stejle, der dog ikkuns ere faa.
- (5) Hvad Skove en general i Amtet anbelanger, da kan nok skønnes, at endel af de fleste Herregaarde haver Bøgeskov til fornøden Ildebrand og til at give deres Bønder fornøden Bøg til Hjultømmer, men ej i Almindelighed til at sælge til deres nødtrengende Naboer, undtagen nogle faa Gaarde, nemlig i Vinding Herred: Raunholt, Hellerup; i Sunds Herred: Thaasing, Biørnemosse, etc.; [i] Gudme Herred: Mullerup og i Salling Herred: Brahetrolleborg, Egeschou og underliggende trede andre Gaarde, nemlig Schioldemoese, Løytved [og] Flintholm*) saalænge de hører under et Her-

*) Man bør ikke lade sig vildlede af denne Placering. Skjoldemoese, Løytved og Egeskov ligger i Sunds Herred, Flintholm i Salling Herred.

skab, men ej om de blive separerede til 4 differente Proprietarier.

Eger til Mølleaxler, Skibs- og Bygningstømmer ere sandeligen rare*), hvorpaa ikke haves nær saa god Forraad som af Bøg, hvilke snarere og hastigere opvoxer end Eg, hvorpaa en og anden Herregaard lider Nød for at faa til Købs somme Steder, naar de ere i et Distrikt, hvor Naboerne ikke vil eller kan af Mangel selv sælge Egetømmer. Hvorfor man og ser allerede [paa sine Steder] — som dog kuns endnu ere faa, men i Fremtiden befrygtes at vil blive mere, da Egeskoven daglig aftager —, at der bliver bygget med Fyrstømmer endog til det yderste Tømmer. Og da Fyrtræet ikke er nær saa haard som Eg, vil saadanne Huse om 40 a 50 Aar igen ombygges, hvorved Jordegods vil falde i Pris og i Valeur, naar en Proprietarius skulle gøre de store Omkostninger, at ombygge saa tit Bøndernes Gaarde og Huse.

Som Skovene en general øjensynlig efter gamle Folks Beretning aftager, besynderligen Egene, saa var det at ønske, at hver By skulde oblikeres til at indtage a Proportion af Byens Størrelse i Hartkorn noget vist — som $\frac{1}{4}$ Del Skp. Hartkorn, — som skulde indhegnes og besaas, mest med Agener, hvorimod Bonden skulde nyde Skattefrihed derpaa i visse Aaringer, saasom han ikke nyder noget godt af den Jord i lang Tid.

Thi lad være at Hovedgaardene haver noget Skov, saa er det derimod meget rart at finde noget paa Bøndernes Grund. Ja, ofte [findes] i mange Sogne ikke et Træ, der kunde bruges til Gavntømmer.

*) rar = sjælden.

Det lader nok, at Skovene i Hovedgaardenes Ene-mærker er af en stor Étendue; men naar betragtes, at der ligger saa store Pletter hist og her, hvorpaa ikkun findes faa Træer, [og] da derimod kunde staa paa saadan en Terrain 3 a 4 Gange flere, end der gør, saa ere de fleste Skove ikke af saa stor Vigtighed, som det synes. Thi enhver Proprietarius hugger til sin egen Fornødenhed hist og her udi Skoven paa mange differente Steder, hvorover Skoven bliver stedse tynd, [og] ingen unge Spirer opvoxer, formedelst de andre store Træer der omkring forhindrer, at hverken Sol, Vejr og Vind kan komme til dem. Men dersom man vilde dele sin Skov ind a Proportion af dens Størrelse, hvor Lejligheden falder paa, visse Aaringer og afhugge en Plet efter den anden rent af, saa kunde de unge Spirer paa engang opvoxe og blive af eens Størrelse, hvor da paa en Tønde Skovskylld kunde staa til visse 3 a 4 Gange mere Træer, end der nu gør. Herved profitertes og aarligaars en stor Del Gærdselskov, som kunde faas af de unge Spirer om nogle Aar, som Bønderne og paa sine Steder lider Nød for. Thi som Gærderne aarlig tiltager i Henseende, at 4 a 6, ja flere, Byer i gamle Tider haver haft Marker tilsammen, som de nu afskiller, saa haver de som meldt paa sine Steder ei Skov dertil.

Underskoven ellers her i Landet bestaar af de ordinaire Slags, som paa andre Steder og findes.)*

*) Saavel under denne som den 16de Post giver Sogneindberetningerne fyldige Oplysninger om Skovene. Dette er ikke medtaget i Noterne, dels fordi dertil vilde medgaa et betydeligt Antal Sider og navnlig fordi Stoffet langt bedre egner sig til Bearbejdelse end til Gengivelse.

(6) Jordens Beskaffenhed anlangende i Nyborg Amt en general, da kan man sige, at den ikke er nær saa frugtbar paa Byg som i Siælland eller paa hin Side af Odense etc., hvor der falder den sorte, mullet Jord; men her i Amtet falder Jorden gemenligen sandet, gruset og leret undtagen nogle Steder i Vinding-Herred og paa Øerne, hvorfor den meste bruges til Rug, Havre [og] Boghvede. Og da Jorden hos Bønderne hviler kun eet Aar og saas tvende Gange, saa giver den kun paa sine Steder undertiden maadelig Korn, saa at den hverken kan kaldes frugtbar eller ufrugtbar, men imellem begge — dog med stor Forskel alt efter Jordens Beskaffenhed, Dyrkning, Hvile, Gødning, og som Vejret indfalder til.

Af Rugen regnes, at man kan faa præter propter det 4de og 5te Korn, af Havren det 5te a 6te Korn efter Bygget det 4de og 5te Korn, alt efter ovenanførte Omstændigheder mere og mindre.

(7) I Almindelighed findes i Nyborg Amt meget mere Kornland end Engbond og Moser*), hvilket kommer til

*) Sogneindberetningerne viser her Undtagelser for Mullerup Gaard og Gods og for Stenstrup Sogn, idet den første siges at have mere Græsland, det andet flere Enge og Moser end Kornland. Saaledes meddeles fra Præsten i Stenstrup: „Til Steenstrup By ligger vel en stor Del udyrket, som de haver til Græsning, Græsholm kaldet; men jeg ser ikke, at det kunde være Byen til nogen Nøtte, om den blev pløjet, siden Jorden er ubevem til at give Korn og kan ikke heller mistes for Græsbed. Desuden ligger den næsten en halv Mil fra Byen. Og mosen af samme Beskaffenhed er det til Rudme“.

„Til Steenstrup By ligger en Mark, Heeden kaldet, som aarlig pløjes og saas.“ „Baade til Rudme og Steenstrup har været store Moradser, som nu bruges til Græsning“.

Dels af de mangfoldige Vandmøller, som her i Landet fremfor de andre Provinser findes, hvor de haver mere Vejrmøller.

Udi Nyborg Amt er kun Vejrmøller 6 Stk., hvorimod Vandmøller 73 Stk., hvoraf sluttet letteligen, [at] om endel af de Aar og Mølleedamme, hvorudi Vandet opstemmes ved Dæmninger, vare Moser og Engbond, som de fordem til Dels har vaaren, at deres Møllenskyld, som er 234 Td. 2 Sk., [da] vilde udgøre en stor Terrain.*) Og derved kunde mange kostbare Broer spares.

Ved Hesselager Gaard i Gudme Herred er der for nogle a 60 Aar [siden] tvende Mølleedamme udløbet, hvor der nu avles endel Hø. Ligeledes er et Mølleedam udløbet i Qverndrup Sogn.

- (8) Meget udyrket Jord kan man i Almindelighed ikke sige at findes i Amtet, thi al den Jord, som er tjenlig, bliver besaaet, [og] man ser, at de højeste Sandbanke, som ikke ere altfor stejle, bliver pløjet. Dog maa jeg herved melde, at de fynske Bønder er mere porteret for Græsning end de sædvan[d]ske en general, hvorfor man endog finder, at de fleste Byer haver en og mange Steder tvende Kohaver til nogle Køer og et Par af deres bedste Bester, som fra Alders Tid af ere afdelte til Byerne — mest de længst fra liggende Marker og paa den yderste Ende af deres Bys Grænser, hvilke saakaldede Kohaver bliver paa sine Steder om ikke stedse saa dog nogle Gange pløjet og besaaet, for at hindre Mosset fra at tage

*) Meningen er, at der vilde vindes Engarealer, hvorpaa der var Mangel. Samme Betragtning ses i D. Atl. III p. 385.

Overhaand og fordærve og ødelægge Græsset. Stedse bliver de ikke besaaet, formedelst at de gemenligen ere langt fraliggende og par conséquent besværlig for Bonden at udage Gødningen og hjemføre Kornet.

Og som Landets første Frugt og Herlighed bestaar i Agerdørkningen, saa ser man ej unyttig Jord som jo bebygges uden det, hvorpaa Gærdselen falder til Gærdernes Vedligholdelse samt Opfredning, som er en temmelig Del, i Henseende man ser aarlig, at Byerne skiller sig fra hverandre ved Gærder, hvis Marker forhen laa tilsammen.*)

- (9) Heder, hvor Lyng voxer, ere Gud ske Lov rare her i Amtet at finde.

I Ringe Sogn, Gudme Herred er en Mark, som kaldes Heeden; dog [findes] ikke synderlig Lyng derpaa. Denne Mark ligger til tvende Byer nemlig Rønchebye og Sødinge, som ikke bliver dørket af Aarsag, at Bønderne ikke haver nogen anden Kohave til Qvæg og Bester. Den er ellers kun slet, mager og sandet. Rynchebye haver engang

*) I Mangel af mere passende Sted skal her tilføjes følgende Meddelelser fra Specialindb. vedrørende Fællesskabet: „[Wormachsgaard] har ellers sin Jord og Grund, Eng og Græsning imellem Bønderne i Wormarch undtagen en Lykke kaldet Læstrup, liggende i Langaa Mark ved Hesselager Mølle, hvor der er noget opelsket Egeskov, Pløjeland, Engbund og Tørvejord; saa og en Lykke, liggende ved Stranden i Glorup Birk, Frørup Sogn, Orringe Maaen kaldet, som er en Engbund.“

„Det meste af Weystrop Gaards Grund er ikke indhegnet, men ligger til Fælles med Bymændenes Grund i Marken.“

forsøgt at pløje den, men havde kun liden Profit derved.*)

- (10) Ingen synderlig Jord findes i Amtet som kan bruges til andet end Sædejord, Græsning og Skovmaal.

Nogle Steder findes tjenlig Ler til Teglblænderi, hvoraf dog her i Amtet kun findes tvende, nemlig paa Hindemae hos Hr. Admiral Hagedorn og hos mig paa Løkkesholm,**) thi paa Egeschou er vel Indretningen med Ovn og alt Tilbehør, men bruges ikke uden til egen Fornødenhed.

Mange som ligger ved Stranden kunde have formedelst Udskibning Profit ved Teglblænderier, ja, mere end de, som ligger midt udi Landet; men for at spare paa Skov og Tørv undlades det.***)

*) Sognepræsten i Ringe, Jørgen Jørgensen Lundt, meddeler, at Rynkeby Hede i gl. Tider har været en stor Skov.

***) Ifølge Danske Atlas var de to nævnte Teglblænderier nedlagte faa Aar efter af Mangel paa Brændsel. (III. p. 383). Teglværket paa Hindemae var anlagt af Admiral Hagedorn.

***) Om et nedlagt Teglværk ved Lundeberg meddeles i Indber. fra Hesselagergaard: „— er der ved Strand-siden nogle Steder kendt i forrige Tider at have været Teglblænderi, som har vist den Fordel, at Skovene, som paa de Steder i forrige Tider skal have været i Mangfoldighed, derover er borte, saa Grunden nu bruges til Sædeland og er [til] langt bedre Nøtte.“ Ligeledes meddeles, at Udskibning af Sten fandt Sted ved Lundeberg.

Det drejer sig sikkert her om Friisernes gamle Teglværk, der har leveret Stenene til Hesselagergaard og Ørbækklunde, og hvorfra Niels Friis 1576 maatte levere Mursten til Opførelsen af Kronborg. [Fyenske Tegn. I. 55. b. — Danske Mag. II p. 130.]

I Sunds Herred i Egense Sogn paa Schousboe By's Grund findes tjenlig Ler til Pot-ter, som er forsøgt.

Ved Steensgaard i Salling Herred findes et Slags Jord, som ser (!) Mergel ikke ulig.

2den POST.

Hvad Slags Korn i Amtet voxer, i hvad Mængde, om mere end til egen Fornødenhed og om deraf kan sælges og udføres.

Kornet, som voxer her udi Amtet, er Rug, Byg, Havre, Erter, Vikker, Boghvede, Hør og Hamp; men Hvede er noget rar at se, saasom Jorden ej dertil findes tjenlig.

Af ovenmeldte Korn er Havren den største Del, dernæst Rugen og endelig Bygget; dog bliver af det sidste Slags ej saaet hos Bonden en general — naar noget af Vinding Herred undtages — [mere] end den 4de og 5te Del imod Havren.

I Almindelighed kan man sige, at en Bonde udi Nyborg Amt saar ligesaa meget Havre, som en Bonde i Sedland eller fra hin Side Odense af lige Hartkorn med ham saar Byg; hvorfor de fleste Bønder her i Amtet ikke sælger Byg men ere fornøjede, naar de kan faa saa meget, som behøves til Husholdningen, Skattekorn og Sæd; — thi for Landgildebyg er de en general ikke anført i Jordebogen men mest for Havre, hvilket Slags Korn bruges paa sine Steder til Brød og til Malt.

Jeg vil tilstaa, at Bonden nok paa sine Steder kunde saa mere Byg og mindre Havre, hvilket formindsker Jor- dens Bonite, saa at Bonden neppe paa mange af de ud-

slide Agre stopper Omkostningerne med Udsæden, som mesten alletider er dyrere i Foraaret end i Efteraaret, naar de sælger det. Men de ere komne i den Vane, at de ikke ved af at saa mere Byg, end deres Formænd for dem gjort haver.

Dersom Bonden lod noget af sin slette Jord hvile og ikke stedse udpiskede den med Havre, saa kunde de med halv Arbejde og Udsæd profitere mere end de nu gør; thi stor Udsæd i slet Jord gør ingen Mand rig men hvil- let, gødet og veldyrket Jord. Men Vanen er bleven en Lov hos dem!

Vel er det saa, at en Proprietarius kunde hindre det, hvor han ejer en By alene. Men som i de fleste Byer her i Fyen i Almindelighed — formedelst Herregaardene ligger saa nær tilsammen frem for i Jylland og Sæl- land — er der 2, 3, 4 a 6 Propri[e]tarier om een By formedelst Jagten etc., og at gøre derudi eller i andre nøttige Maader nogen Forandring er umuligt, at faa saa mange Hoveder under een Hat. (!)

Rugen er den største Udsæd efter Havren, som dog paa sine Steder ikke er over Halvdelen imod Havren, saa at mange Bønder neppeligen ikke avler mere Rug, end de til deres Husholdning og Skattekorn behøver ind- til Januarii eller Februarii Maaneders Udgang. Fra den Tid af indtil de faar ny Rug, spiser de somme Steder Havrebrød, som for det første ikkun klækker lidet imod Rugen i Drøjelse og Forslag. Der maa først trende Tøn- der Havre til een Tønde Mel, og dernæst lader det ikke at have den Kraft som Rugmel. Det synes ikke at være en menagerlig og sund Levemaade i Henseende, at trende Tønder Havre generalement ere dyrere end een Tønde Rug. Men Vanen hos Bønderne lider ingen Imodsigelse!

Boghvede saas ikke nær saa meget af i Nyborg

over hvad af Nyborg Amts Producter udi de trende sidste Aaringe

	Smør		Flæsk		Oste		Rug	Byg	Malt	Havre	Erter	Boghvede- gryn
	Td	Fr.	Skø	Ø	Skø	Ø	Td.	Td.	Td.	Td.	Td.	Td.
Ao 1740	3477	1	1187	4	953	13	8684	4960	9649	13555½	353	374½
- 1741	3364	½	1594	11	815	19	7744	8544	5622	10723	987	400
- 1742	3607	2	956	13	901	12	16.948	8008	6359	20476	1432¼	348
Summa i alle 3 Aar.	10.448	3½	3.738	8	2.671	4	33.376	21512	21620	44754½	2772¼	1122

Amt som i Odense og Assens Amter, hvor Jorden dertil er mere beqvem; thi en Helgaard i Almindelighed saar kun nogle faa Skæpper og andre derimod ganske intet.

Paa Boghvede, Gryn, Honning sættes Prisen ordinairement paa Egeschous Market, som holdes i Egeschous By i Gudme Herred den 25de Septbr.*)

Erter haver Bonden siden nogle Aar begyndt at saa meget mere af end i forrige Tider. Bonden tager 2 a 3

*) Egeskov Marked holdtes „fra Alders Tid“ 8. Sept.; men da Dagen ved den ny Stils Indførelse kom til at falde i Høsten, forandredes den 1702 til 25. Sept. efter Ansøgning af Niels Krag til Egeskov. (Fyenske aab. Br. 18.-2.-1702).

zlla

mlig: 1740, 1741 og 1742, til andre Provinser ere udførte, neml.:

Bygelyll		Havregryn		Mel		Frugt		Mjød		Must		Kornbrændevin		Qvæg		Lam		Heste		Svin		Hatte		Handsker		Dyneyaar		Vox		Lim	
Skp.	Td.	Skp.	Td.	Skp.	Td.	Td.	Ank.	Fj.	Td.	Ank.	Stk.	Stk.	Stk.	Stk.	Dus.	Dus.	Al.	Stk.	Stk.	L ^ø	Stk.	L ^ø	Stk.	L ^ø	Stk.	L ^ø	Stk.	L ^ø	Stk.	L ^ø	
2½	1	1	25	3	362	86	3				4305	800	425	567	19	9	480			8											3
6	2	2	37	7	156½	27			1		2428	480	359	200	9	690	44	2	1	2	4½										
6	2		68	1	356	25	½	2	6	1	1609	564	93	83	18		30			12	5	18									
6½	5	3	131	3	874¼	138	3½	2	7	1	8342	1844	877	850	46	699	480	74	3	1	9	2½									3

Skp. Ertemel eller Boghvedemel og melerer det med 1 Td. Rugmel; thi det Mel er drøjere.

Vikker saas kun lidet af i de Rene, hvor Vandet haver fordærvet Rugen; gives til unge Heste.

Hør og Hamp bliver negligeret i Almindelighed, da deraf uden Imodsigelse kunde saas en større Qvantite, end som sker; hvorfor og nogle Bønder maa undertiden købe endel i Købstæderne af ovenmeldte Sorter. Der siges en general, at Jorden er ikke saa tjenlig dertil, som paa andre Steder uden Riget; men naar betragtes, at dersom Bonden lod en Ager om en anden hvile i nogle Aar og gav den Gødning og saae først Hamp derudi for at kvæle Græsrodderne, saa kunde meget vel avles Hør. Jo mere differente Ting en Bonde haver at sælge, jo bedre, derved sparer han endel Udgifter, som han haver frem for hans Naboer, som stræber. (!)

Da Bonden tager til Dels sine Skatter og andre Udgifter af Kornet, saa sælger han ogsaa noget til Købstæderne, som mest er Havre, dernæst paa sine Steder Rug, men en general kun lidet Byg — naar noget af Vinding Herred og Øerne undtages, hvor adskillige Steder god Bygjord falder — men af Boghvede [og] Erter kun lidet og er mest til egen Husholdning.

Men af ovenmeldte trede første Sorter sælger Proprietarierne endel til Købstæderne, som bliver til Dels fortræret og udskibet.*) Og er udi de fire Købstæder i Nyborg Amt indført i disse Aaringer, nemlig fra Aarene 1740, 1741 og 1742, saaledes som vedfølgende Tabeller udviser.

3die POST.

Hvad Slags Træfrugter, om i Overflødighed, til hvad Fordel.

I Almindelighed findes her ej nogen rare Frugter men Æbler, baade søde og kriske,**) Pærer, helst Stenpærer***), Plommer, Kirsebær, mest af de smaa sorte, hvilke ere de Slags Frugter som her mest voxer. Dog haves paa de fleste Steder ej større Mængde deraf, end som Beboerne selv forbruger; thi det, som kan sælges, er ikke af nogen synderlig Betydning.

*) Fra Indberetningerne fra Godserne kan meddeles følgende, der angiver det aarl. Salg af Korn. Glorup: 300 Td. Rug, 400 Td. Byg og 450 Td. Havre. Broholm tilsammen 5 a 600 Tdr. Korn. Hesselagergaard: c. 600 Td.

***) Krisk o: sur, haard.

***) En haard Pæreart, der først modnes henad Vinteren.

Æbler og Pærer støder Bonden til Most eller koger Sirup deraf eller og tørrer dem.

Beklageligt er det, at ved hver Bondegaard i Almindelighed vel findes en Plads, som i gamle Tider haver været til Frugttræer, men i de fleste saas nu, og hist og her er kun nogle faa gamle Træer, og naar de af Ælde forgaar, saa taber Bonden de Revenuer, hvoraf hans Forfædre ved sin Vindskibelighed haver haft noget af til Skatter og til Husholdning. Det er meget rart at se nogle Steder unge Frugttræer hos Bonden, saa at man kan sige, at de gamle Frugthaver bliver paa sine Steder kun slet holdet vedlige for den tilkommende Tid, da Bonden maa nu tiere gribe til Ølkanden end forhen, da de kunde vederqvæge dem med Most; og derved spar[t]jes endel paa Øllet.

Generalement ved alle Herregaarde findes en Æblehave endog med udenlandske, rare Frugter foruden at tale om Krigsfrugt,*) som gemenligen sælges til Købstæderne i temmelig Qvantitet, da det ikke er rart at finde undertiden Æblehaver paa 2 a 300 Træer, som dog hver 3 Aar i det mindste kaster gode Revenuer fra sig. Dog ere endel udgaaen i disse Aaringer formedelst Vinterens Streghed og i Almindelighed Valnødder, Castanier og Morbærtræerne.

Lige samme Skæbne haver i Almindelighed Humlehaverne, som Tid efter anden forgaar, og Bonden i Steden for Humle bruger Malurt. Og de som ej vil have Malurt maa hente Humle i Købstæderne eller og tit brygge

*) Krigsfrugt = Krigsæble (af: krisk) er en Slags haarde Gemmeæbler. (Vidensk. Selsk.'s og Kalkar's Ordb.).

Øl uden at komme Humle derpaa, hvorfor de nu oftere maa brygge eller og drikke sur Øl, som er baade kostbar og usund.

4de .POST.

Om Indvaanerne gør Salt til egen og andres Fornødenhed; paa hvad Steder.

Salt gøres her ikke enten lidet eller meget, thi omendskønt end [den] ved Strandsiderne forefindende Tang kunde være tjenlig dertil, saa forstaar dog Indbyggerne ikke at brænde Salt deraf. Desuden er vel Østersøen ikke her saa beqvem dertil, thi den er efter Beretning ikke nær saa saltagtig som i Jylland ved Vesterkanten.

5te POST.

Om der er mange Dyrehaver i Amtet; hvor, og hvilke de største.

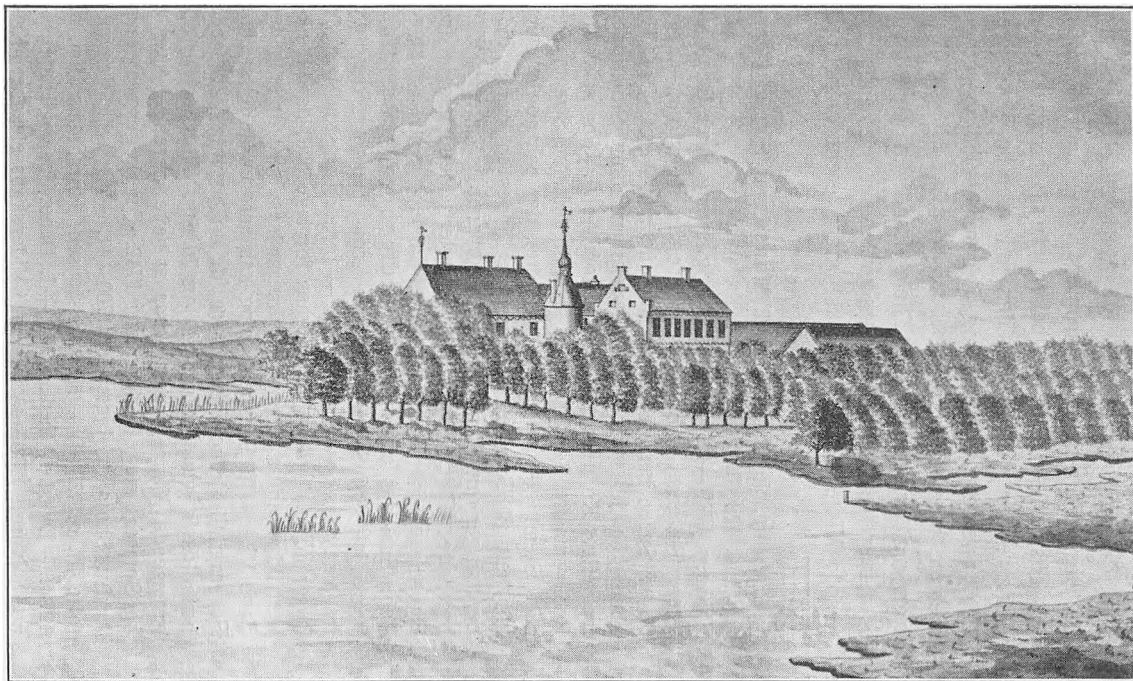
Ved Fiellebro er en liden Dyrehave med Daadyr, som dog er ikke mere end til egen Brug.

Udi Glorup Lykker er en Dyrehave besat med Daadyr, præter propter 80 til 90 Stk.*)

Ved Brahetrolleborg er ogsaa en indplantet**) (!)

*) I Indb. fra Glorup meddeles, at Dyrehaven var indrettet „for ungefehr 40 Aar siden“.

***) Der skal staa „indplanket“ σ : indhegnet.

Arreskov. (Efter Frederik d. 5tes Atlas).

Dyrehave, hvorudi er 40 til 50 Al-*) eller Kron- og Daadyr. Desforuden findes i Baroniets Skove endel Raadyr.

Ved Raschenberg**) haver Justitsraad von der Maase for nogle Aar siden indrettet en Dyrehave.

Ved Arreschou haver og i gammel Tid været en en Dyrehave men nu ej mere.

Taaasing er mesten det hele Land en Dyrehave. Landet haver overflødig af Daadyr alene, og endskønt den haarde Vinter 1740***) skal være creperet henved

*) Adeldyr (Aldyr) o: Storvildt.

**) Juelsberg. Justr. Chr. v. d. Maase var Ejer af Gaarden fra 1728 til 1744.

***) Vinteren 1739—40 var ualmindelig streng, især Eftervinteren. Belterne — ja, selv Kattegat, siges der — frøs til, og Sneen laa alenhøj til langt ud paa Aaret. Da 1739 tilmed havde været et Misvækstaar, blev Situationen frygtelig. Kreaturerne døde i stort Antal. For at skaffe Foder maatte Bønderne paa sine Steder rive Straatagene ned. Slemst gik det ud over Vildtet, der paa nogle Egne gik helt til Grunde. I Rigsarkivet findes en Række Indberetninger om det i de Kgl. Vildtbaner i Vinteren 1740 bortdøde Vildt. Desværre mangler Meddelelser fra Fyen; men fra de andre Dele af Landet berettes om store Tab. Saaledes opgives fra Vordingborg Amts Vildtbane ialt 860 Stk. ihjelfrossen Kron-, Daa- og Raavildt; fra Antvorskov do. 987 Stk. — foruden en stor Mængde Harer m. m., hvilket maa regnes for lave Tal, da det sikkert ikke har været muligt tilnærmelsesvis at optælle det døde Vildt. Til Sammenligning kan anføres, at det aarlige Forbrug til Hofholdningen fra de to nævnte Vildtbaner henholdsvis var omkring 80 og 70 Stk. Vildt. — De tilgrænsende Vintre synes ogsaa at have været ret haarde og Somrene meget kølige, især 1742. (Overjægermesterens Arkiv: Skov- og Jagtsager 1700—41. — Brasch: Vemmetofte III. p. 133 ff. — C. Christensen: Hørsholms Hist. p. 127 ff. — Danske Atlas I. p. 370. — L. Daae: Uaar og Hungersnød i Norge 1740—43 i Forh. i Videnskabselskabet i Kristiania 1868, p. 330 ff.)

en 800 Stk., saa skal de overblevne siden den Tid dog bra have formeret sig, saa at der endnu skal være en stor Mængde.

Holchenhaun haver og en Dyrehave, hvorudi findes endel Daadyr.

Nachebølle haver og en indhegnet Dyrehave.*)

Hverringe haver en Ø kaldet Rømsøe, hvorpaa findes en 50 til 60 Stk. Daadyr.**)

Udi Mullerup Skove er endel Raadyr.***)

Ingen af ovenstaaende kan sælge noget Vildt undtagen Taasing, thi de andre har det kun til egen Brug.

6te POST.

Item om Stutterier; hvor og hvilke de vigtigste; til hvad Fordel.

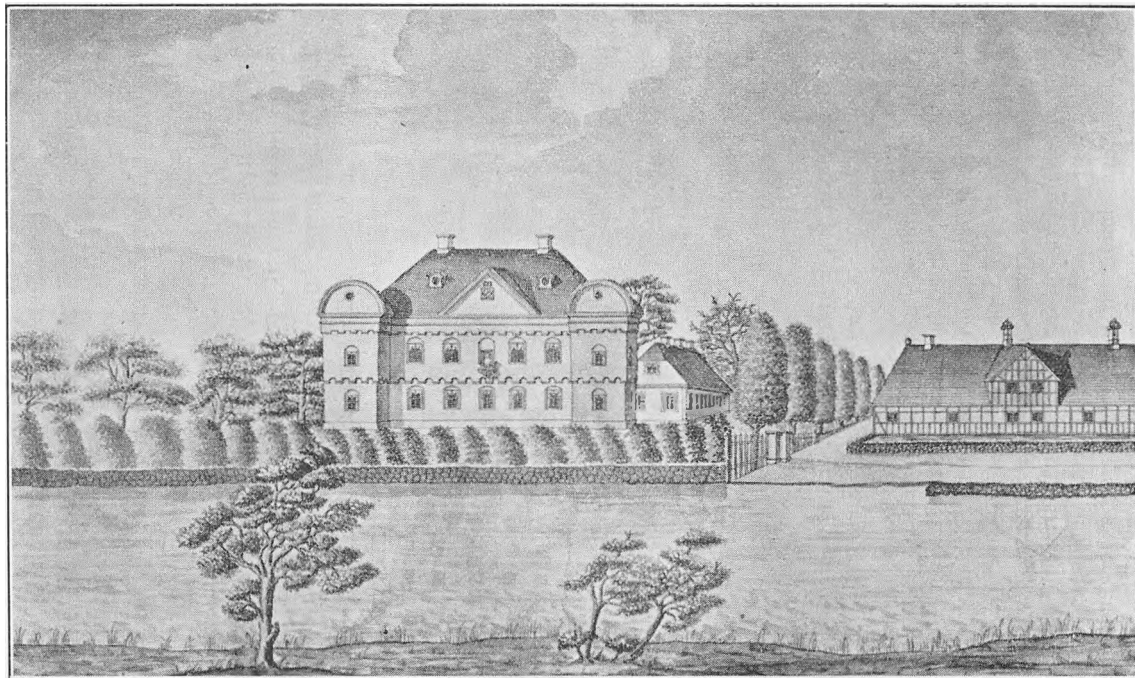
Siden den sidste udgangne allernaadigste Forordning om Rytter- og Dragonhestes Holdelse,****) ser man de fleste en general begynder at lægge efter Heste og holde nogle Følhopper. Man stod i de Tanker før, at Køer og

*) Ifølge Indb. fra Ejeren, Joh. Fr. Cicignon, var Dyrehaven indhegnet med et 4 Alen højt Stengærde.

**) jfr. pag. 64.

***) Der fandtes altsaa ingen Dyrehave men „et ganske lidet Antal Raadyr,“ hvad Indb. fra C. Smedt viser.

****) Forordn. af 7. Juli 1741 og „Nærmere Forklaring og Anordning“ af 21. Sept. 1742 paabød „saavel de Privilegerede Hoved- som ucompleterede Sædegaarde, Præstegaarde, Møllere og Selvejergaarde“ i Forhold til deres Hartkorn at holde et vist Antal Heste til Disposition for Remonten. Imidlertid lod Paabudet sig ikke gennemføre og ophævedes ved Forordn. af 27. Jan. 1744.

Nakkebølle. (Efter Frederik d. 5tes Atlas).

Stude bragte bedre Revenuer ind end Heste, hvorfor nogle kun holdte ej videre Følhopper end til deres egen Brug og Nøtte.

I Nyborg Amt vides ej bedre Stutterier end det, som Forpagteren*) paa Glorup holder, som bestaar af endel smukke Hopper og 2 Hingster, saa og det paa Brobyegaard, som ere de fornemste.

Mens nu ved disse Anstalter, kan man haabe, at det igen kan komme paa Fode. Fordelen ved Stutterier er stor:

1. At Landet haver aldrig Mangel paa gode Heste, som er en stor Post.
2. Dernæst kan det og indbringe rede Penge i Landet, naar der er Aftræk fra fremmede Steder. Men saalænge det ikke er, ere Stutterier mere til Fordel for Køberen end Sælgeren. Thi under 16 Rdlr., det ene Aar regnet paa det andet, kan man ikke holde en Hest paa Stalden som den bør; og naar en Hest er fire Aar, skal den være hel skøn, om man skulde bringe den ud til 60 Rdlr. Da derimod med mange mislykkes det, saa at Hazarden er stor.

I den Henseende synes mig, at de fremmede skulde animeres til at indkomme her udi Landet, som dels kunde ske ved Toldens Fornedring, naar Heste udføres til fremmede Steder.

7ende POST.

Item Bihaver og andre saadanne Indretninger og til hvad Fordel de anvendes.

*) Axel Madsen Hviid, f. paa Skjoldemose 6.-5.-1699, † paa Glorup 1748. G. 16.-8.-1730 m. Maria Kirstine Friis. Ovortog samme Aar Forpagtningen af Glorup. (A. Poulsen: Svindinge Kirke p. 12).

Bierne tog en generalement stor Skade den stærke Vinter, vi havde 1740, da endel forgik. Dog findes nogle faa hos Bønderne hist og her, som bruges til Afsætning imellem Indvaanerne i Landet. Og siden Handelen med Mjød er nu ikke nær som tilforn i Brug, da man ikke skøtter saa meget om at drikke Miød, formedelst dens Usundhed — da dog de gamle mente contrarium, — altsaa skøtter Bonden ikke meget derom og beflitter sig ej synderligen derpaa som fordem. Derfor findes i Amtet ingen ordentlige Bihaver men vel nogle faa Bistader her og der i alle Byer.

Biværket sælges og ordinairement paa Egeschous Marked, som holdes den 25de Septbr., hvor Prisen paa Honning, Mjød, Vox og Boghvede sættes. Honningen sælges endel af til Bagerne til Honningkager.

Bier kunde nok have flere af paa Landet, allerhelst da her findes generalement til dem Mængde af Blomster, saa at de hele Sommeren igennem kan have nok at trække af, om der endog var en Bistade paa hver Td. Hartkorn foruden at regne de, som Husmændene kunde have.

8nde POST.

Hvad Slags Mineralia og Naturalia, ædel og uædel, saasom Ertz, Sten, Marmor, Perler, Glas, Stenkul baade af Jorden og Havet; i hvad Quantitet og Qualite[t] og om nogen benøtter sig deraf.

Mineralie findes intet her i Amtet. Vel findes udi Raschenberg Enemærker ved Nyborg endel glimrende Sand, hvoraf nogle mener, at deraf [kunde] trækkes Guld eller Sølv. Men jeg befrygter, at det meste er vel Svogel.

Herredsfoged Brinch,*) da han i hans Ungdom tjente paa Nislevgaard i Odense Amt, fandt paa Ageren en sortagtig Sten, saa stor som et Gaaseæg. Samme Sten glimrede meget, hvorfor han viste en gammel Saxer**) den, som boede paa Nislevgaards Gods, der i Ungdommen havde tjent ved Bergværket. Han slog Stenen i Støkker, kom den udi en Diegel paa Ilden og strøede et Pulver derpaa, saa det brændte stærkt, og da det blev taget af Ilden, blev Klumpen prøvet og anset at være Sølv til 3 Mk. Loddet, hvoraf han haver trende Knapper, som han daglig bærer som en Curiosity.

Man hitter vel hist og her i Jorden nogle Naturalier saasom Jernetz etc., ex. gra. i Nachebølle Have, men ej i nogen Qvantite par consequent ej Umagen værd.***)

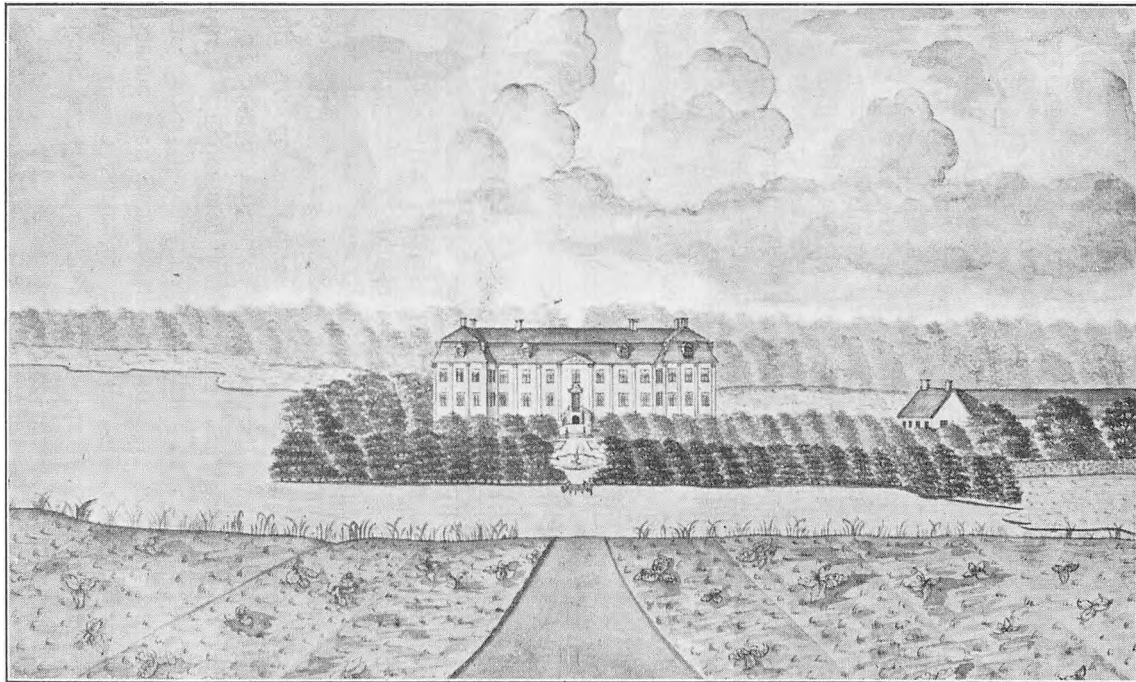
I en Mose ved Aastrup findes nogle faa Muschler, hvorudi er ganske smaa Perler, de orientalske ikke ulige.

Ved Hvidkilde fandt den itzige Ejer iblandt andre Markstene en stor Marmorsten i Gaarden, som han har

*) Niels Petersen Brinck f. 30.-5. 1689, † 5.-8. 1755. Tjente 1709—15 som Skriver paa Amtstuen i Odense. 15.-4.-1715 Ekspektance som Herredsfoged i Sunds-Gudme Herreder. Afsked efter Ansøgning 20.-9.-1743. Købte Tidseholt 1740. Kammerassessor 23.-12.-1744. Kanceliassessor 7.-10.-46. Han var en dygtig Mand, der meget forbedrede saavel Bygningerne som Jorderne paa sin Gaard. Sagnet gav ham ikke Ro i sin Grav; det hedder sig at han førte „et ryggesløst Liv“, hvorfor hans Genfærd om Natten kører gennem et Led ved Tidseholt.

**) Nemlig Samuel Snedker. Eksperimentet foretoges 1707 hos Guldsmid Niels Thomasen i Odense. (Brincks Indber.).

***) Fra Nakkebølle meddeltes, at det i Haven fundne Jernerts ved en Prøve havde vist sig at indeholde 15 Pd. Jern pr. Centner.

Hvidkilde 1754. (Efter Frederik d. 5tes Atlas).

ladet slibe og polere og faaet 2 meget smukke Borde af Omendskøndt Hvidkilde Grund er fuld af Sten, hvoraf Hr. Johan Lehn*) har ladet sætte mange 1000de Favne Stengærder, saa er det dog ikke troligt, at [Marmor]-stenen der paa Grunden er voxen, allerhelst der findes ingen mere deraf; men den maa være didført i gammel Tid og saa være bleven forglemt.

I Krarup [Sogn], Salling Herred findes endel Sten paa Marken ved Krarup By, hvoriblandt nogle ere, som har vaaren brugte til Møllesten. Dog skal Materien ikke være aldeles saa god som den skaanske.

Af Kalksten findes vel hist og her nogle faa Støkker, men ingenlunde i Mængde. Og som Materien er meget skør og let, saa vilde det kun par consequent give lidet Kalk fra sig.

Paa Hesselager By's Mark ikke langt fra Byen findes en stor Kampesten, [der] som en Curiosity anføres, saasom den er 54 Alen i Circumferentz, 22 Alen lang og 15 Alen bred.**)

9nde POST.

Hvad Slags Vildt, firføddet og Fuglevildt, om i stor Mængde og hvilket i største. Det samme om Insecter.

Generalement tog baade det firføddede samt Fugle-

*) Johan Lehn til Hvidkilde, Nielstrup, m m., f. 4.-12.-1705, † 27.-9.-1760. G. m. Edele Margr. Hobe, f. Løvenhjelms. Købte Hvidkilde 1725. Nobileret 27.-7.-1731. (Hist. Tidskr. II p. 89 ff.).

***) Den kendte Hesselager- eller Damesten.

vildtet stor Skade 1740, da den stærke Vinter var.*) Harer er ikke nær i den Mængde som forhen, da de af Sneens Mængde og af Kulden bleve tvungne til i disse haarde Vintre at søge op til Byerne, hvor mange fandtes døde i Kaalhaverne, da de havde opædt den Kaal, de vare vant ved at besøge, og der ikke var mere til deres Føde. Desuden er det og snart umuligt at forestille sig, at der kan være nogen til, i Henseende til den Mængde af Skytter og Hunde. Og som faa Proprietarier her i Fyen kan rose sig af, at de have saa mange Byer ene i Almindelighed, som i de andre Provincier, i Henseende Herregaardene i Fyen ere saa nær ved hverandre, [og] da enhver Liebhaber af Jagten, naar en Bondegaard er til Fals, byder den anden over og jager det saa højt op, at den, som haver det fornøden til Hoveri for Belejlighedens Skyld, ej kan faa det for de vældige Jægeres Skyld. Dersom Enemærkerne ikke blev nogenledes fredet, saa var det umuligt, at der i en Bys Marker, hvor 4 a 6 Proprietariers Skötter kommer, kunde være nogle Harer. Desuden gaar Jagten efter mine Tanker noget tidlig ind,**) thi endel Harer sætter***) endda efter den Tid, og de smaa blive opædt af Hundene, foruden at tale om, at Kornet bliver nedtraadt og Gærderne saa ruineret, at Qvæget fra Fælleden derved faar Lejlighed at gaa ud i Kornmarkerne. Jeg for min Part holder for, at 1 a 2 Byers Enejagt er bedre end 6 a 7 Byers Fællesjagt og

*) Jfr. Noten pag.: 32.

***) Ifølge Forordn. om Jagten af 18. April 1732 var paa Fælled de Daadyr, Raadyr og Harer fredede fra 1ste Feb. til 24de Aug. I Aarene omkring 1740 forlængedes dog ofte Fredningstiden til Midten af Sept. paa Grund af den sene Høst.

***) sætter o: yngler.

ønskede gerne tilligemed andre, at i Steden for 4 Tønder Hartkorn nu giver Jagtfrihed paa Fælleden, at det blev til 10, ja, mere Tønder. Nøtten deraf var stor: mange Naboer levede derved enige, havde mindre Proces tilsammen, Kornet spartes, mere Vildt vilde derved blive, da enhver skaante det mere end nu, [og] endel Proprietarier kunde derved hjælpes at faa flere Bønder til Hoveri.

Ræve er her endel i Landet formedelst den Mængde af Krat, som ikke gør Bonden liden Skade paa deres Creaturer. Skøtterne hader dem ikke nok, ej heller Ungerne, thi naar Skindet duer intet, lader de dem løbe til en anden belejlig Tid.*) Jeg holder for, at dersom Skøtterne overalt fik noget vist for en Ræv, naar Skindet ikke duede, saa og for alle Rovfugle og andre skadelige Creaturer, kunde de til Dels blive ødelagde — allerhelst her i Landet, som er en Ø.**)

Oddere, hvor Aar ere, ere meget slemme og i stor Mængde, saa at de ødelægger Fiskene, helst i de smaa Damme, saa at mange indklæder deres smaa Damme med Bræder, hvorved Odderen da forhindres, naar han kommer i Dammet, at komme deraf igen men maa betale med Livet de Fisk, han haver spiset.

I Lørup By, Røslinge Sogn i Gudme Herred bor en Mand paa nogle a 80 Aar. Han havde St. Kong Christian den 5tes Privilegium, som jeg haver set, at fange Oddere overalt i Nyborg Amt, hvor han vilde.

*) Som bekendt tilfalder Skindet af alt nedlagt Vildt Skytten paa Gaarden.

***) Rævene kunde være slemme nok. Clement Eriksen Bjerregaard klager i sin Indbr. over „nogle uforkammede Ræve, som for faa Dage siden paa Hesselager Gade iblandt Byens Faar ej alene bortstjal et af deres bedste Lam men røver desuden Tid efter anden endog mange andre Tyvtrækker.“

Han var en Mester derudi, havde sine aparte dertil afrettede Hunde samt Instrumenter og holdt, besynderligen i den Egn hvor han boede, temmelig rent for Oddere. Nu formedelst Alderdøm kan han ikke mere benytte sig af det ham allernaadigst meddelte Privilegio.*)

Muldvarper findes endel i Markerne, som ikke gør ringe Skade saavel dér som i Haver og Engene. Dog hvor Engen kan sættes under Vand, der maa de crepere.

Men over ingen skadelige Creaturer klager Landmanden mere end over Rotter, som paa nogle Aar haver forformeret sig stærkt. De gør ikke aleneste Skade i Marken paa Grøden, men endog i Husene paa ædendes Varer, Klæder, Straatage, ja, endog paa Kyllinger og Gæslinger. Thaaasinge Land haver været berømt for at være fri for deslige Creaturer, men nu ere de der i Mængde. I gamle Dage toge de Rejsende over Thaaasing Land noget Jord med sig af en Høj ved Bierrebye for at fordrive Rotter med andre Steder, som og skal efter Beretning have hjulpen.***) Men nu er Kraften borte, thi Rotterne opholde sig derudi Egnen i Hobetal. Strynøe er det eneste Land i Nyborg Amt, som jeg ved, der er fri for dem; og omendskønt en Rotte kunde komme derover, saa løber den dog straks til Havet og vil svømme bort fra Landet. Men Mængde af Mus er der.

De andre Creaturer ere de ordinaire, som findes an-

*) Det var 17. Septbr. 1668 (altsaa i Fr. d. III's og ikke Chr. d. V's Tid) at Christen og Mads Johansen i Lørup efter Ansøgning fik Tilladelse til at fange Oddere, og det synes næsten utroligt, at en af dem endnu 1743 skulde være i Live. Ryslinge Kirkebog giver ingen Oplysning om deres Dødsaar. (Fyenske og Smaal. Tegn. 8. p. 211.)

***) c. 1760 meddeles: „Tæt ved Breininge ligger en stor Sandbakke, hvis Sand for en 40 Aar siden har haft den Kraft at fordrive Rotter, hvor det er bleven strøet — — —“. (Thott. Fol. 727, — Hofm. Fund. VI. p. 50.)

dre Steder. Her i Landet findes ingen Grævlinger som i Sælland.*)

Fuglevildt haver og i disse stærke Vintre taget stor Skade, saa at ikke nær saa stor en Mængde findes som forhen. Oppe i Landet er kun lidet men ved Strandkanterne noget.

Agerhøns ere meget faa nu, saa at man mærkeligen kan kende deres Afgang. Skøtterne ere vel og til Dels Skyld derudi, da de tager de gamle med de unge og lader ingen af Flokken ud igen. Og erindrer jeg mig, at i Frankrige fanges de ikke levendes med Garn, hvorved de ruineres, men der bliver de skudt. De mange Rovfugle ruinerer og endel.

Vildgæs ser man ingen af oppe i Landet uden i Sunds Herred udi Huidkilde Sø, som hører Mons. Johan Lehn til, hvor de ligger Unger ud paa Holmer, som findes i den ferske Sø.

Ender ere og meget rare, da de ikke nær nu som forhen ligger deres Unger ud oppe i Landet paa Moser og Kær.

Ellers haves her god Fangst af adskillige Slags Kramsfugle, Drosler, Solsotter, etc. Waldsnepper fornemmes paa sine visse Tider om Aaret. Skov- og Ringelduer, dog

*) Det er paafaldende, at Lente-Adeler her ikke nævner det ædlere Vildt, men dette er i Overensstemmelse med samtlige Udtalelser af Jægermester Bachmann og Indberetningerne fra Sogne og Godser, idet disse med et Par enkelte Undtagelser (Mullerup, Brahetrolleborg) tier derom. Bestanden paa Fyen har været yderst tynd, sikkert ringere end i vore Dage; men dette maa vel nok for en stor Del tilskrives den haarde Vinter 1739—40. Ulve var dengang for længst udryddede fra Øen.

Iøvrigt nævner Sogneindberetningerne langt flere Dyrarter end her er medtaget.

ikke i Mængde. De øvrige Fugle ere de ordinaire, som findes andre Steder og.*)

Storkenes Tal er og meget formindsket her udi Landet; men om disse kolde Sommere have contribueret dertil, kan jeg ikke sige, eller om Føden kan gøre noget i Henseende, at Snoge og andre Slags Orme ere ikke generalement saa overflødig som forhen.

De krybende og flyvende Insecter, baade nøttige, skadelige og de Slags, der hverken er bekendt til Gavn eller Skade, ere snart lige saa umulig at specificere, som at anføre og navngive. Dog findes ikke andre end de, som ere paa andre Steder, saavidt jeg ved. Naar Sommeren er varm og tør, findes her endel mere, end naar vaade Sommere indfalder.

Oldenborrer indfinder sig sidst i May i en utrolig Mængde [og] gør Skade baade paa Frugttræerne og paa Skoven, som somme Aaringer er meget stor. Snarorme, Jordlopper og Kaalorme ere i Mængde somme Aar, som Bondens Kaalplanter faar bedst at vide. Spanske Fluer ser man og om Sommeren i Mængde paa nogle Steder, dog mest paa Æsketræer. Græshopper finder man og nogen af paa Sandbankerne i de tørre Sommere, som springer om Fødderne, naar man gaar. Torbister findes her og nogen [af] men ikkun faa.

10nde POST.

Head Slags Creaturer, samme Dyr som før, og hvorpaa Indvaanerne mest lægge Vind og har størst Fordel af.

- *) Sognepræsten i Landet paa Taasinge beretter: „—
— Krager og Skader i stor Mængde gør stor Skade paa smaa Lam, Gæslinger, Kyllinger, Hareunger, ja, og paa Sæden, baade naar den udsaa, saa og naar den kommer i Ax.“

De meste og nyttigste Creaturer Bonden har paa Landet er Bester, som bruges til Agerdørkningen, hvoraf endel sælges til Sælland og til Lolland, dernæst Køer, hvoraf Bønderne i Almindelighed holder saa mange, som for Besternes Græs og Foring kan overskyde, dels til deres egen Husholdning, dels og til at afhænde til deres daglige Udgifter, hvorfor og Bester og Køer ere de to Slags Creaturer, Indbyggerne har største Nøtte og Fordel af.

Stude holder Bønderne faa [af], i Henseende de ikke kan afsætte dem, siden generalement alle Proprietarier har afskaffet Stude, da Hollænderne ej ere mere saa begærlige derefter som i gammel Tid; og derimod har Proprietarierne tillagt dem Køer.*)

Heraf ses, at Bonden holder mere Bester end Køer, mere Køer end Stude, hvorved falder at erindre, at det synes, at Bonden havde en general mere Profit ved, om de blev tilholdet at arbejde deres Jord med halv Bester og med halv Øxen: 1mo fordi Øxen er mindre kostbare end Bester, 2do fordi Øxen med ringere Foring end Bester kan underholdes, 3tio fordi Bonden kunde aarlig negociere med Stude, allerhelst om Handelen dermed kunde komme paa den Fod igen som fordem, og kunde saa have hver Aar frisk Tillæg og andre mere Nøtter deraf. Besterne derimod er kostbare at anskaffe [og] underholde, og deres Værdi slides op til sidst.

*) I ældre Tid udførtes, især fra Jylland, et betydeligt Antal Stude til Holland. De opkøbtes om Foraaret af hollandske Prangere. 1718 forhøjede Regeringen imidlertid Udførselstolden fra 2 til 3 Specier pr. Styk, og da Holland svarede ved at forhøje Indførselstolden paa dansk Kvæg, led Studehandelen et alvorligt Knæk, der ikke lod sig oprette, da Danmark atter nedsatte Tolden. Man gik derpaa over til Mejeridriften.

Dernæst lægger Bonden sig efter Faar, hvoraf de generalement har mere end af Svin.

Gæs, Ender holdes og endel, alt som deres Føde (?)*) er til, som de og sælger til daglig for[e]faldende Udgifter, naar først deres Husholdning er forsynet.

11te POST.

Havets Producter, hvori de bestaar, hvilke de fornemste, om de ret benyttes, og hvori den største og vigtigste Fangst bestaar.

Som Nyborg Amt støder overalt paa Stranden, saa skulde man forestille sig, at Indbyggerne skulde beflitte sig mere paa Fiskeri, end de gør. Dog ser man, at det bliver negligeret, dels af Uvidenhed, dels at Landmanden formedelst Agerdørkningen ikke har Tid at passe det, og til Dels af Fattigdom, at Fiskerne ikke haver den Evne at forskaffe sig Redskab, Baade, etc., som er dyrt at indkøbe og at vedligeholde. Desuden findes her paa de fleste Steder ikke saa beqvem Grund for Fiskerne i Henseende, at Stranden langs Landet formedelst Grunden har kun lave Vande. Sættes Bundgarnet langt ud i Stranden, saa kommer Sælhundene, river Hul paa Garnet og spiser Fiskene; hvorfor ej synderlig bruges Bundgarn men Kroge.

Havets Producter her i Amtet er ikke af saa stor Vigtighed nu som tilforn, da man læser, at den har vaaren considerabel i gamle Dage. Det er troligt, at Fiskene siden Krudet er kommen op, har til Dels begivet sig hen paa andre Steder, hvor Skyden ikke høres saa meget.

*) Thott. Fol. 728 har: Fælle d.

Dernæst bliver Grunden rundt om Landet mere og mere ved Tidens Længde forhøjet med Sand, saa at hvor store Skibe i gammel Tid skal have kunnet gaae tæt ved Landet, man nu neppeligen kan flyde der med en Baad — som ved Hesselager.

De haarde Vintre har og ødelagt endel Fisk, og besynderlig Aal, thi hvor flagt Vand var, blev Søen bundfrossen og hvoraf endel, dog mest Aal, døde, som Stranden opkastede, da Søen blev optøet, hvilket foraarsagede en temmelig Stank paa sine Steder.

Fangsten af Havets Producter, hvoraf nogle hist og her sidder og ernærer dem, bestaar alt efter Aarsens Tid af Aal, Torsk, Flynder, Sild, Hornfisk, Ulker, Stenbidere, Hvillinger, Skælfisk og somme Tider Makreller, Krabber, Rejer, som de fattige Fiskere afsætter dels til Indvaarnerne paa Landet saa og i Købstæderne, saa at det ej strækker sig til nogen considerabel Fangst at udsende af Landet. Hvorfor man ser, at Fiskerne generalement lever i Fattigdom, og at de, som har andet at tage Vare paa, ej befatter dem gerne med Strandfiskeri, som sjælden betaler Umagen endog for dem, som bor ved Stranden — som mestendels kommer af, at de ikke har Forskud at sætte sig i Stand med Baade og behørig Redskab. Thi man ser, at Øboerne, som kun har ringe Avling og derfor mere Tid, bruger mere Fiskeriet end de paa det faste Land og staar dem derved meget vel en general, thi som de nu ere i Stand med behørig Redskab og [ere] mere vant der til fra Barnsben af at omgaaes med Fiskeri, saa lykkes det og mere for dem end for dem paa det faste Land, som ej benytter sig saa meget af den Vel-signelse, som Havet giver.

Stør er meget rar. Faas en undertiden, saa er den kun liden.

Ved Baroniet Schelenborg paa Hindsholm fanges aarlig en stor Del af Sælhunde — som er det eneste Sted i Amtet, som jeg ved, at denne Fangst sker med nogen Nøtte.*)

Ørtefangsten falder fra Mich[a]jeli af indtil Frosten begynder. Efterfølgende har smukke indrettede Ørtegaarde:

Hesselagergaard har ved Vormarchs Aa, hvor den falder i Stranden, en Ørtegaard [og] nok en dito ved Lundeborgs Huse, som dog nu ej synderlig bliver brugt.

Ved Tidselholt og i Gudme Herred er ligeledes en god Ørtegaard.

I Aabye ere tvende Ørtegaarde, etc. etc.

Stranden opkaster hist og her endel Stene med differente Figurer og Coleurer. Ved Strandkanten findes — dog kun sjelden — nogle smaa Støkker Rav og helst imod Kiertemindkant. Belemnites, som kaldes her Vettelys, findes og undertiden, helst ved Hindsholm.

Spadei eller Smørdeyer, som ser ud som Knapper og avles i Flintestene, findes og endel af ved Stranden af differente Slags, Størrelse og Figurer, som ret kan tjene Knapmageren til Model for at formere Knapper efter i allehaande Mønster. De kaldes Smørdeyer her i Fyen, formedelst Bonden kaster dem i Kærnen, naar de ikke kan faa Smør; men om det kan hjælpe kan jeg ikke sige.**)

*) Jfr. Pag. 61, f.

***) Spadei (forstenet Søpindsvin) regnedes ligesom Stenkiler og Vættelys til Tordenstenene, der var et Middel mod Troldfolk. Naar en saadan laa i eller ved Kærnen, turde ingen Hekse nærme sig og forgøre Fløden. Udtrykket Smørdeje er en Forvrængning eller Sammenblanding af Spadei og Mælkedeje ☺: Mejerske. I Jylland kaldes de Zebedæistene.

Ellers findes ved Strandkanten en og andre Stene, hvorudi ses adskillige Figurer og Dannelse, hvoraf jeg har samlet endel.

12te POST.

Om der er Milepæle overalt eller hvor helst.

- I. Landevejen fra Nyborg til Odense strækker sig tvende Mile udi Nyborg Amt; hver $\frac{1}{4}$ Mil afpælet. 1ste Mil har trende Fjerdingshøje.

Den 1ste paa Stendammen ved Skibbroen.

„ 2den paa Hiulby Mark.

„ 3die paa Aunslev Mark.

„ 4de, som er Milehøjen, staar paa hin Side Aufnslev Kirke.

2den Mil.

Den 1ste Fjerdingshøj staar nedenfor Bankebjerg paa Ullerslev Mark.

„ 2den paa hin Side Ullerslev.

„ 3die paa en anden Ullerslev Mark, denne Side Tinghuset.

Derpaa endes Amtet, førend den 2den fulde Milehøj er sat.

- II. Imellem Nyborg og Svendborg er ingen Fjerdingshøje.

1ste Mil. Højen staar ved Banken paa Kogsbølle Mark.

2den „ „ staar overfor Røde Mølle paa Svindinge Mark.

- 3die Mil. Højen staar i Ellerup By.
 4de „ „ staar paa Holmdrup Mark*
 5te „ „ staar ved Thosing Bro.

III. Imellem Nyborg og Bøymden.**)

- 1ste Mil. Højen staar paa Rulle-Gau paa Refsvindinge Mark.***)
 2den „ „ staar i Dalen paa Ørbech Mark.****)
 3die „ „ staar paa Sandager Mark.*****)
 4de „ „ staar ovenfor Egeschous Mølle.
 5te „ „ staar ved Brahetrolleborg.
 6te „ „ paa Svanninge Mark.
 7de „ „ i Enden af Horne By.
 8de „ „ i Strandbredden ved Bøymden.

IV. Imellem Nyborg og Kierteminde er ingen Milehøje uden den ved Aufnslev Kirke.

Paa de andre Landeveje i Nyborg Amt findes ingen Milepæle sat.

*) i Holmdrup Kohave.

***) Sognepræsten i Kværndrup, Clemens Jessen, meddeler: „Milepæle mellem Nyborg og Faaborg ere nu mesten ukiendelige.“

****) Stednavnet Rulle Gau er nu gaet tabt. Rulle Banker, der nævnes paa et Kort fra 1785, støder op til Landevejen fra Sydøst (Matr. Nr. 88a. og 19b.) omtrent ovenfor Lille Mølle. Det lille Vandløb fra Revsvindinge, der drev det nu nedlagte Karteri, kaldtes Rullebæk, og Jacob Madsen nævner i Visitatsbogen en Kvakmølle, Rulle Mølle, der ogsaa findes i Matr. af 1682. Den gamle Landevej gik paa disse Steder noget vestligere end den nuværende, og en Stump af den er vistnok bevaret i den saakaldte Nyborg Gyde.

*****) Ifølge Pastor Rasmus Winther „ved Herbech“.

*****) Sandager By i Gislev Sogn. Pælen stod „kort fra Laagen, som er imellem Sandager og Trunderup Marker.“ (Brincks Indb.).

13de POST.

Hvorledes Luften og Vejrliget gemenlig er beskaffet; hvilket der er skadeligst for Mennesker og Frugter.

Luften er her i Provincien, Gud være lovet, god og sund, som ideligen ved Vinden bevæges, allerhelst da denne Provintz er allevegne omgiven med Stranden. Og omendskønt at Havet giver undertiden nogen usund Stank fra sig, saa dissiperes den dog straxen, og kan man i Almindelighed ikke tilskrive Luften at være Aarsag til en og anden Sygdom, som stedse adequeres(?)*, men mere undertiden Menneskets uordentlige Levemaade, som Oprindelse til deres Svaghed — — — —.

14de POST.

Hvad Slags store Sygdomme mest regerer i Landet, om de ere farlige, smitsomme eller ikke. Saa og hvad Urter og andet Landet giver fra sig, som kan være tjenlige imod saadanne Sygdomme. Om nogle besynderlige Urter og rare Vexter findes, og om noget er bekendt om deres Kraft og Brug i Medicin, Farveri, etc.

— — — — —.

Børnekopper er generalement den regerende Syge, Sprinkler, Kaaldesyge — dog mest ved Strandkanten —, item Brystsyge, Colica har været paa sine Steder temmelig gængsig i nogle Aar og besynderlig efter Vinteren, vi havde 1740. Om Vandet dertil har contribueret noget, som saa hart og længe har vaaren frossen og tilstoppet

*) I. Thott, Fol. 728 synes at staa „attequeres“ — ɔ: attackere.

og ikke har kunnet haft de sædvanlige Evaporationer og derover beholdt Giften hos sig, kan jeg ikke sige.*)

Almuen paa Landet bruger ikke gerne Medicamenter imod Sygdom, men lader Naturen hjælpe sig selv — som dels sker af Vankundighed, at de ikke kende Urternes Kraft.

Doctor Simon Paulii Urtebog**) er nu meget rar. Dersom den blev igen oplagt, kunde den være den gemene Mand hel nøttig — helst Ungdommen nu lærer at læse i Bøger, som faa fordem kunde — og brugtes da mere de Urter, som voxer her i Landet, som bedre kommer overens med Indbyggernes Natur end de, som kommer fra de varme Lande.

De ordinaire Ting Bonden bruger, naar han er syg, er Hyldesirup, Bukkeblade, Erenpris, som drikkes som The ind, og de fleste Gange Brændevin, som kun tjener til at gøre dem mere hizige.

Til Farveri findes ingen rare Urter uden de, som ere bekendt og findes i Simonis Pauli Urtebog, undtagen en Urt, som kaldes Vou, som bruges at farve gult med, som først for 5 Aar siden er funden her i Landet af Farveren Topp***) i Svendborg, [og] som før blev forskreven fra Frankerige. Den gror udi tør,

*) Denne Teori saavel som nedenstaaende Udtalelser om Urtebogen har Lente-Adeler hentet i Indberetningen fra Sognepræsten i Ringe, Jørgen Jørgensen Lundt.

**) Den bekendte Læge og Botaniker Simon Pauli (1603—80) udgav 1648 sin Flora Danica, der, fordansket af Niels Knopff, vandt stor Udbredelse.

***) Henrik Paulin Top, Farver og Overskærer i Svendborg, f. ²²/₁₂ 1701, † ²¹/₁ 1756. (Giessings Jubell. II, 1, p. 326).

leret Jord [og] giver Frø af sig som det saa kaldede Semen Psylli eller Loppefrø. Frøet kommer til Maturite i Julii Maaned.

15de POST.

Indvaanernes Egenskaber, Inclination og omgefærlige Tal. Hvert Amts døde og fødte i nogle af de sidste Aar.

Intet er mere vanskelig end at kunne beskrive Indvaanernes Egenskab og Inclination, thi derudi differerer et Menneske fra det andet, thi enhver er af sin Natur og Egenskab. Altsaa er godt med ondt meleret.*)

*) Lente-Adelers Karakteristik af Bondestanden svarer ret godt til Udtalelserne i Gods- og Sogneindberetningerne. Disse er dog ret forskelligartede, hvorfor her skal meddeles Indholdet af enkelte, der ikke er i Samklang med den almindelige Opfattelse af Bøndernes Karakter.

Indb. fra Sognepræsten i Skaarup, Johan Reimer: „Indvaanerne her i Egnen inclinerer for Frihed, saa at endogsaa den opvoxende Ungdom, Tyende og Tjennere — mest Qvindekønnet — haver ganske taget Magten og Myndigheden fra Herrer og Hosbonder, hvilket gør Husstanden mer end besværlig, foraarsager mange raa, unyttige og slette Mennesker og endel Armelighed iblandt Menneskene.“

Indb. fra Sognepræsten i Oure og Veistrup, Hjere Jespersen Juel: „Den gemene Mands Egenskab er efter mine Tanker Dumhed uden for deres Forum og Egensindighed. Deres Inclination fornemmelig Fylderi Hævngrædighed og Egennyttighed.“

Indb. om Glorup Birk af F. Klarschou: „Indvaanernes Inclination saavel blandt de geistlige som verdslige er efter mine Tanker Intri[g]er og et under

Indvaanernes egentlige Inclination er her i Almindelighed som paa andre Steder i Landet fornemmelig at omgaas med Jordens Dørkning og deres Creaturer, og som de dertil er opfødt og vant, saa inclinerer de i Almindelighed dertil, ligesom Købstadsfolkene til Negotie og Handværker.

Man finder Landmanden saa omhyggelig for Agerdørkningen, at han sjælden eller aldrig gaar med sin Haandtering over disse Grænses, hvorfor man maa dømme ham som herudi opfødt, saa og født og slagen dertil.

Bønderne ere i Almindelighed arbeidsomme, sparsomme og bekymrede for deres timelige Næring og elsker som sagt Agerdørkningen over alt, hvilket af deres Optugtelse til Dels kommer, som forandrer hos dem, som hos andre, undertiden den naturlige Inclination.

De ere ellers en general ærbødige imod deres Over-

Ærlighed forestillet, dog falsk Væsen og Opførsel, sigtende til deres egen Fordel og sin Næstes Ruin og Ødelæggelse. Dernæst Dovenhed eller Ladhed, thi enhver vil leve vel uden Møje, lader Dag komme, Dag gaa. Deraf kommer det, at saa mange rokker efter Betlerstaven, — og med det samme de gaar omkring at tigge og trygler Folk, begaar Tyveri og andre flere saadanne Laster —, som dog iblandt er friske og sunde og kunde nok fortjene deres Brød, om de gad.“

Indb. fra Niels Brinck til Tidselholt om Sunds-Gudme-Herreder. „Om Melancholie og Hypochondrie er og mange Mennesker kommen i Erfaring, som ej forhen haver vidst deraf at sige. Dette Onde indfinder sig hos de fleste og gaar mest ud over Bonden. Hans Herskab faar og en Rem af Huden — —.“

Om Befolkningen paa Hindsholm meddeles „— — er som sædvanligt et meget arbeidsomt Folk. Er meget for at være besvogret og beslægtet uden at have fremmede iblandt sig.“

mænd, tjenstagtige og tro. Deres Arbejde gør de med Lyst, saalænge Arbejdet gøres dem muligt; men gøres det dem besværligt, giver de tabt og bliver uvillige. Man vinder dem bedre ved Godhed og Mildhed end Streng-
hed, thi derved bliver de haardnakket.

De inclinerer mere for gamle Skikke end nye Foran-
dring[er] (saa at det synes, at de ere uden for deres Forum
— som er Agerdyrkningen — noget dumme), som de
ikke kan faa i Hovedet.

De bliver gerne i deres Fædrendeland, ja, og i Sog-
net, hvor de ere fødte, og er ikke porteret for fremmede
Steder at rejse til. De gør gerne Tjenneste for Tracte-
menter, besynderligen drikkendes Varer. Dog begaas ikke
deri geralement nogen Exces.

Det synes nok i Almindelighed, at Landet er peu-

Pastor Hans Hansen Frick indberetter om Ny-
borg: „Der er skikkelige Egenskaber hos dette Sogns
Beboere. De fleste ere, hver efter sin Stand og Haandte-
ring, sømmelige i deres Opførsel, affable, paaholdne, ædrue-
lige, flittige og nærsomme [ɔ: stræbsomme] og tarvelige.“

Indb. fra Sognepræsten paa Strynø, Jørgen
Nielsen Saabye: „Indvaanernes Inclination er i Al-
mindelighed til Søværnen, hvilket de lægge Vind paa at bygge
Skibe og Baade. Til Landværnen og Avlsbrug er og en-
del meget gode; men saa duelige og flittige som de
fleste er i Sædetiden og Høstetiden, saa magelige og
dovne ere de derimellem, fordi her falder ikke meget Ar-
bejde for dem i saadan en Tid.“

Ogsaa fra de andre Øer omtales Beboernes Kendskab
til Søværnen.

Fra Mullerup meddeles, at „de ere endel hengivne
til Fylderi og gerne stjæle i Skovene.“

bleret*), i Henseende naar man betragter Byerne, [thi] saa ser man endel Mennesker. Men naar man igen observerer, at Landsbyerne ere kuns faa og smaa, saa gør det ikke saa stor en Qvantitet ud, som man forestiller sig, hvilket kommer af, at paa sine Steder har Bonden for stort Hartkorn af T[ønder]skjold**); thi enten Gaarden er lille eller stor, saa bor der kun een Familie derpaa, og Forskellen paa Tjenestefolk differeres ikke meget.

Dernæst er her i Fyen ikke nær saa mange Husmænd en general paa Godserne som i Sælland, thi Proprietairerne lider dem ikke gerne, hvor de ejer hele Byen, ej heller Bonden, i Henseende de mener, at de ud-suger dem. Paa nogle Aars Tid ser man destoværre, at der staar mange Huse ledige, som ingen vil fæste, hvorved Proprietairerne lider stor Afgang i deres Jordebog, Præsterne taber i deres Indkomster, og Landet derved insensiblement bliver ikke nær saa peubleret som forhen.

Aarsagen dertil er vel til Dels, at ingen synderlig Handværksfolk tør fæste Huse paa Landet, [og] at de smaa Karle af Væxt ved, at de ikke kan blive Soldater, hvorfor man hverken kan faa dem til at fæste Gaarde eller Huse.***)

Over de døde og fødte indsender Biskoppen, saa vidt jeg ved, ved Nyeaarstid sin Relation en general. Og kan

*) Maa her forstaas som: velbefolket.

***) Udtrykket er usikkert. Der staar T efterfulgt af et Forkortelsestegn med overskrevet de eller muligvis re, hvorved maaske skal forstaas Tønderskjold eller Taxererskjold, hvilket Udtryk formodentlig nærmere skal angive, at det her drejer sig om Landmaalingshartkorn, ikke Landgildehartkorn.

***) Som bekendt kunde Herremændene tvinge Bønderne til at fæste Gaarde ved at true dem med Udskrivning til Soldatertjeneste.

være p. p. her i Amterne [ø: Nyborg og Tranekær] imellem 1000 til 1100, som fødes og dør.*)

16nde POST.

*Paa alle Skove, kongelige og particuliere, enhver ongefærlige Størrelse, Strækning, Situation og Sort.**)*

*) I Thott. Fol. 728 er indført følgende Opgørelse for Nyborg og Tranekær Amter:

Fødte c.: 1016.

Døde c.: 762.

Amtets (sic.) Beboere:

Gaardmænd c.: 3000.

Husmænd c.: 1500.

Ugifte fra 9 til 40 Aar c.: 6291 „og ligesaa mange Kvindfolk“.

**) Under denne Post anfører Lente-Adeler ingen Besvarelse, men henviser for de private Skoves Vedkommende til Post 1, (5). (jfr. pag. 17) og til Omtalen af de enkelte Herregaarde, der her udelades (jfr. pag. 9). Hvad angaar de Kgl. Skove, hedder det „— — — da har jeg derom tilskreven Hr. Jægermester Bachman, som uden Tvivl derom indsender sin udførlig Relation“. Desværre er det ikke lykkedes at fremskaffe nævnte Indberetning fra Jægerm., Overførster Hans Bachmann — eller fra Sønnen, Peder Bachmann, der 1738 adjungeredes Faderen —, hvorfor følgende skal meddeles fra Specialindberetningerne. Niels Brinch meddeler: „Kgl. Majsts forbeholdne Skove i Sunds Herred er beliggende ved Svendborg, nemlig i Høemarken, som er tilfælles med Tvede. Dog gør Kaaberbækken (?) Skel imellem Svendborg og Tvede Grunde. Derudi befindes en Del gamle og middelmaadig unge Træer af Ege og Bøge. Øxenbiørg Mark og Gl. Hesthave er under eet og befindes derudi en stor Del Skov af middelmaadige og unge Ege og Bøge. Hallend-

17de POST.

Paa alle Øer og Holme, store og smaa, beboede og ubeboede ingen undtagen, med en kort Beskrivelse om enhver's Belliggende, Form, Storhed og Beskuffenhed i Anledning af den første Post; saa og hvor stærk de ere bebyggede og om der kunde leve flere, ifald enten en eller anden Indretning skede eller at Obstaculum blev borttaget.

Jeg haver forhen viset under den 1ste Post, at den saakaldede Boesbech, som om Vinteren ved Nordvestvind inddriver, ligesom gør Hindsholm til en Ø og

skov er en Græsbeds Mark, hvorudi er nogle gamle Bøgestaber og ellers ganske lidet ungt af Eg og Bøg. Holmene, hvorudi Grund og Græsning tilhører Svendborg og Over- samt Underskov tilhører Kongen, undtagen 12 Skovmaal af Over- og Underskov beliggende i samme Holm og tilhører Helager By; men Overskoven paa Hs. Majest.s Andel bestaar udi en temmelig stor Del unge og middelmaadige Ege og Bøge, men ganske faa gamle Træer. Helager Hesthave, dessen Over- og Underskov tilhører Kongen, bestaaende udi en skøn Oldenskov af middelmaadige og store Bøge, men ikkun ganske faa Ege; men Grunden og Græsningen er Helager By tilhørende. Nok den Grund, Støvningen kaldet, som tilhører Fru Ide Scheel; Over- og Underskoven, som bestaar ud i en Del middelmaadige og unge Bøge, tilhører Kongen. Nok en liden Fædrift og Græsbed udenfor Byen, Vibelt kaldet, hvorudi er ingen Skov —. Oberstløjtn. Erik Chr. Sehested til Bjørnemose meddeler i sin Indberetning, at hans Bønders Skove i Tvede ligger udi Fællig med Kongens Vildtbane. Angaaende Vildtet indberetter Sognepræsten i Tved, Isak Abrahamsen Sidenius: „Her findes saa vidt jeg ved i Hans Majestæts Vildtbane nogle Harer, undertiden og en Flok Agerhøns.“ Dette synes at være en noget sløj Bestand for en „Kgl. Vildtbane“, men Udtalelsen stem-

paa nogen kort Tid skiller den fra det faste Land. Thi vil jeg saaledes beskrive den, og da er dens Længde fra Sønder ved bemeldte Boesbech til den yderste Kant i Norden halvanden Mil og dens Bredde fra Øster til Vester en halv og paa sine Steder ikkun en kvart Mil bred.

Efter gammel Tradition skal bemeldte Ø eller Holm have sit Navn af en fornemme Mand, navnlig Hindse, som for lang Tid siden skal have ejet og beboet Landet, efter hvem den skal være kaldet Hindsesholm eller contracte Hindsholm.*) Hans Hus eller Kastel berettes

mer overens med en omtrent samtidig Erklæring fra Jægermester Bachmann. Da denne nemlig havde modtaget Ordre om at skaffe større Vildt til Hofholdningen, maatte han svare, at saadant ikke lod sig opdrive i de Kgl. Skove ved Svendborg, da „udi Fyen hverken findes stort Vildt, ikke heller Daa- eller Raavildt.“ (Jægermester P. Bachmanns Breve 1741—46). Skovene var da i en yderst slet Forfatning. Gang paa Gang klager Forstbetjentene og Jægermesteren over de store Fordringer, der stilledes til Skovene. Fællesskabet var for en stor Del Aarsag til Skovens Ødelæggelse. I et P. M. fra 1767 skriver Peder Bachmann: „Grunden og Jordsmon, hvorpaa samme [ø: Skoven] staar, tilhører dels Borgerne i Svendborg, dels Proprietairerne til Hvidkilde og Bjørnemose og bliver brugt til Pløjeland og Græsbed. Derover kan aldrig derudi foretages nogen Indhegning til ung Skovs Opvæxt eller føjes saadan Anstalt, som udfordres til Skovens forstmæssige Behandling eller Inddeling i visse Hug. Det Træ som udvises eller hugges gaar bort, og aldrig gror noget op igen i Steden for det borttagne.“ (Overjægermesterens Arkiv: Skov- og Jagtvæsen i Fyen). I Slutningen af November 1764 solgtes Skovene ved Auktion. Auktionsforretningen er aftrykt i Almennyttige Samlinger XXII. p. 166. ff.

- *) Hindsholm kaldes i Kong Waldemars Jordebog Hægnæzholm, hvilket Udtryk menes at staa i Forbindelse med Substantivet Hegn. (J. Stenstrup: De danske Stednavne.)

at have staaet paa en liden Høj paa Wiebye Mark, som endnu kaldes Castel Høj. Samme er nogenledes udi sin Højde, men ikkun liden af Circumferentze, havende omkring sig en liden Vold, saa det nok lader rimelig, der i gamle Tider har staaet et lidet Kastel, allerhelst mange brændte Murstene er opgravet og opløjede af og omkring samme Høj.

Hindsholms Land tager altsaa sin Begyndelse fra Norden ved en høj Klippe kaldet Fyenshovet, hvor strax ved er en liden Bondeby kaldet Nordtschou. Om samme haver faaet sit Navn af en Skov, dér skal have staaet, vides ikke uden per Tradition; men dette vides, at der nu hverken er Skov eller Træ, lidet eller stort.

Samme Beskaffenhed haver det med en anden By, der ligger hen imod Middag eller Sønden, kaldet Midschou, som ligeledes som Nordschou haver et Overdrev, der nu bruges til Græsning alene.

Om forskrevne Nordschou haver Forfædrene ellers efterladt sig denne Tradition, at 12 Røvere dér skulde have opholdt sig i Skoven, som [nu] er et Overdrev, hvor Stedet og Røverkulen endnu vises. Disse 12 Røvere skal paa en Juleaften have begivet sig til en enlig Bondegaard, kaldet Grønlund*) — som nu er en Sædegaard og haver Hovedgaardsfrihed — hvor Bonden skal have tracteret dem og imidlertid faaet Bud til Herskabet paa Eschebjerg, som nu kaldes Schelensborg, som strax med bevæbnede Mænd skal have ladet omringe Gaarden, bemægtiget sig dem og ladet dem alle 12 stejle paa en Høj i Martofte Mark, som endnu kaldes Stejlehøj.**)

Om det skal være denne eller anden Pas-

*) nu Brockdorff.

***) Der findes mange Versioner af Sagnet. Thile: Danm. Folkesagn I. pag. 367. — Tang-Kristensen: Danske Sagn IV. pag. 463, 508, 509.

sage, Andreas Sørensen Wedel skriver [om] i sine danske Kæmpeviser part. tert. sub Titulo: De Røvere ligge under Nordenschou,*) kan være lige meget.

En Ottendedel Mil fra Nordtschou skal have staaet et Slot ved Søkanten, kaldet Sappesborg, hvoraf Højen endnu haver sit Navn. Men ingen Vestigia mere deraf [ere] at se eller finde.

Ellers haver Hindsholms Land, særdeles hvad Stoppedrop Sogn angaar, adskillige smaa Øer.

Melløe, som ligger under Scheelenborg Hovedgaardstaxt og bruges til Græsning for Stutterier og Stude. Bogøe ligeledes. Begge ere smaa og af ingen beboede.

Imellem disse tvende Øer gaar en liden Rever fra Havet, hvor en stor Del Sælhunde bager sig imod Solen paa Stenene. I Reverne er en Rende, ej dybere end den let kan bundes. Igennem samme Rende op under Bogøe gaar mangfoldige Sælhunde, hvor sal. G[eneral]lieutenant, Baron von Schach Brochdorff**) lod slaa Pæle over Bredden af Renden og satte Garn, naar Sælhundene vare opgangne. Samme Garn formener Sælhundene Retouren til det store Hav, thi paa begge Sider af Renden vare Grunde med lavt Vand, hvor Sælhundene ej kunde flyde og derfor ei vovede sig over Grunden.

Naar det første Garn saaledes var sat, flyede Sælhundene

*) Anders Sørensen Vedel: It Hundrede Vduaalde Danske Viser. Ribe 1591. 3die Part. Nr. 16. „De Røffuere ligge for Norden Skoff“. Vedel henlægger selv Handlingen til Jylland.

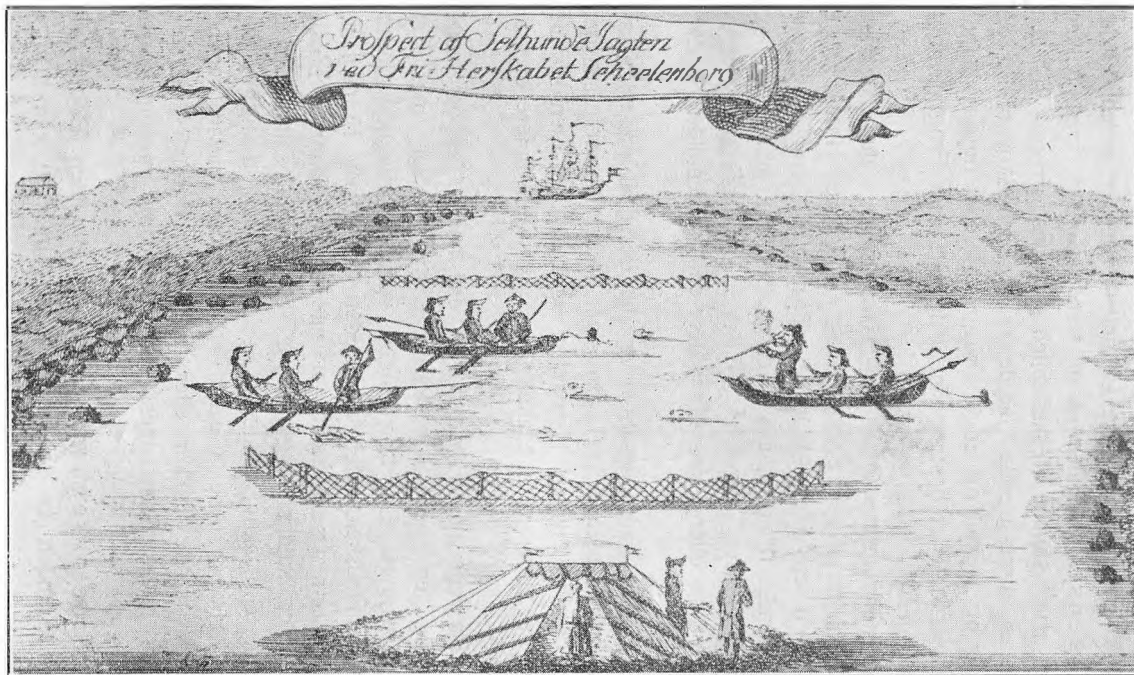
**) Baron Schack Brockdorff (1652--1730) til Scheelenborg og Knabstrup.

højere op i Reveren, hvor de med Baade bleve eftersatte, da de strax flyede tilbage for at søge Indgangen til det store Hav, men maatte standse for Garnet. Derpaa var igen slaaet i Renden en anden Rad Pæle et Par Bøsseskud fra de første, paa hvilke atter blev sat et andet Garn, hvorimellem Sælhundene da i stor Mængde gik fangne som i en Fold, saa ej en eneste kunde undgaa, men blev skudt saalænge een var tilbage — i de første Aaringer 60 til 70 om Dagen. En særdeles plesant og important Jagt, som importerede mange Tønder Tran og skønne Skind. Den er nu ej mere saa aldeles profitabel som tilforn; men af hvad Aarsag ved jeg ikke, uden det maatte være af Frygt for den megen Skyden.

Wieløe, som ligger strax udenfor Grøndlund, ligeledes under Scheelenborg Hovedgaard, er ubebyggt, skøn til Græsning. Kan vel og efter visse Aars Hvile bruges til Sæd. Ved Enden af denne Ø ligger endnu i Reviren en liden Ø, kaldet Weiløe Kald.*) Den er ganske liden [og] kan ej noget græsses derpaa, fordi den er bevoxet med Torn og er fuld af Sten i Grunden. Der voxer ellers paa samme Ø Lilieconvald og vilde Aspares.

Paa den anden Side af disse Øer, imod Nordvest, er atter en skøn Ø, kaldet Langøe, havende den forskrevne Rever paa den ene Side og det vilde Hav paa den anden. Paa Øen er 5 Gaarde og 2 Huse, men Beboerne tager mere deres Udgifter af Græsning og Qvæg end af deres Agerdørkning, thi Sæden vil ej alle Aar ret frem imellem de tvende Strande, endskønt Beboerne haver en skøn Del Kornland.

*) o: Kalv.

Sælhundejagten ved Scheelenborg. (Fra topografisk Arkiv).

Ved Enden af denne Ø findes endnu en anden, kaldet Bogense, som beboes af trende Bønder, med hvilken det haver samme Beskaffenhed som næstforrige. Ved den ene af disse trende Gaarde er en liden Skov af Eg og Bøg og Hessel og nogle Frugttræer, som ogsaa hjælper Beboerne til at bestyre sine Udgifter, naar Frugtaaringer indfalder.

Endnu ligger Østen for Hindsholm i det vilde Hav en Mil fra Kierteminde og $\frac{1}{2}$ Mil fra Hverringe Gaard en liden Ø, kaldet Romsøe, bemeldte Gaard tilhørende. Paa samme Ø er en Beboere, smuk Skov og endel Daadyr, ongefehr 50 Stk.; som hverken bruges til Avling eller Græsning videre end for bemeldte Daadyr.

Ferske Aaer eller Søer er der ingen af paa Hindsholm. Landet er vel paa sine Steder bjerget, saasom ved Stoppedrup, Hersnap og Dalbye; men samme Bjerge bliver dog baade pløjet og saaet, højere ere de ikke.

Skovene paa Hindsholm ere baade faa og smaa, nemlig en ved Scheelenborg; bestaar mest af Æske, nogle Eger og Bøger, som dog daglig aftager og formindskes. Men den bedste Skov paa Holmen er til Hverringe Gaard, hvoraf den ene Skov haver sit Navn og kaldes Bøgebierg. Den anden, som og er en smuk Bøgeskov, kaldes Staves Skov og ligger tæt ved Hverringe Gaard: Desforuden haver samme Gaard trende Løkker eller Indelukker, hvorudi der ligeledes findes Skov, mest Egetræer, dog imellem nogle Bøge.

Broeløkkegaard haver og en liden Bøgeskov, men Grunden er 'saa slet, at den hverken kan bringe

Træerne til Væxt eller skikkelig Danning, saa at Træerne som mest er Bøg, ikkun ere smaa, vregne og krogede. Derfor ej heller af Skov kan recommenderes.

Jordens Beskaffenhed er mestendel god, undtagen ved Nordtschou, hvor Bønderne ere aldeles forarmede. Men i de andre Byer, hvor Bønderne ere af den Tilstand, at de formaa at pløje og saa Jorden, som det sig bør, høste de en stor Del Velsignelse. Jorden er mest beqvem til Byg, thi Rugen slaar oftere Fejl end den anden Sæd. Overalt paa Landet er der mere Kornland end Enge og Moser. Udørket Jord findes der ikke uden de forhen omskrevne Overdrifter, som dog ere prøvet til Sædeland, men igen opholdt, efterdi Grunden er slet, gruset og stenet og ej giver nogen Sæd af sig.

Heder er ingen af paa Hindsholm; ej heller nogen synderlig Slags Jord. Saa plages ej heller Landet med Sandflugt eller Flyvesand.

Paa Hindsholm ere trende Herregaarde:

Schelenborg og Grønlund med underliggende Gods er til et Baronie erigeret. Dets første Fundator er Baron Friderich von Vittinghof, kaldet Scheel*), efter hvem Gaarden er kaldet Scheelenborg, som ellers tilforn kaldtes Escheberg. — —.

Werringe Gaard — — —.

Broeløkke Gaard — — —**).

Paa Landet ere 4 Kirker, nemlig Stupperup, Dalbye, Mesinge og Wibye.

Hvad Antiquiteter derved kan findes bliver siden under den 31te Post at forhandle.

Hindsholm er ellers en Part af Bierre Herred,

*, Baron Frederik Vittinghof (1624—91) havde købt Gaarden 1671 og oprettede Baroniet 12. Marts 1680.

**) Ejerne udelades.

men haver sit eget Birk, Scheelenborg Birk kaldet, hvorunder al Landets Indbyggere sortere.

SPROØE.

Sønden for Romsøe ligger en Ø, kaldet Sproøe, Raschenbiergs Ejere tilhørende*), hvorpaa ikkun er een Beboere. Samme er situeret midt imellem Nyborg og Corsøer; den er ikkun liden og matriculeret for 3 Td. 5 Skp. 1 Fj. 1 Alb. Hartkorn. Beboeren er befriet for at svare kongelige Skatter efter en kongl. Resolution af 20. Novbr. 1691**), dog med de Vilkaar, at Øens Ejere skulde give Beboerne billig Moderation i Landgilden, ej bebyrde ham med Hoveri, men derimod føje Anstalt, at derpaa Øen kan være Forraad til de Rejsende og Posterne Fornødenhed imod billig Betaling, naar de maatte blive foraarsagede, dér at lande, samt udi fornøden Tilfælde dennem paa alle mulige Maader at befordre.

Og som der ingen Skov er paa Øen, men Beboeren led Mangel paa Ildebrændsel, saa haver Hans Majestæt ved Resolution af 26. Novbr. 1731 allernaadigst tillagt

*) Sprogø købtes 1721 af Hans Ahlefeldt til Raskenberg (Juelsberg) og solgtes derfra til Postvæsenet 1814.

Fra Nyborg Amtstue indberettedes: „— — haver der paa Øen været holdet Quarantaine, og er Huset, som dertil haver været bygt og brugt, in Anno 1730 ved offentlig Auktion her i Amtsstuen bortsolgt til Hr. Justitsraad von der Maase som Øens daværende Ejer.“

Sprogø laa oprindelig under Nyborg Landsogn men indlemmedes 1886 i Korsør Købstad.

**) Deliberationsprotokol Nr. 35. p. 36 ff. — Nyborg og Tranekær Amters Kontributionsregnskaber 1730—32.

ham 5 Skovlæs Brændes Udvisning udi de reserverede Svendborg Skove.

THURØE.*)

Sønden for Sproøe, omtrent $\frac{1}{2}$ Mil ud i Stranden sydøst for Svenborg, ligger en Ø, kaldet Thurøe, hvor Stranden gør imellem Øen og det faste Land et smalt Udløb, Skaarup Sund kaldet, hvorigennem ej kan sejles med andet end smaa Baade og Joller. Dens Situation er temmelig høj og jevnt Land udi Skikkelse som en irregulair Triangel, som formerer en Hug, hvorudi [er] en sikker Havn for Øens Fartøjer. — — —

Den tredie Del af Landet [er] bestaaende af Eg og Bøg, samt nogle faa gamle Linde samt noget Underskov. Det øvrige af Landet dørkes og saas aarligen uden Hvile [og er] derfor ej heller frugtbar, thi hvad som hviler, sker alene for at avle Høe paa, siden der ej er nogen sønderlig Engbond paa Landet.

Øen holdes for at være en liden halv Mil i Længden fra Øster til Vester. Den bestaar af 98 Td. Hartkorn. 32 Td. deraf er inddelt til en Ladegaard, Marsuinsvold

*) Medens de to Afskrifter af nærværende Indberetning hidtil ikke har vist nogen større Uoverensstemmelse, bortset fra Stavemaaden og enkelte Ubetydeligheder, viser der sig nu under Omtalen af Øerne stor Forskel, idet Landsarkivets Afskrift indeholder færre og helt andre Oplysninger end Thott Nr. 728 Fol. Denne er her lagt til Grund for Efterretningerne om de større Øer (indtil pag. 75), da Landsarkivets Eksemplar har ret tarvelige Oplysninger herom. Dette gælder dog ikke for de mindre Øers Vedkommende; de omtales ikke i Thott.

Nogle almindelige Bemærkninger om Øernes Beliggenhed udelades her.

kaldet af Fru Ellen Marsuin til Ellensborg*), som samme lod bygge, og nu bebos af 8 Mænd, som driver Avlingen. De øvrige 66 Td. Hartkorn hører til Byen og dørkes af 22 Mænd. Desforuden er og 12 a 16 Huse paa Øen, saa at den har flere Indbyggere, end den kan føde, dersom de ikke ved Skibsfart og Skibstømmeri søgte deres Føde andre Steder.

Den meste Sæd er Rug og Havre samt lidet Byg og Boghvede. Der findes og endel Frugthaver af Æble og Pærer, undertiden saaledes at Indbyggerne kan sælge deraf for at købe Korn igen.

For faa Aar siden har der været en stor Mængde Harer paa Landet, men [de er] bortløben over Isen i disse haarde Vintre, saa der nu ikke er nogen at se.

De Creaturer, som Indbyggerne lægge Vind paa, ere Køer, Faar og Svin til Fornødenhed.

Indbyggernes Tal er ongefehr 240.

Efter Indbyggernes Beretning skal paa et Sted, Bundslætte kaldet, findes en stor Sten, i hvilken skal ses ligesom et Greb af 10 Fingre, under hvilken de sige, den navnkundige Kæmpe Ruhne, som blev ihjelslagen af Balder, skal ligge begravet, hvoraf den bekendte Leg og Sang iblandt Bønder har sin Oprindelse: Balder, Ruhne og sin Vif, de begyndte en stor Kif paa Thurøe, der slog Balder Ruhne — —, som Hel-

*) Christian IV's Svigermoder Fru Ellen Marsvin til Ellensborg (Holckenhavn) m. m. havde benyttet sin Stilling til et forskaffe sig betydeligt Jordegods, som hun administrerede med stor Dygtighed. Den 8. Aug. 1625 magesiftede hun med Kronen og fik Turø mod Strøgods i Sydfyen. Den af hende paa Øen opførte Ladegaard kaldes snart Marsvinsholm, snart Marsvinsvold. (Hist. Tidskr. III R. 1 B. p. 343 ff.).

vaderi Encolpodion Historiarum Sacrarum pag. 264 omformelder.*)

THORSING LAND ELLER Ø.

Landet er jevnt og sidt, mest beqvem til Bygsæd, dog saas der og nogen Rug, Havre og Erter. Det bestaar af trende Kirkesogne, nemlig Landet, Breininge og Bierrebøye. Desforuden er der og et Slot paa Lan-

- *) Lignende Sagn og Rim knyttes til Byen Thune ved Roskilde og Tohøj ved Balderslev i Aabenraa-egnen.

Den omtalte „Leg og Sang iblandt Bønder“ var den saakaldte Balderrune eller Balderone Leg, der var meget yndet i Julestuerne, og som bestod i, at Selskabet under lagttagelse af visse Former slog ni Slag paa Ryggen af en af Deltagerne f. Eks. den, der skulde løse Pant fra en foregaaende Leg. Samtidig sang man Verset om Balder og Rune.

Ifølge en anden Version end ovenstaaende var Thore (Rune) Balders Kone, og Verset lyder da saaledes:

„Balder og Thore, hans arrige Viv,
Yppede dem en græsselig Kiv
Paa Thurø.
Der slog Balder Thore.
Ni Slag ville vi slaee,
Dermed ville vi hjem gaae.
En, to, tre, fire, fem,
Der gik ingen af os hjem.
Sex, syv, otte, ni,
Dermed sige vi denne Ryg frie.“

Oprindelsen til Digtet og Sagnet er ukendt. Bl. a. søgte Niels Heldvad, Chr. IV's Kalendariograf og Datidens alsidige Forfatter, at forklare den historiske Baggrund i det ovenfor citerede Skrift, der udkom i Kbhvn. 1634. (Troels-Lund: Dagl. Liv i Norden: Julelege.

det, som skal være bygget af Chr. IV's Søn Waldemar og efter hannem kaldet Waldemar Slot.*)

Landet er velforsynet med Skov af Eg og Bøg og iblandt Eske og Elle. Derpaa er og en stor Mængde Daadyr, og endskønt henimod en 800 Stk. deraf bortsmeltede den sidste haarde Vinter 1740, saa er der dog en stor Mængde tilbage.

Udi Svendborg Fjord, nordost for Thaasinge Land, ligger en liden ubeboet Holm, kaldet Kikhalm hvorpaa kan græsse 6 til 8 Stk. Faar. En anden nordvest for Landet, ligeledes ubeboet, kaldet Egholm, hvor-

Thiele: Danmarks Folkesagn I pag. 6 ff. Hist. Tidskr. III R. I B.). Fra Afskriften i Fyens Arkiv skal endvidere følgende meddeles om Thurø. „Thurø kaldtes forhen Toerø af den Aarsag, at naar Vandet i Havet stiger, skiller det Øen i 2 Parter.“ Fra Bjørnemose, hvortil Øen hørte, indberettes „— — sydost for Gaarden skyder en Aade ud i Sundet, kaldet Bjørnemose Lindhoved, lige sydvest imod Thurø, hvorfra kommer en Aade, kaldet Thurø Lindhoved. Disse tvende Grunde skyder sammen, [saa] at de for 60 Aar siden haver gaaet til Fods imellem Thurø og Fyen — —.“ Sognepræsten i Svendborg, Nicolai Jensen Reiersen, hvis Annex Øen var, indberetter: „I Skoven er en Kilde, Steenkilde kaldet, som udspringer af Klinten, der fremfor de andre Kilder [her] siges at have det behageligste og sødeste Vand.“ Om Fiskeriet hedder det „— — og naar Stranden omkring Landet ikke giver nok af sig, drager Indbyggerne 10 a 12 Mile bort for at fiske andetsteds, allerhelst i Høsten naar de ved, Silden gaar til, som da er den bedste og vigtigste Fangst for dem.“

*) Chr. IV's og Kirstine Munks Søn, Waldemar Christian, f. 1622, † 1656, til hvem Slottet var opført. (Lund: Thorseng pag. 18).

paa græsses 4 Hoveder.*) Omkring Strandkanten paa samme Holm gror vilde Asparres, mesten lige saa gode som de, der gror udi Haverne.

Norden paa Landet ved Troense By er en sikker Vinterhavn for Skibe.

STRYNØE.

Strynøe bestaar af tvende bebyggede Øer, Strynøe og Stryn Kalfv, som er et Kirkesogn, hvortil ligger 5 ubebyggede Holme, som kaldes Waadeholm, Bondeholm, Bredeholm, Greensholm og Græsholm. De tvende første Holme ere alene til Strynboernes Nøtte til Græsning for deres Creaturer. Bredholm er delt stökkevis imellem Bønderne paa Strynøe til Høslet, som kan avle 1 a 2 Læs til hver Halvgaard. De andre tvende Holme ere af ingen Betydning.

Strynøe Situation er ellers saaledes, den haver Rudkiøbing paa Langelland i Øster — — —.

Paa Strynøe er 51 Bønder og 30 Husfolk. Paa Stryn Kalv er ikkun trende Bøndergaarde. Den ligger

*) Paa Taasinge føltes Mangel paa Græsning. Sognepræsterne beklager dem derover — saaledes Pastor Christen Henriksen Morsing: „De tamme Dyr, Indvaarnerne mest lægger Vind paa, er Køer. Dog kan de ikke tillægge saa mange, som de vilde, af Mangel for Græsning om Sommeren, hvorudover en Gaardmand ikke kan have uden 4, 5 a 6, hvis Malkning og Smør bruges til Husholdningen alene. Før Midsommer voxer her blandt Græsset en Urt, kaldet Rams, hvilket gør Melk og Smør drøjt i Husholdningen, thi denne Urt har Lugt og Smag som Hvidløg, af hvilken Aarsag Bønderne elsker denne Urt lige saa meget, som deres Køer gerne vil æde og fortære den.“

fra Strynøe i Vester ikkun ganske kort. Det kan hænde sig om Vinteren, at de ikke kan komme imellem disse tvende Øer, men intet uden en stærk Storm kan hindre det om Sommeren. Ellers naar det er saa lavt Vand, at de ikke kan bruge Baade, kan de ride eller køre imellem Øerne, ja, undertiden gaa tørskoet derimellem.

Der er slet ingen Skov paa Øen, og altsaa har [Indbyggerne] Mangel baade paa Brændeved og Tørveskær. Jorden er sort, fed og lerblandet og god til Erter, Byg og Rug, som er den meste Sæd, der saas — og deriblandt besynderlig Byg og graa Erter.

Der var en stor Qvantite Harer paa Øen, men de løb bort over Isen den haarde Vinter 1740.

Tamme Creaturer af Køer, Faar, Svin og Heste, af hvilke ikkun kan holdes 6 Stk. til en Helgaard om Vinteren, den de endda maa reducere om Sommeren i Mangel af Græsning, er det Tillæg, som Øen kan producere.

Havet omkring Øen giver af sig Torsk, Flynder, Aal og Ulker og undertiden Strandørrete, Aborrer og Sild.

DREYØE.

Dreyøe ligger i Øster og Vester, ongeføhr $\frac{1}{2}$ Fjerding bred, $\frac{1}{2}$ Mil lang. Ligger lavt undtagen den vestre Ende af Landet, som kaldes Skougen, hvilken er høj, omtrent 28 Td. Kornland. Den har og været brugt tilforn til at saa udi, men som det ikkun var ringe Jord til Korn, er den for 10 til 11 Aar siden udlagt til Fægang. For 200 Aar siden har der groet store Ege, hvoraf endnu findes Borde i Bøndernes Huse paa Dreyøe. Paa samme Skoug er et Kær med ferskt Vand, kaldet Wejerkær, omtrent 8 Al. i Qvadrat. Denne Skoug er ved et Rever*) annecteret til Landet.

*) Her menes Rev. Rever betyder egentlig Rende, Kanal.

Denne Ø bestaar ellers af 26 halve Gaarde og nogle jordløse Huse, som mest nærer sig af Fiskeri i Stranden.*)

AVERNAKKE

er en Ø, bestaaende af trende Byer nemlig Avernake By, Munchøe og Korshave. — —

Dens Producter er Rug, Erter og Byg, hvoraf kan sælges noget lidet de fleste Aaringer. Jorden er ellers noget leret og sandet.

Der er nogle faa Frugttræer. Af Vildt findes Harer og Vildænder. Indbyggerne nærer sig ellers mest af Fiskeri — hvor faaes Torsk, Makreler, Sild og Flynder.

Paa Øen er ingen Skov.

Paa Munchøe Mark er funden af en Bonde, da han ryddede Torn ved en Agerren, nogle Guldskaale, som endnu findes i det Kongl. Kunstkammer i Kiøbenhavn.**)

Øen har ellers Birkeret, og Tinghuset er i Muncheby.

Den bestaar af 21 hele og halve Gaarde samt nogle jordløse Huse.

BIØRNØE

strækker sig sydost og nordvest — — —. Er et højt Land, gruset og sandig, derfor og skuffelig, allerhelst i tørre Aaringer. De saaer til Fornødenhed Rug, Byg, Erter og lidet Havre.

*) Nogle til Dels upaalidelige Meddelelser om Drejø Kirke udelades. Samme findes rigtigt meddelt i A. Fabricius: Drejø Sogn.

**) 1685 fandtes 6 Guldskaale, hvoraf de 5 nu findes i Nationalmuseet.

Den har 7 Indbyggere og 1 jordløst Hus, ligger under Faaborg Menighed, haver ingen Skov; og kan omtrent regnes 40 Mennesker paa Øen.*)

LYØE

strækker sig sydost og nordvest. Til den nordre Side er Landet plat, til den østre og søndre har den høje Lerkliner. Jorden er maadelig god.

Øen haver i den nordvest[re] Kant en Rev, som skyder nord imod Fyhn og gør en god Havn; har og Navn af Lyø Havn. — —.

For den nordvest[re] Ende af Landet findes en paa andre store ophøjet Sten, kaldst Klokkestenen; er og ganske højlydende, naar man slaar derpaa.

Der findes og en Kilde, kaldet Kong Waldemars Kilde, hvor der fortælles, at Kong Waldemar Sejr skal være fangen.**)

Foruden at Indbyggerne avler saa megen Rug, Byg, Erter og Havre, at de kan ernære sig deraf og undertiden sælge til Udgift[ers Dækning], nærer de sig og af Stranden med lidet Fiskeri, saasom Torsk, Flynder, Aal og Sild, dog ikkun til Husholdningens Behjelpning. Landet har ingen Skov. Indbyggernes Tal eragtes omtrent til 150

*) Fra Holstenshus omtales: „— — en Grund fra Bjørnøe, hvorpaa ligger en stor Sten, Grydstenen kaldet, mulig at den er af Form som en Gryde, som mesten er altid saa kendelig — —, at ingen [Skibe] kan komme til Skade — —.“

***) Som bekendt blev Waldemar Sejr og hans Søn Natent til 7. Maj 1123 tilfangetaget af den listige Grev Henrik af Schwerin, da de havde slaaet dem ned paa Lyø for at jage.

Mennesker, der bestaar af 23 Bønder og 8 Husmænd foruden Præstegaarden og Degneboligen.

ILUM.

Ilum er en Ø ved Faaborg, som hører til Steensgaard. Den er kun liden og har 2 Beboere, som ernærer sig af Agerdørkning og af Fiskeri.

SVELMØE.

Svelmøe bestaar af 2 Øer, som kaldes store og lille Svelmøe, og ere matriculeret for 3 Td. Hartkorn. Har 2 Beboere og hører til Nachebølle.

VRESEN Ø.

Vresen — ligger til Røegaard, $1\frac{1}{2}$ Mil i Stranden fra Taarup By af —, som har en Sandrevel imod den Kant fra Røegaard af; hvorpaa voxer endel Egespirer.

Paa denne Ø bor ingen Folk, og [den] bruges til Hø og kan der avles 7, 8, 9 a 10 Læs Hø derpaa.

Det kan ses, at den har vaaren pløjet i gammel Tid.

18de POST.

Paa alle Fjorder, deres Indløb, Storhed og Udbredelse paa determinerte Steder. Om der er Fjorder, Viger og Havets Indløb, saaledes beskaffne, at de ved Oversvømmelse skader Landmanden el-

ler og, at de ved et snevert Indløb kunde dæmmes og afskilles fra Havet, saa der blev tørt Land.)*

19de POST.

Paa alle Strømme og Aær, hvor enhver har sin Oprindelse, Cours og Udløb, og hvor mange mindre hver stor tager til sig, og paa hvad Sted. Om de ere fiskerige, hvormeget og hvad Slags Fisk. Om de haver været, ere, eller kunne blive navigable, og om det var til nogen Provintzes kendelig Fordel, ifald slige Aær kunde besejles med Baade.

Hvad sig Aær en general anbelanger, som kaldes her i Amtet Bække, da ere de fleste kun af Vintervande, som hentørres igen strax om Sommeren. Desligest er og endel saadanne smaa Bække af Tørvemoser, som dog ej er af nogen Conseqvense, thi naar Tørvemoserne ere saa dybe skaarne til Grunde, at det Vand, som stod derunder, kan faa Løb, saa hører det straxen op igen om nogle Aar.

De fleste Bække, og de som vedvarer, er de, som kommer af Kilder hist og her, som løber i mange smaa Krumbugter 1, 2 a 3 Mil sommetider om i Landet og falder til Dels i Stranden strax eller og i Mølle damme,

*) Den korte Besvarelse af denne Post udelades her. Lente-Adeler henviser kun til 1ste Post og omtaler atter Taarup Strand, hvad der ikke er Grund til at gentage (jfr. pag. 11). Derimod har Amtmanden ikke omtalt Nakkebølle Fjord, „som ved Nordvestvind oversvømmer et stort Støkke Land og efterlader sig skadelige Kendetegn.“ (Indber. fra Nakkebølle). Fjorden inddæmmedes i 1870erne.

som foraarsager de mange Vandmøller her i Amtet fremfor i andre Provincer. Disse smaa Bække ere kuns generalement meget smale, indtil de igen bliver opstemmet i Mølle damme — —.

Den store Aa, som løber igennem Provincien, synes beqvem paa sine Steder for saadanne Fabriqver, som behøver Vandets Hjelp, saasom at fabriqvere Skibsankere, Gevehr [Ϸ: Vaaben], Leer, Skæreknive, item alle Slags Jern- og Staalarbejde, Kaabersmelting og Hamring, da Vandet kunde drive Blæsebælgene og Hamrene, at stort Arbejde med faa Folk kunde forrettes. Navigabel kunde Aaen ikke blive, formedelst de mange Mølle dæmninger, som derover ere bygde, hvilket ikke heller kunde være til nogen mærkelig Fordel, i Henseende Landevejene ere temmelig gode, og Fyen er en Insul, og de 5 Købstæder i Amtet ligger alle ved Søkanten, og ingen Proprietarier har over 2 a 3 Mile i det højeste til nogen Købstad. Dog exciperes her, om det kunde være til nogen Fordel for Odense By, som maa paa Axelen hente deres Varer.*)

Denne store Aa i Salling Herred**), som tager utallige smaa Bekke med sig, forsager, at der er i Herredet over 12 temmelig store Broer, hvoraf Haagerup Bro er 34 Al. lang, Hillerslev 34 og Nørrebroby 35 Al. lang, foruden en stor Del smaa, da derimod i de andre Herreder i Amtet er kun smaa Broer, ingen over 6 Al. i det højeste, undtagen en i Winding Herred over Winding Aa, Rosilde Bro kaldet.***)

*) Odense Kanal anlagdes først 1796—1804. (I. Lauritzen: Søvejene til Odense. Odense 1874).

**) Ϸ: Odense Aa. En udførlig Beskrivelse af Aaens Løb udelades.

***) Præsten til Kirkeby og Ollerup, Vitus Jensen Bering, meddeler: „— — ved Kirkebye er en idelig

Saadanne smaa Bække, som ere utallige, men ej af nogen Bredde, uden hvor de opstemmes, skiller Byers, Sognes, ja Herreders Grunde fra hinanden — som ved Bruager, [hvor der] udspringer en Kilde, som løber til Klingstrup og Weystrup Møller og adskiller Sunds og Gudme Herreder fra hinanden. Disse Bække — — — beholder ikke eet Navn stedse, men faar differente Navne, 4 a 6, ja mere, ligesom den løber til mange Steder.

Udi disse Bække faas differente Slags Fiske, saasom Geder, Aborrer, Aal, Krebs, Elleridser, Foreller, Horker, Ørter og andre ordinaire bekendte Fiske.

20nde POST.

Item paa alle Søer, store og smaa. Om hvilke ere fiskerige.

Udi Nyborg Amt findes endel Søer, dog ere de en general ikke meget store og kommer ikke i Størrelse imod de ferske Søer i Sælland, naar jeg undtager Fleninge Sø eller Arreschous kaldet i Salling Herred, som er den største i Fyen.

løbende Strøm og noget bred Aa, hvorover Præst og Degn til deres Embeds Forretning i Kirkebye Kirke og andre Steder i Sognet med flere af Sognefolkene, især fra Egebjerg By, skal jevnlige passere frem og tilbage, hvilken Aa, mest visse Tider om Vinteren, er meget farlig og vanskelig at komme over. Var ønskeligt, helst siden det er baade en almindelig Tingvej og Sognevej, at Nedfaldet til Aaen paa begge Sider maatte forhøjes, samt en kort Bro saa over Strømmens Løb i Aaen, hvor Dybet falder, indrettes og vedligeholdes.“

WINDING HERRED.

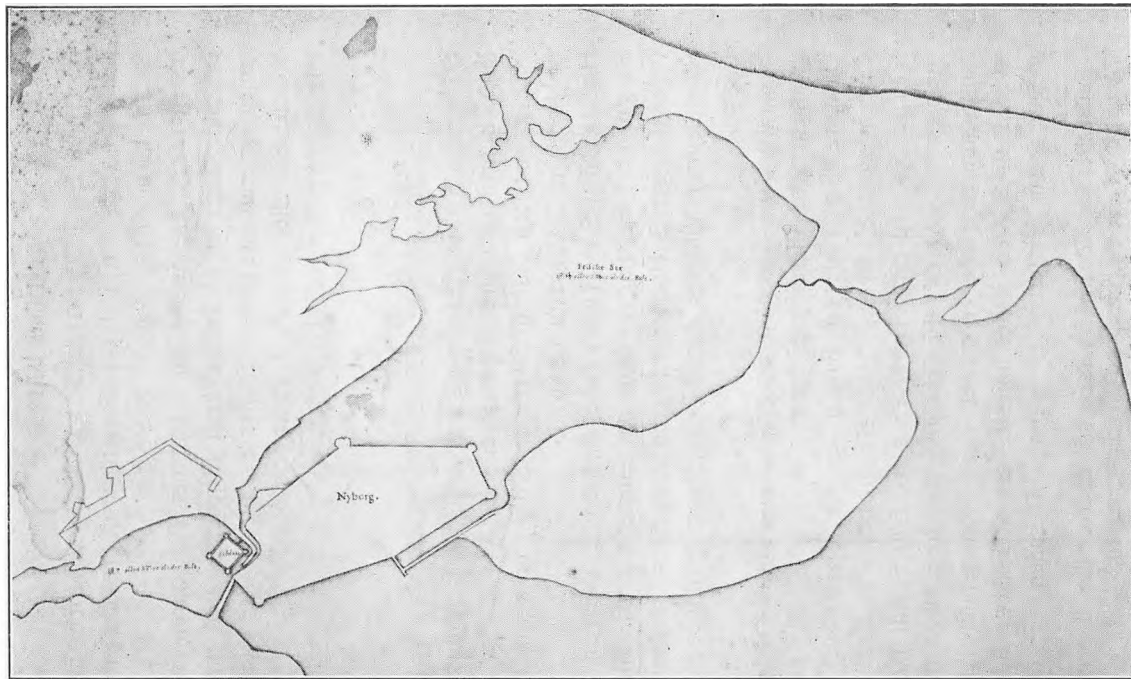
1. Hiulbye Sø i Nyborg Sogn til Raschenberg.
2. Ladegaards Sø i ditto Sogn til ditto Gaard.
3. Svanedammet i Nyborg Sogn hører til Raschenberg. Denne Sø har i gammel Tid vaaren meget stor, men er nu fast overalt tilgroet, saa at man om Sommeren kun paa faa Steder hist og her ser Vand.
4. Vome Sø eller Ringe Lagaards Sø (!*).
5. Flødstrup Sø i ditto Sogn.

SUNDS-GUDME HERREDERS SØER.

1. Ollerup Sø i ditto Sogn er nok $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej lang, hvortil er mange Lodsejere.
2. Nielstrup Sø i ditto Ollerup Sogn er kun liden og hører til Nielstrupgaard.
3. Hvidkilde Sø, Hvidkilde tilhørende, i Egense Sogn, er 1 Fjerdingsvej lang og temmelig bred. Midt i Søen ligger 3 Holmer bevoxen med Skov. I denne Sø udlegger Vildgæs deres Unger, som er noget rart i Fyen.
4. Søerup Sø i Søerup Sogn hører til Hvidkilde; er mesten $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej lang.
5. Gudme Sø i ditto Sogn er $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej i Circumferentze. Derudi fisker Broholm, Røegaard.
6. Ringe Sø ved ditto By**) er p. p. 500 Skridt lang og næsten saa bred. Er ikke fiskerig, formedelst der om Sommeren ikke er meget Vand, sommetider ikke over 1 til 2 Alen i det højeste, saa at Fiskene lider meget, naar Vinteren er streng. Desuden er der

*) Fejlskrift for Rønningesøgaard Sø, der ligger i Aasum Herred, men ved Herredsgrænsen.

**) Kaldes i Sogneindb. „Ringe eller Regin Sø.“

Ladegaardssøen. Nyborg. Svanedammen. (Efter gammelt Kort i Kgl. Bibliothek).

og mange Lodsejere derom: Boltinggaard, Lammehave.

7. Holme Sø i Glorup Enemærker er liden, mesten tilgroet.*)
8. Fiellerup Sø i Giislev Sogn er mesten $\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej lang men kun smal; tilhører Løchesholmene.

SALLING HERRED.

1. Søbøe Sø, hvoraf Gaarden Søbø uden Tvivl har faaet sit Navn, er ongefehr 1200 Skridt lang og 600 Skridt bred. Af denne Sø løber tvende Arme, som er Gravene omkring Gaarden.
2. Trunderup Sø til Søbøegaard er kun liden, p. p. 150 Skridt lang og bred.
3. Allerup Sø i Sønderbrobye Sogn er p. p. 200

*) Sognepræsten i Svindinge, Provst Jacob Berg, der ikke syntes at se med milde Øjne paa v. Plessen til Glorup, udgyder sig i følgende Beklagelse: „Det ringe Fiskeri her er, tilegner sig Gloruppe Herskab saa nær, at Præsten ikke kan sætte en liden vog og sulten Karus i en Tørvegrav i Marken, at der jo gøres Præntion derpaa som et stort Crimen, omend Fisken har Smag af Grunden af Mudderren, og Præsten har selv sat dem i Tørvegraven paa den almindelige Grund, som jeg desværre har prøvet, saa det svier til min Pung.

Søer er her ikke uden ved Glorup. I Løkken er et lidet Vandsted, kaldes Holme Sø, næsten forgroet, saa at Fiskene staar under Gonge (o: Hængesæk), og har jeg for 4 a 36 Aar siden set Geder fisket, der af 2 a 3 Lø hver har vejjet, og Karper mere end alenlang i salig Fru Anne Roumohrs Tid. Graverne omkring det i Historien berømmelige Glorup bliver til Dels ubrugelige og fyldt med Grus, da denne skønne Gaard er nedbrudt. Hvad andre Fiskesteder i Gaardens Løkker og i Marken ere, ere til Dels ikke i Stand, eftersom nu i 32 Aar ingen Beboere eller Herskab har været der. Forpagteren gaar det ikke an.“

Skridt lang og p. p. 150 bred, hvorudi Søeboe og andre participerer.

4. Flenninge eller Arreschous Sø, ved Arreschous Gaard beliggende, er den største i Provincien over $1\frac{1}{4}$ Fjerdingsvej lang og bred. Derom er Brahetrolleborg, Arreschou, Sandholt og andre Lodsejere.
 5. Nørre Sø
 6. Brendegaards Sø
 7. Thors Sø
 8. Sorten Sø
 9. St. Jørgens Sø
 10. Ore Sø; $\frac{1}{4}$ Mil i Circumferentz.
}	ere temmelig store og tilhører Brahetrolleborg ene.
}	hører Brahetrolleborg og andre Lodsejere til.
11. Sundet ved Faaborg. Derudi fisker Byen, Hvedholm og Holstenshuus; er over $\frac{1}{4}$ Mil i Circumferentz.
 12. Puge Sø i Svanninge Sogn er liden; til Steensgaard.
 13. Haastrup Sø paa ditto Mark; liden.
 14. Søefelt Sø i Kragerup [ø: Krarup] Sogn hører ene til Egeschou; er mesten tilgroet.
 15. Ved Nachebølle en liden Sø ved Gaarden.
 16. Sandholtz Sø ved ditto Gaard er ej af nogen synderlig Betydning.
 17. Paa Westerhæsing Kirkemark er en liden Sø af ingen Betydning.
 18. Ved Fiellebroe tæt ved Gaarden er en Sø, som løber omkring Gaarden i Gravene.

Overmeldte Søer, foruden nogle smaa hist og her, findes i Nyborg Amt, hvorudi er Geder, Aborrer, Karper, dog kun meget faa her i Fyen, Karusser, Aal, Krebs,

Suderer, Skaller, Brasen, Flirer, etc. Men beklageligt er det, at endel af dem Aar efter anden saaledes tilgroer, at man neppe kan fiske deri om Sommeren, hvilket og er med Møllebyggene, som ere i Mængde foruden om-specificerede Søer.

21de POST.

Paa alle helst mærkværdige Kilder i Amtet; af hvad Natur de ere, og hvorhelst de ere beliggende.

En Kilde findes ved Røde Mølle i Gudme Herred i Frørup Sogn paa Møllerens Grund*), kaldet Riise Kilde, hvortil Mængde af Mennesker hver St. Hans Aften baade kort og langt fra, dog mest af Provincien, forsamler sig, og for deres Legems Bræk og Svaghed toer sig i dens Vand, da de haver den Tro, derved at blive hjulpen.

Der staar derved en Blok vel forseet med Jern. Hvad

*) Frørup Sogn ligger i Vinding Herred og saaledes ogsaa Kilden; men Røde Mølle, hvortil den hører, ligger under Svindinge Sogn i Gudme Herred. I Sogneindberetningerne omtales Sagnet om St. Regisse Kilde ofte, men kun Sognepræsten i Svindinge, Jacob Berg, har en Beretning, der ikke falder sammen med de almindelig kendte. (Thiele: Danm. Folkesagn II, pag 30. — Tang-Kristensen: Danske Sagn III, pag 225 til 228 — og mange andre Steder). Provst Berg fortæller: „Ved Røde Mølle paa Møllerens Grund, Glorup tilhørende, er en Kilde, kaldet Riise Kilde; siges det, at en Bonde har med Plovstaven slaæet Plovkørerens, en Pige af dette Navn Riise, ihjel, hvor denne Kilde er opvældet — —“.

Penge derudi lægges, bliver af Herskabet*) distribueret til Svinninge Sogns Fattige.

Imellem Wester Hæsinge og Faaborg paa Landevejen er et stærk og meget rig Kildevælde, hvorved maales en Mølle, Trente kaldet, alene af Kildevand, som udkommer fra de der omkringliggende høje Sandbanker. Det mærkeligste er ved dette Væld, at det imod Regnvejr giver meget overflødige Vand end ellers, og ihvor stærk Regn man endog har haft, sagtnes dog Vandet imod Tørrevejr. Aarsagen dertil, slutter jeg, maa være, at Vandene, hvorfra Vældet har sine Aarer, maa imod Regn trækkes af Luftens store Vægt, og imod klar Vejr disiperer sig Luften og ikke trækker saa hart Jorden.

Ellers findes der her i Landet mange skønne Kilder; dog er derved i Nyborg Amt, saavidt jeg ved, ej noget mærkværdigt ved dem.

22nde POST.

Item paa de største Bekker og Moradser; om der ere Kær eller Ellemoser eller Moradser af det Slags, som kunde ved gennemskaarne Vandrender udtørres og gøres til Ager eller Eng.

De fleste Moser, Moradser, etc. — saasom enhver stræber at forbedre sin Grund — ere i Almindelighed udskaaen, saa at den ene følger derudi den andens Exempel, hvilket og Nødvendigheden, saasom Ildebranden er rar, har lært Landmanden for at faa Tørveskær. Hvoraf man slutter, at der (!) gaar knappere til for os i vore Tider for Ildebrand

*) 3: Herskabet paa Glorup.

end forðum, thi vores Forfædre har ladet saadanne Moser til Dels staa under Vand og par consequent ladet dem staa urørt, som vi opgraver. Og er det mærkeligt, at naar man taler med gamle Folk, som har gjort nogen Reflection i deres unge Dage, at de kan fortælle, at hist og her har de Moser, hvorpaa nu endel Græs og Gærdsel groer, ja, endog Tørveskær, har for 40 a 50 Aar staaet ganske under Vand, saa at man paa somme Steder har kunnet fiske der med Vaad paa Baade.

Paa Brobye Sø*) kunde man for 40 Aar siden fiske med Vaad; nu er den udskaaen og findes derudi den bedste Tørv her i Fyen.

Ved Hesselagergaard i Gudme Herred er tvende Søer udskaaen i gammel Tid, hvorpaa nu avles endel Høe.***) Ved Lammehave i Ringe Sogn ligeledes og mange andre Steder, saa at man en general kan sige, at alle Tørvemoser, hvorfra nu den mægtige Ildebrand haves, item noget Høe [og] Gærdsel, har forðum ej vaaren andet end Søer, som Tid efter anden, hvor Situationen har vaaren, at Vandet kunde udlades, er ved Renders Igennemkastning gjort til tør Land, som endnu er kende- lig nok at se paa de Opdæmninger, som endnu er til, men igennemskaaen, saa og at Engene og Tørvemoserne endnu ryster paa sine Steder, naar derpaa køres, hvoraf

*) Næsbyhoved-Broby, der ligger i Odense Herred og altsaa ikke vedkommer Nyborg Amt.

**) Herom meddeltes fra Hesselagergaard: „Ved Wormarch er en Sø, kaldet Wormarchs Sø, som i de Aar fra 1500 til 1551 har været en fiskerig, indpælet Sø, som af gamle Breve kan erfares, men er nu Engbond og Tørveskær. Ligeledes i Bierreskou ved Hesselager By en indgrøftet Sø, kaldet Wordings Sø, som og haver været Johan Friise's fri Enemærkes Fiskevand, men nu Engbond og Tørveskær.“

kendeligen sluttes, at den øverste Skorp endnu ikke er sunket til Grunde, men at det hviler endnu paa Vandet, som er under ved.

Jeg har desligest en Mose*), som jeg for 15 Aar lod igennemskære, hvorpaa Qvæget da neppe kunde gaa, som nu i den korte Tid har sat sig saaledes, at man baade kan køre og ride derover.**)

Saadanne Moser en general, som bliver til Tørvebond, ere af Naturen kolde og sure og bliver ganske betaget af Mos, saa at de i den Henseende ere ufrugt-bare til Græs, uden saa er, at man kan gøde dem over med Hestemøg, som er hitzig; men i Mangel af Gødning

*) Altsaa paa Lykkesholm.

***) Det kan maaske være af Interesse her at tilføje nogle Oplysninger fra Specialindberetningerne, især angaaende tørlagte Moser, hvis Navne for endel er gaaet tabt.

Saaledes omtaler Admiral Hagedorn en af ham tørlagt Mose, Bjørnemøse ved Hindemæe, hvorpaa der dyrkedes Korn.

Paa Ravnholt Hovedgaardsjord nævnes Lindkiær med godt Tørveskær.

Ved Mullerup Bollemosen, som gav endel Hø. Generalmajor Herm. Fr. Beenfeldt til Lammehave fortæller: „Imellem Sødinge og Ringe neden for Glube Høj [er] et dybt Hul, som for nogle Aar siden en Bissekræmmer druknede [i], om hvilket siges at være bundløst. Der fortælles og puserlige Fabler om dette Sted.“ Om Glue Sø og Høj paa Kørbitzdals Grund fortælles endnu i vore Dage adskillige Sagn, saaledes, at en Borg er nedsunken i Søen efter at Beboerne havde narret Præsten til at give et Svin, der var lagt i Seng, den sidste Olive; at en myrdet Bissekræmmer er begravet i Højen, o. s. v. Mulig er Glue Høj Resterne af et Voldsted. Fra Ringe Sogn indberettes: „De gamle Søer ved Søeinge By er for lang Tid siden bleven eftergroet, hvor der har i mange Aar været skaaren Tørv.“

kan man gøre dem frugtbar, naar man, hvor Situationen tillader det, sætter dem under Vand igen et ganske Aar igennem, da Mossen forgaar rent; og siden derefter giver den god Græs af sig. Ved den Lejlighed jeg taler om Tørvemoser, maa jeg erindre, at somme Steder findes Tørven saa haard og compres, at Smedene kan bruge af dem iblandt, naar de bedste ere udledte, at smede derved som ved Stenkul.

Forunderligt er det at se, at i saadanne Tørvemoser findes somme Steder endel Bøge, Ege, som ere temmelig store og ere saa sorte og haarde som Ibenholz, Fyr og Gran endel, som dog nu ikke voxer her i Landet, Kirsebærstene, som ser ganske friske ud, men saa snart man rører ved dem, falder de itu, alle Slags Horn af differente Creaturer, item store Hjortetakker.

Herredsfoged Brinch i Sunds-Gudme Herred har fortalt mig, at for 20 Aar siden kom han ind i et Hus i Lunde Sogn*), i hvilken By han da boede, hvor Manden stod og gravede sig en Mødingspøl paa et maadelig højt Sted. Under Jorden fandt han en stor Egestamme, hvilken Eg var nogle Steder omgivet med Tang og Fiskeskæl, da dog Stedet er over $1\frac{1}{2}$ Mil fra Stranden af.

Ellers findes der hist og her endel Ellemoser, som nok havde bleven ryddet til Høebund, om Ejerne ikke deraf havde Pladsen fornøden til Gærdsel og Stavre.

I Bruager og Gudbierre Sognes Grænses er en stor Mose, Sortenmoese kaldet, som nok synes at kunde mere igennemskæres, end den er; dog skulde Bonden derudi være saa haard, at baade Mennesker og Qvæg kan gaa derpaa de fleste Steder.

*) Ifølge Brincks Meddelelse „Vandmosehus, et enbygt Sted i Lunde Sogn.“

23nde POST.

Paa alle Viser de mærkværdigste og største Klipper, Bjerge og Dale med hvis remarquable ved dem findes.

Jorden er en general saaledes jevn, at man endog kan pløje Bankerne, som falder hist og her.

Ved Tisselholt, hvor Bækken løber i Stranden, er fra Veystrup Grunds Begyndelse til Stranden — som er mest $1\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej lang — en høj, stejl Banke, som kun paa to Steder lider Opkørsel.

Ved Søeboe i Salling Herred i Jorløse Sogn er endel Banker, som dog til Dels pløjes — men ej med synderlig Gevinst — uden paa Sider og Helder, som ere saa stejle, at de ikke kan forarbejdes. Et iblandt dem kaldes Stiebjerg, er det højeste og tilsyne, saa vidt man kan observere, nok 200 Alen over Havets Vandhorisont. Fra samme Bjerg kan man tælle omkring i Landet 33 Kirker foruden Odense, og 11 Herregaarde foruden Søeboe.

I Nørrebrobye Sogn er Siunebjerg det højeste, hvorfra man med blotte Øjne kan se over $3\frac{1}{2}$ Mil om i Landet.

Horne Sogn ligger med det højeste her i Amtet og er bjerget, og skal man, naar man vil til dette Sogn, stedse køre imod Banke. Og mod Strandkanten er endel Kliner, hvorfor og findes paa Horne Mark Bavne i Krigstid, som staar paa Tostebjerg.

24nde POST.

Hvad andre Curiositeter og Mærkværdigheder i Amtet findes, og hvad besynderligt det har frem for de øvrige omliggende Amter.

Nyborg Amt er vel det største af alle Amter i Fyen, har og maaske mere Skove end de andre; men Jorden er ikke en general saa god og frugtbar, som i de andre Amter, hvor mere Bygjord falder.

25nde POST.

Paa alle Havne, deres Beliggenhed; hvilke ere de største og tryggeste.

Foruden Købstædernes Havne, hvorom Efterretning indløber fra Stiftamtmanden*), ere kun de faa Steder her i Amtet, som kan kaldes Havne, thi Grundene omkring Landet ere Aar efter anden saaledes bleven tilstoppet med Sand og Sten, at man neppeligen paa sine Steder med store Baade kan indflyde, hvor dog i gammel Tid skal have vaaren temmelig dybt.

I Hesselager Sogn ved Stokebæchs Fiskerhuse, hvor Ørtefangsten er, skal i gammel Tid have vaaren saadan en Havn, at der kunde indflyde, lade, losse og overvintre Jagter paa 4 a 500 Tønder drægtig. Men nu er denne Havn saaledes med Sand tilstoppet, at nu neppeligen en Baad kan indflyde.

Ved Bøymden i Horne Sogn, 3 Fjerdingvej fra Faaborg, er en Bugt som en Havn, hvor Overfarten er til Alsen. Denne Havn er kun liden og for smaa Skibe; dog ej meget sikker.

Lyøe Havn, som er i Nærværrelsen af Bøymden, er liden, men mere tryg end hin.

*) Lente-A deler hentyder paa flere Steder til Stiftamtmandens Indberetning, der bl. a. omhandlede Købstæderne. Det har ikke været muligt at finde denne, og rimeligvis er den gaaet tabt — saafremt den nogensinde har eksisteret.

Ved Bjørnøe er en liden Havn. }
 Ved Nachebølle ligeledes. } i Salling Her-
 Ved Damsboe Løkker ligeldes. } red.

Ved Troense paa Taasing ved Svendborg er en god og tryg Havn.

Imellem Iillum og Hellenes i Fyen er en lille Fjord.

I Nyborg Havn findes trende Broer, hvorved kan losses og lades; og da den ene bliver vedligeholdt af Nyborg Amtstue, saa meldes derom:

1ste Bro, Nyborg Skibsbro, hvorved egentlig alle Koffardifartøjer bør losse og lade. Denne Havn er meget sikker, som løber af Beltet ind til Skibsbroen, men er til Dels tilstoppet, saa at de ikke nær med Skibene kan komme ind til Skibsbroen, naar der er lavt Vande, hvorfor nu holdes en Mudderpram for at rense Havnen.*)

2den Bro kaldes Holmens Bro, hvor Færge-smakkerne anlægger, formedelst Byens Skibsbro under Nr. 1 ej er saa stor, at de dér tilligemed Koffardierne kan have Plads. Og naar der er lavt Vande kan man ej heller være forvisset om at flyde ind og ud fra Skibsbroen. Og er denne Bro mest for Rejsende.

3die Bro er Slipshavns Bro, ongefehr 3 Fjerdingvej fra Nyborg og er Hans Kongelige Majestæt tilhørende, af Sl. Kong Christian IV anlagt, og siden er den alt stille af Amtsforvalteren i Nyborg Amt paa Kongens Regning bleven vedligeholdt**). Denne Havn

*) Jfr. H. C. Holst: Nyborg Havns Fortid i „Svb. Amts hist. Aarb.“ for 1914 p. 3. ff.

***) Den i 1743 omtalte Bro ved Slipshavn var ikke anlagt af Chr. IV, thi 1657 gav Frederik III Ordre til at bygge en ny. Derimod istandsattes en ældre Bro i Chr. IV's Tid samt i Aaret 1577. Slipshavn (Slipshavn. Slifshavn) nævnes allerede 1446 i Nyborg Privilegier.

skal ikke være meget god i Storm; har dog god Ankergrund. Her losses naar der er Is i Havnen, og er der en temmelig lang Stenbrygge hen ud imod Dybet. Færge-smakkerne maa undertiden om Vinteren lægge sig der for desto bedre at befordre de Rejsende. Ellers bliver den egentlig og fornemmelig brugt, naar der sker Transport med Hans Majestæts Tropper.

26nde POST.

Paa alle Told-, Losse- og Ladesteder, med en Forklaring om deres Beliggenhed og Distance fra den nærmeste Købstad.

Ingen Told-, Losse- og Ladesteder findes i Amtet uden i Købstæderne. Dog som Toldrullen tillader, at Bygningsmaterialier, Brændeved og Kornvarers Ind- og Udskibning maa ske udenfor Toldstederne, saa bruges maa-ske nogle af de ovenanførte Havne undertiden dertil.

27nde POST.

Paa alle kongelige Slotte med en kort Beskrivelse om deres Størrelse og Beskaffenhed. Paa hvad Sted og hvor nær det et Par de nærmeste Købstæder er beliggende.

Udi Nyborg Amt findes nu ingen kongelige Slotte. Vel har der vaaren i gammel Tid endel Steder, som kaldtes Slotte, men man har ingen Efterretning derom i nogen Maade, saa at det ganske ved Tidens Længde er gaaet i Glemmebogen.

Nyborg Slot har vaaren i gammel Tid meget bekendt. Det som endnu staar deraf bruges til Proviant-

gaarden. Slottet havde i gammel Tid stor Avling, men alle dets Grunde blev solgt til Etatsraad Rasch, som la dem til Raschenberg.*)

Ørkel Slot i Tveede Sogn ved Svendborg har vaaren meget bekendt i gammel Tid og har vaaren i de katolske Tider et Bispelogi**). Der findes nogle Breve i Svendborg Arkiv, som ere dateret derifra. Dette Slot menes at skal være bygt af Waldemaro Seir, og Grunden dertil ses endnu.

Der findes vel andre Steder endnu, som kaldes Slotte, men hvorom ingen Efterretning haves.

I Horne Sogn skal paa Klinten have staaet et Slot.***)

Ved Tidselholt i Veystrup Sogn ligeledes et, hvoraf endnu findes Rudera.

I Ellested Sogn i Windinge Herred har staaet et Slot, som kaldes endnu Magelunds Slot, hvis Rudera endnu findes i Jorden; man ser og tydelig endnu Voldene derom. Slottet har staaet paa et meget højt Sted og har haft Vand omkring paa de trede Kanter, saa at det har vaaren baade af Naturen og ved Kunsten et

*) 1671 udbødes Nyborg Slots Ladegaardsjorder, og Aaret efter fik Nyborgs „Præsident, Borgmester og Raad og deres Avinger“ Skøde paa Hovedparcellen. Daværende Præsident, Claus Rasch, (f. $\frac{22}{6}$ 1639, nobiliteret $\frac{2}{6}$ 80, † $\frac{8}{2}$ 05), der var den egentlige Køber, blev $\frac{12}{12}$ 74 Eneejer af Ladegaardsjorderne, som han forenede med sin i 1669 tilkøbte Gaard Bavneggaard og endel tilmageskiftet Gods under Navnet Raschenberg (nu Juelsberg). Jfr. Stagge-meier: Jordebog for Nyborg Købstad II p. 28—42.

***) Thott Fol. 728 har Bispelehn. Som bekendt blev Ørkiel Slot og By afbrændt i Grevens Fejde, ved hvilken Lejlighed Fyens Bispearkiv tilintetgjordes. Jfr. Vedel Simonsen Borgruinerne.

****) Formodentlig det nedenfor nævnte „Slot“ ved Dyreborg.

fast Sted. Jeg har ingen Efterretning, som er solid, kunnet faa om dette Sted.*)

Ved Arreschou har og vaaren et Slot, hvor Kong Waldemar og Abel meget skal have opholdt sig.**)

Waldemar Slot paa Taasing, som skal være bygt af Christian d. 4de til hans Søn Waldemar, hvoraf det har sit Navn, [og] som nu beboes af Oberstlieutenant Niels Juuel, som tilligemed ejer hele Øen.***)

Paa Dyrebore Klinte i Horne Sogn skal og efter Sigende har (I) staaet et Slot. For nogle Aar faldt endel af Klinten ud i Havet, hvor der fandtes iblandt andre Murstene endel runde Stenkugler, af Kampesten huggen, som ellers gemenligen i gammel Tid sattes paa Bygninger og Skorstene.

28nde POST.

Paa alle Herreder i Amtet; item paa alle Tingsteder.

VINDINGE HERRED.

Tinghuset for Windinge Herred staaer i Odense Amt, Aasum Herred paa Rønninge Sogns Grund ikke langt fra Langeschous Kro. At Tinghuset staaer i Odense Amt kommer deraf, at Windinge Herred i

*) Lente-Adeler havde, trods sin Interesse for Antikviteter, selv givet Anledning til Magelund Ruins Ødelæggelse, idet han havde overladt Voldstedet til Lindeskov Bønder, der nedbrød Stenene og lagde Jorden under Plov. (Magazin for Rejseagttagelser III p. 166). Det mægtige Voldsted er dog endnu smukt bevaret.

***) Saavel Waldemar Sejr som Sønnen Abel var Ejer af det gamle Arreskov. (Rasm. Søkilde: Hillerslev og Østerhæsinge Sogne p. 114).

****) Kmhr. Oberstl. Niels Juul, f. 1696, † 7/4 1766, tiltraadte Stamhuset 1714.

Nyborg Amt er lagt til Bierre og Aasum Herreder under Odense Amt. Tinget holdes om Løverdagen.*)

Holchenhavns Birk, som er et Baronie. Tinghuset staar ved Gaarden.

Ravnholtz Birk, som bestaar af Herrested Sogn. Tinghuset staar i Herrested By.

SUNDS-GUDME HERRED.

Gudme Herred blev 1688 (!) lagt til Sunds Herred, da Tinghuset for Gudme Herred stod ved Gieslev By. Da disse tvende Herreder blev annecterede, da blev Glorup og dets underliggende Anehof separeret fra Gudme Herred og Strynøe (!) fra Sunds Herred og fik Birkefrihed. Tinghuset for Sunds Gudme Herred staar paa Kirkebye Mark, og Tinget holdes om Torsdagen.**)

Glorup Birk. Under dette Birk sorterer og Ane-

*) 22. Decbr. 1686 sammenlagdes Vinding, Bjerge og Aasum Herreder. Tingstedet skulde være i Langeskov og Tinget holdes om Mandagen. Tinghuset stod i Grænseskillet mellem de tre Herreder, flyttedes senere til et Hus udenfor Røjrup og derfra til Røjrup By. 1689 forandrede Tingdagen til Lørdag, fordi Nyborg Byting holdtes om Mandagen og den daværende Herredsskriver, Mads Hansen, tillige var Byskriver i Nyborg.

**) Det var ganske rigtigt 1688, at Glorup Birk udskiltes men Sunds Gudme Herreder var allerede 1½ Aar før, nemlig 22. Decbr. 1686 sammen med Omordningen af de andre Herreder, bleven sammenlagt. Herredstinget skulde holdes om Torsdagen „imellem Kirkebye og Høye“, hvor Sunds Herreds Tinghus laa afsides paa Marken. Senere (1792) henlagdes Tinget til Svendborg. Meddelelsen om Strynø Birk er ligeledes urigtig (jfr. p. 96).

hof, som hører til Glorup. Tinget holdes udi Svingninge By. Dette Birk er 3 Fjerdingsvej lang og $\frac{1}{2}$ Mil bred. Sal. Generallieutnant Ahlefeldt til Glorup blev 1688 benaadet med Birkefrihed, saa at alt Bondegods til Glorup og Anehof paa 2 Mile nær skal svare under Birketinget.*)

Hesselager Birk. Dermed blev Rigets Raad og Kanceler Johan Friis benaadet 1539. Under dette Birk sorterer foruden Hesselager Gaard og Gods en anden Herregaard, nemlig Wormarchesgaard, som ligger og i Hesselager Sogn. Dette Birk er ikke over $\frac{1}{2}$ Mil lang og $1\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej bred og har Stranden paa den ene Side og Glorup Birk paa den anden. Tinghuset staar ved Ledet, hvor Enemærkerne begynder.**)

Thosing Birk bestaar af den hele Ø. Tinghuset er tæt udenfor Waldemar Slot.***)

-
- *) Glorup Birk oprettedes 16. Maj 1688 efter Ansøgning af Generalløjtn. Hans v. Ahlefeldt. Retten gjaldt for Gods indenfor en Afstand af 2 Mil, ogsaa det, der senere tilkøbtes. Tinghuset opførtes i Svingninge By ved Svendborglandevejen lige overfor Kirken. Hans Enke, Anna Rumohr, fik 1707 Tilladelse til, at Glorup og Ravnholt Birker maatte betjenes af samme Birkefoged, og da begge disse Birker havde holdt Ting om Fredagen forandredes Dagen for Glorups Vedkommende til Tirsdag. 1773 lagdes Rugaard under Birket. Birket nedlagdes 1833.
- ***) Hesselager Birk havde ikke eget Tinghus 1743, men Tinget „holdtes i en Bondes Gaard i Hesselager.“ Birkeretten, der meddeltes Johan Friis 13. Decbr. 1539, gjaldt hele Sognet, altsaa ikke alene Kanslerens Gods. (Aktstykker udg. af Fyens litterære Selskab II p. 153). Birket lagdes 1828 under Sunds Gudme Herreder.
- ***) Taasinge havde allerede i Middelalderen sit eget Ting,

Strynø Birk. Denne Ø fik Birkefrihed 1688*)(!). Tinget holdes i Stryn By.

SALLING HERRED.

Tinget holdes om Mandagen, men Herredet, som er saa stor som 2 a 3 andre, har ikke haft nogen Tinghus, men Tinget holdes i en Bondes Gaard i Hillerslev, som dertil er lejet**).

Brahe Trolleborg Baronie og Birk. Tinghuset er udenfor Gaarden. 1672 blev det separeret fra Amtet, da Brahetrolleborg blev erigeret til et Baronie***).

der holdtes paa Kærstrup, senere omtales et Tinghus ved Landet Kirke og ved Stammelse. Derfra flyttedes Tinget til Valdemarsslot, og endelig til Vindeby. 1641 fik Waldemar Christian Birkeretten.

*) Strynø Birk var ældre. 1686 udtales, at Birket skal forblive uforandret. Retten holdtes i Birkedommerens Stue. 1753 kom det under Grevskabet Langeland, hvormed det fra c. 1760 havde fælles Foged. 1830 flyttedes Tinget til Rudkøbing.

***) Salling Herredsting holdtes vistnok i Middelalderen i i Sallinge, flyttedes i Slutningen af 15. Aarh. til Faaborg og ved Midten af 16. Aarh. til Hillerslev By (Aab. Brev 16. Juli 1560). Mod Slutningen af 16. Aarh. synes Tinget atter at være flyttet til Sallinge. 22. Dec. 1686 bestemtes det, at et Tinghus skulde indrettes i Høyrup By; men der blev intet heraf. Tinget holdtes i en lang Aarrække under aaben Himmel paa Espe Mærk og senere i en Bondes Stue i Hillerslev By „mellem hans Senge, Kister, Bænke, Fade og andet Husgeraad, tem Soldatermundering, som hænger i Tingstuen, saasom Fæsteren er Lægsmand.“ 1689 forandrede Tingdagen fra Lørdag til Mandag. 1783 flyttedes Tinget til Faaborg.

***) Birket var i Middelalderen gejstligt B. (Holmekloster), senere Rantzausholm B. Baroniet Brahetrolleborg oprettedes 2.-2.-1672.

Holstenhuuses Birk er 1693 bleven erigeret til et Birk, da Geheimeraad Diderich Schulz ejede det.*) Og svarer Lyøe og Bjørnøe under Birket. Tinget holdes i Kallekoe By i Dinerse Sogn hver Løverdag.

Avernache Birk. Tinget paa denne Ø holdes i Avernache.

BIERRE HERRED.

Ligger under Odense Amt, men Hindsholm, som er en Part deraf, ligger i Nyborg Amt.

Schelenborg Baronie og Birk. Tinget holdes ved Gaarden. Under dette Birk sorterer foruden Baroniet 2 Proprietariers Gaarde, nemlig Broløkke og Hverringe, hvoraf hele Hindsholm bestaar.

29nde POST.

Paa alle Rytterdistricter, hvoraf de bestaar, og hvilke Støkker deraf nu ere eller tilforne har været henhørende til Amtet.

I Nyborg Amt er intet Gods, Rytterdistrictet tilhø-

*) 1693 fik Geheimeraad Diderik Schult, Stiftsbefalingsmand i Fyen, ved Mageskifte med Kongen Lyø og Bjørnø samt Gods paa Fyen mod en Del af Christiansdal (Dalum) Gods. Da Christiansdal derved blev ukomplet, fik Schult 20 Juni 1693 Tilladelse til at overføre dette Gods Birkerettighed paa sin anden Gaard Findstrup (Holstensus).

rende. Sl. Kongen har vel ejet endel Gods i Nyborg Amt, som laa adspredt i differente Sogne; men det blev solgt 1718.

Nu ejer Kongen ikke det ringeste i Amtet uden alene visse Overskove i Tveede Sogn ved Svendborg; men Grunden samt Underskoven er solgt til Svendborg.*)

30te POST.

*Fortegnelse paa alle Grevskaber, Baronier, Herre- og Proprietairegaarde, og hvilke af de sidste ere Stamhuse. Hvilke Familier tilhørende. Hvad Slags Bygning der er paa Herregaardene, om gamle eller nye. Om man ved, af hvem den er bygt. Om slige Steder og Herregaarde har haft andre Navn tilforn. Hvad de da i fordum Tid ere kaldede, og naar Navnet er forandret.**)*

*) Det fynske Ryttergods solgtes ved Auktioner i Begyndelsen af Aaret 1718. (Kommissionen af 13. Juli 1717 om Rytter- og Retuitionsgodset paa Fyen. Rigsarkiv. Angaaende Salget 1724 af Ørkils Jorder se: J. Begtrup: Svendborg, pag. 210 ff.)

**) Lente-Adeler, der som ovenfor anført (jfr. Indledningen) nærrede stor Interesse for Herregaardenes Historie og for egen Regning havde samlet et stort Materiale dertil, udskyder denne 30te Post til Slutningen af sin Indberetning og giver der en Beskrivelse af hver enkelt Gaard og nævner dens Ejere fra ældste Tid. I et Forord beklager han sig over Mangel paa sikre Kilder, især over den haarde Medfart, de stedlige Arkiver var undergaaet gennem Aarene, saaledes „Nyborg Amts Documenter en particulier,“ der 1659 var „bleven borttaget af de Svenske og menes at skal være i Malmøe.“

Dette Afsnit om Herregaardene udelades her. Trykt vilde det optage mere Plads end nærværende Indberetning, og Stoffet er til Grundighed benyttet i Danske Atlas og Hofmans Fundatser. Desuden er de personalhistoriske Efterretninger ikke aldeles paalidelige.

31te POST.

Om nogen Antiquiteter findes i Amtet og i hvad Sogn, paa hvad Sted, etc. Om derom vides af nogen Autor, ex. gr. Olaus Wormius eller andre vore Skribentere kunde have meldet. Om sligt er accurat, eller hvad deri kunde være fejlet.

Hvad sig hedenske Altere og Begravelser er angaaende, da ere de mestendels nu en general bleven ruinerede, dels straxen efter at Kristendommen blev indført, dels og da Kirkerne og Herregaardene bleve bygte, da de har betjent dem af de store Stene til Fundament under Husene, hvorved mange Sten med Runebogstaver ere bleven skjulte i Jorden.

Siden det blev befaleet 1695 at sætte Stengærder*), er der og endel af de store Sten paa Begravelser og Altersteder bortført, og de største Stene ere enten bleven slaaen itu eller og nedgravede i Jorden, saa at de fleste Høje, som i ældgammel Tid vare indsatte med Sten, ere nu ved idelig Pløjning bleven ganske flade, saa at man nu paa de Marker, hvor idelig saas, finder kuns paa sine Steder faa Høje med Stene tilbage, som salvo honoris bruges til Svinestier**). Men i Skoven hist og her [findes] endnu endel, saasom Stenene der ikke saa bekvemmeligen har kunnet bleven bortførte som paa slet Jord***).

*) Forordning om Stengærders Indrettelse i Danmark af 17. Aug. 1695 havde til Hensigt at værne om Skovene, der led under den megen Udhugning til Gærdsel.

***) I de Tider, Svinene holdtes paa Skov, opførtes ofte Læskure af Sten eller Græstørv, hvor Svinene kunde søge Tilflugt. Stendysserne vare naturligvis som skabte dertil. Endnu i Slutningen af 19de Aarh. er der fundet Levninger af saadanne Svinestier, som man er tilbøjelig til at tillægge en mere romantisk Oprindelse.

***) ∴ jevn (opdyrket) Jord.

I Ringe Sogn i Gudme Herred ser man ingen af disse ovenmeldte hedenske Monumenter. Aarsagen, som jeg mener, er, at da ingen synderlig Stene er der paa Egnen, har de i gammel Tid borttaget Stenene for at benytte dem til Kirker og Herregaarde.

Ved den idelig Pløjning paa disse Høje findes vel endel Urner, item og Støkker af store Knive af Flint, som i gammel Tid har vaaren brugt til Offerknive.

Salig Professor Thomas Bircherod i Odense*) var en stor Antiquarius. Han samlede endel Curiosa af gamle hedenske Begravelser og Offersteder, hvoriblandt var nogle Afguder og besynderligen den Týr, som skal have vaaren tilbedet her i Fyen. En Del af ovenmeldte Samling har jeg for nogle Aar tilforhandlet mig og til Dels med nogle smaa Poster augmenteret. — — —

Udi salig Professor Olai Wormi Bog De Monumentis Danorum finder jeg pag. 245, at udi Aunslevs Kirkes Kirkegaardsmur ved den nordre Side ved Landevejen skulde være en Sten med Runeskrift paa. Jeg har derom particuleir tilskreven Sognepræsten, Hr. Ole Lerche**), som har tilmeldet mig, at der hverken i hans eller i hans Formands Tid har vaaren nogen Sten i Muren med Runebogstaver paa. Men p. p. 200 Skridt fra Kirkemuren findes en meget stor Sten paa trende andre liggendes; dog er derpaa ej nogen Runebogstaver at se.***)

*) Prof. Thomas Broder Bircherod, f. i Odense 1661, † 19.-1.-1731. Rektor i Odense. Kendt for sin Kærlighed til Videnskaben, især Historie. Af hans efterladte Manuskripter omfatter en stor Del Fyens Historie, Geografi og Naturhistorie.

**) Oluf Knudsen Lerche, Sognepræst til Aunslev og Bovense 1711—50.

***) Ifølge Pastor Lerches Indberetning kaldtes denne Dytte Stiive-Steen.

Jeg slutter, at for 100 Aar siden, da salig Ole Worm gav den Bog ud, har Stenen virkeligen vaaren der i Muren; men ved Stengærdets Omsættelse er maaske den Side, hvor Charactererne stod paa, bleven indsat i Jorden og altsaa nu ukendelig*).

Dernæst melder salig Ole Worm pag. 243 om det Monument, som findes paa Juulschous Gaard. Jeg har vel nogle Gange set denne Sten, men maa tilstaa, at jeg ikke kan læse eller forstaa de Characterer, som findes derpaa, da de synes til Dels at være udslidte og fordærvet baade af Tiden, saa og af uforstandige Folk, som har gravet med Jern derudi, hvorved en Del er bleven fordærvet. Figuren synes mig rigtig nok at være aftegnet, og har Sognepræsten, Hr. Peder Winding**), efter Begæring titmeldet mig Sensum deraf, saaledes:

Tretten hundrede og Tredive lod Gan Ulfeld sætte sin Søn Jacob Ulfeld dette til Ære.

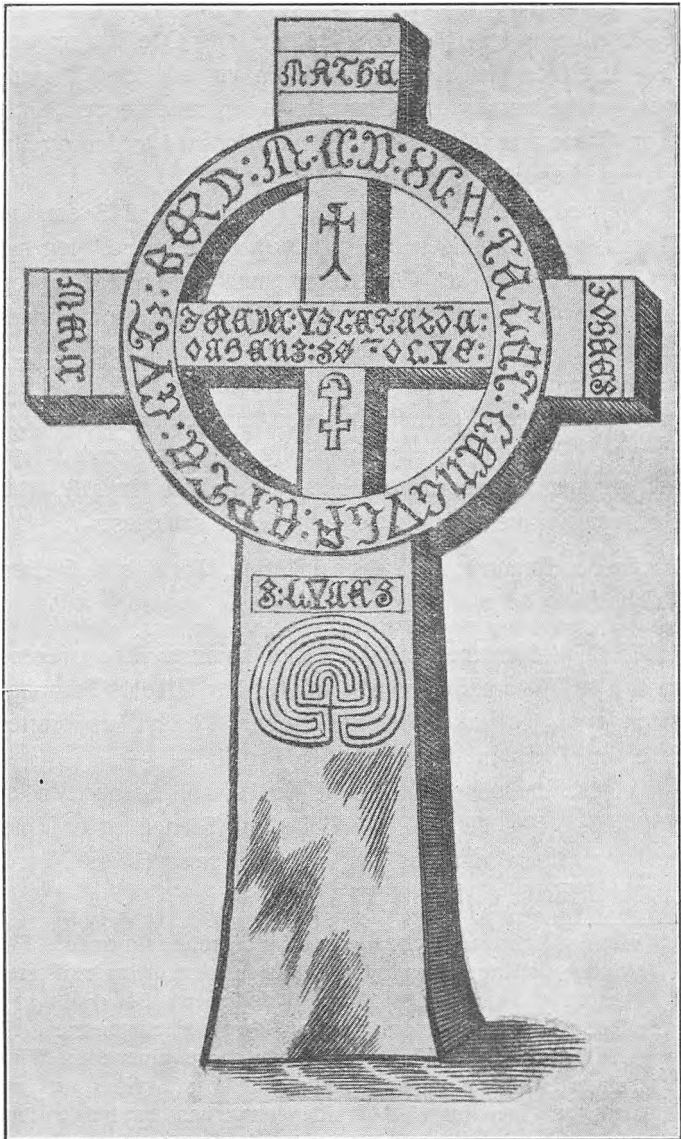
Heraf fornemmes, at Aarstallet kommer ikke overens med Ole Worms. Dernæst anføres her Ulfelts Stammenavn, som jeg ikke finder i Bogen; Wormius sætter Ole, og Præsten derimod siger Jacob — —.

Videre melder Præsten i Kullerup, Stenen er et Epitaphium, og den øverste Ende paa Stenen er et Kors med en Gloria omkring og de 4re Evangelisters Navne udi hver Ende af Korset***).

*) Aunslevstenen var allerede før Lerche's Formands Tid flyttet til København og opstillet mellem de andre Runesten ved Trinitatis Kirke. (Additamenta 341. Fol.)

**) Peder Nicolai Hermansen Winding, Sognepræst til Kullerup 1728—57. Inskriptionen er gengivet efter Windings Indberetning, hvori han meddeler, at Skriften var „nu udslidt“; men for 15 Aar siden havde han læst Indskriften.

***) I Slutningen af det 18de Aarhundrede stod denne Støtte

Julskovstøtten. (Efter Resens Atlas).

Ellers findes der vel hist og her nogle gamle Begravelsessteder, som endnu nævnes, hvem som derudi findes begravet.

I Sunds Herred i Ollerup Sogn i Kohaven til Byen findes en Høj, hvorudi en ved Navn St. Ole skal efter Beretning være begravet, efter hvilken Kirken og Byen Ollerup skal have bekommet deres Navn*). Men som det ikke er autentique, saa anføres ikke mere om deslige Begravelser, som mesten løber ud paa Fabler.

endnu i Gaardspladsen paa Julskov, indtil en af Gaardens Ejere, vistnok Justitsraad Lauritz Lindegaard, lod den fjerne, efter Sagnet fordi den stod i Vejen for hans Firspand. Tydningen af Støttens Inskription gav Datidens lærde Aarsag til megen Diskussion, og Engelstoft siger senere, at Julskovstøtten vandt „europæisk Berømmelse“. Ole Worm tydede Indskriften saaledes:

Efter Guds Byrd M. C D X L V ta lat Gangulff Jndgrava Digatarona oc hans Søn Oluff.

Abildgaard har en anden Tydning, og som ovenfor set giver Pastor Winding en tredje. 1805 besøgte Rasmus Nyerup Stedet; men da var Støtten til hans store Skuffelse sporløst forsvundet, trods al Søgen, og senere Eftersøgninger vare ligeledes resultatløse. For nylig har man dog faaet et Fingerpeg, idet en gammel Bonde har fortalt, at hans Fader i sin Ungdom havde været med til at sønderslaa Støtten og benytte Stumperne til Opmuring i en af Gaardens Damme. Endel af Fundamenterne blev ganske rigtigt fundet paa det angivne Sted, men yderligere Eftersøgning kan først ske, naar hele Dammen tørlægges. Støttens Materiale var „Gullandsk Marmor.“ Engelstoft har i Saml. til Fyens Hist. og Top. V. meddelt en „Kritisk Undersøgelse om Julskovstøtten“ og fører her Bevis for, at Støtten stammede fra Gulland og i Slutningen af det 16de Aarhundrede var ført til Julskov af en af Gaardens Ejere, der havde været Lensmand paa denne Ø.

*) 1805 var Gravhøjen forsvundet og Stenene benyttet til et Gærde. (Nyerup: Hist. stat. Skildr. af Tilst. i Danm. og Norge. IV Bind. Fortalen).

I Røslinge Sogn i Lørup By skal have staaet i de katolske Tider et Kapel, hvoraf Grundstenene endnu ses. Kapellet blev kaldet Ste. Anne Kapel [og] havde et Spir, hvortil de syge i gammel Tid søgte hen for at blive helbredet. Klokken i dette Kapel hænger nu i Røslinge Kirke. Spiret lod Claus Hviidfelt føre til Crumstrup. Muren lod siden Jacob Høg nedbryde og brugte Stenene til Crumstrups Bygning*).

Udi Winding Herred, Herrested Sogn i Moere Bys Mark**) findes en Høj, hvorpaa ligger en stor Sten ovenpaa endel andre, hvorudi ses som med Flid udhugget Sæde til et Menneske, og strax ved Siden deraf paa samme Sten staar ligesom hugget i Stenen 2 smaa Børnefødder, hvoraf Stenen kaldes Barnestenen; men ingen i Sognet kan give nogen solid og troværdig Efterretning derom.

Lente-Adelers Beretning skal her suppleres med følgende Meddelelser fra Sogneindberetningerne, idet vi udelader, hvad der er kendt og omtalt i de almindeligste topografiske Skrifter.

Indberetning fra Sognepræsten i Svindinge, Provst Jacob Berg:

Her findes i Svindinge Mark en Høj omsat med Stene. Midt derpaa en Ligkiste af 4 Stene af en ordinaire Mands Længde. Den øverste Sten, som [var] Laaget, er væltet. Nedeni er Jorden jevn og slet. Højen bestaar af mange Sten trindt omkring, overgroet med Jord.

*) Klokken fra St. Anna Kapel var allerede før 1623, ifølge Indberetningerne til Worm, ført fra Røslinge Kirke til København, rimeligvis i Aaret 1601. (Suhms Saml. I, 1, p. 77. — Kancell. Brevb. 1569—1602, p. 648, 671.

**) Ifølge Præstens Indberetning kaldet Lundsmarken. Højen, paa hvilken Barnestenen laa, hed Kaarshøjen.

Aar 1739 eftersom Gærdsæet er dyr, lod jeg sætte Stengærder omkring Præstegaarden, hvor der udenfor Vengdet [Vænget?] ved Vejen til Svendborg blev opbrudt en liden Høj, hvoraf jeg tog med Knupvogn en 4 a 500 Læs Stene, og fandtes der en Grav af 4 Stene, saa lang og stor til en Ligkiste, og indeni nogle Menneskeben, som faldt sønder, da de blev berørt — —. Graven var strøet med rent hvidt Sand inden til og ganske slet; men ingen Stene neden til.

Glorup Hovedgaard — — var en fast og stærk Bygning og Slot, som Friderichsborg, af de Walchendorfer opbygget paa Pæle i en Morads. Muren var over 3 Alen tyk og endel med huggene store Stene og med hvælvede Kældere og Vand omkring med Graver med alle Slags Fisk, som spillede i Kælderne, og bliver nu med store Omkostninger nedbrudt og Graverne til Dels fyldt og aldrig saa durable eller god en Bygning opbyggt mere. Paa Glorup var adskillige Antiquiteter, Inscriptioner og andet mere; er nu tilsammen ganske ruineret og ødelagt. Der er ikke en Sten bleven paa en anden levnet.

Pastor Rasmus Fog meddeler om Stenstrup Sogn: Udenfor Steenstrup By er en hedensk Begravelse paa et Sted, Steendys kaldet; et Altere paa Rudme Mark og et Altere i Hørup Skov.

Sognepræsten i Nyborg, Hans Frick, indberetter: Paa Hjulbye Mark er en stor Høj, hvorudi forvist siges, at den polske General er begravet, som blev fældet i Slaget her for Nyborg 1659, da den store sven-

ske Armé ved (l) posteret fra Silkeborg Hus*), et lidet Kanonskud fra Byen, ind i Hjulbye Mark mod Lade-gaards Søn.

Indberetning fra Sognepræsten til Landet, Christen Morsing:

Angaaende St. Olufs Kapel, som forud har staaet paa Lundbye Mark, da har jeg med tvende af de ældste Mænd paa Landet beset Stedet. Og beretter samme gamle Mænd, at de kan mindes, hvorledes der for en 50 a 60 Aar siden har staaet en Mur af Kampesten, $\frac{1}{2}$ Al. høj, omkring samme, hvilken Stenmur en af Mændene i sin Ungdom var med at nedbryde; og af samme Stenmur [blev] opsat et Gærde omkring den Græshauge, hvor Kapellet har staaet, som endnu kendelig nok kan ses. Kapellet i sig selv har været 22 Skridt i Længden og 7 a 8 Skridt i Bredden, hvilken Distance var belagt med Fliser af brændte Mursten, hvilke en Mand her af Lundbye betjente sig af til en Bagerovn at opsætte, som endnu er til. Ellers kan man endnu kendelig se, hvorledes samme Kapel har med Jordvolde rundenomkring været belagt (sic). Ved den vestre Ende, beretter de, har været en Kilde, en Helligkilde kaldet, hvilken mange Mennesker baade nær hos og langt fra besøgte St. Hans Aften, som andre Steder endnu brugeligt er. Men da en Mand her af Landet toede et skabet Best i samme Kildes Vand, svandt den af sig selv ganske bort.

Agerlandet, som ligger deromkring, kaldes endnu Ols Kildedeel, og NB. paa samme Ols Kildedeel findes en liden Høj med Stene belagt, hvilke Kampestenene

*) Det bør bemærkes, at Silkeborghuset ikke eksisterede 1659, men var opført af Claus Rasch i Slutningen af Aarhundredet.

en af disse gamle Mænd i sin Ungdom var med at bryde for at bruge til Gærder — —. I denne var en Urna, o: en Krukke, fuld af Aske og brændte Ben, hvilket han strax bar ned til den daværende Sognepræst, sl. Magister Peder Jensen Luccoppidan, og findes det samme endnu i mine Gemmer. Jeg har og en stor Kniv, som i slig Høj ogsaa skal være funden — —. Endnu findes her endel gamle Pergamentsbreve, hvis Indhold svage Øjne ikke taaler at læse. Her er og et Brev, skrevet paa Bark med malebariske Bogstaver, saavidt jeg kan skønne*).

Indberetning fra Præsten til St. Jørgens Sogn, Peder Duus:

Den ommeldte Plads her ved St. Jørgensgaard, paa hvilken efter Tradition hverken skulde gro Græs eller andet, vides ikke; ikke heller kan nogen af de gamle mindes at have hørt noget derom — — — **).

I den Gyde, der gaar fra St. Jørgensgaard og til Svendborg, staar et Kors eller Crusifix af egesavskaaren Tømmer uden Overskrift, hvilket er første Gang 1629 opsat med denne Paaskrift:

Anno 1629 den 29nde November er en Quindes Persohn Kirften Peders Daater funden Død og formrødet paa dette Stæd.

*) De nævnte Antikviteter var samlede af Peder Jensen Luccoppidan, der 1674-1717 var Sognepræst til Bregninge og Landet, og af hans Søn og Efterfølger, Niels Pedersen Lucoppidan, † 1730, som havde arvet Faderens Interesse for Oldsager. Peder Lucoppidan har efterladt sig nogle Optegnelser (Ny kgl. Saml. Fol. 561, — do. 4to 2055), hvoraf en stor Del omhandler Fyens Historie, navnlig fra Svenskekrigens Tid.

***) Ifølge Sagnet groede intet Græs paa den Plet, hvor St. Jørgen havde dræbt Dragen. (Thiele: Danm. Folkesagn I p. 275, II p. 55).

Samme Crusifix skal og efter gammel Optegnelse være et Vidnesbyrd eller Skel imellen Svendborg og St. Jørgens Hospitals Fred*).

Endvidere skal hér anføres følgende Sagn fra Herredsfoged Brincks Indberetning:

Paa Helager Mark i Tvede Sogn viser de deromkringboende en Hule paa en Banke med endel smaa Stene udi, hvorudi en Husmandssøn af Helager, ved Navn Adser, skal være begravet. Om hannem gaar det almindelige Rygte, at da han var en halvvoxen Dreng, dræbte han en Orne i Helager Skov, og det skødes ham i Sindet, at han skulde smøre sig med Blodet af Ornen overalt paa sit bare Legeme, som han og gjorde; men imellem hans Skuldre kunde han ej naa at smøre sig. Men efter den Tid mærked han, at han blev extraordinair stærk, saa han kunde tage en Hest eller Ko paa Marken og bære, hvor[hen] han vilde — — —, og lige-saa mærkede [han], at hans Hud var saa haard, at ingen kunde gøre ham Skade med Aad eller Æg, hvorfor han endelig blev saa forvoven, at han gjorde, hvad han vilde, og ingen turde binde an med ham. Især attaqverede han Bønderpiger, hvor han saa Lejlighed. Endelig lagde han sig paa Lur ved Broen, som er paa Landevejen strax ved Slebæchsgaard, og da en Brudeskare kom og vilde til Kirkebye Kirke, vilde han tage Bruden med Magt fra hendes Medfølgere, men hun løb et Støkke Vej fra ham. Dog naaede han hende, og hun vilde værge sig for ham med en stor Kniv; men som han agtede intet, at

*) Korset var oprejst af Hvidkildes daværende Ejer, der havde ladet Liget begrave. (Wedels indenlandske Rejse I. p. 45. — Tang-Kristensen: Danske Sagn III. p. 206).

hun hug paa ham med Kniven, hændte det sig og, at hun gav ham et stærkt Stød imellem hans Skuldre med Kniven, hvor sammesteds han blev ilde saaret og Blodet forløb hannem. Og da fik hun Hjelp af andre, saa han blev slaget ihjel og paa bemeldte Sted begravet. Dette er saaledes den gemene Mands Sandsagn og Tradition — — —; men jeg kan slutte af et og andet, at om det er passeret, er det over 100 Aar siden.

32te POST.

En Fortegnelse paa de rareste Ord og Talemaader i Sproget derudi Amtet og deres Betydning i andet brugelig Dansk, hvilken man heller ønsker vidtløftig end for kort.

Udtalen og Dialecten er i Dannemark saavel i alle Lande, dog mest i de Riger som bestaar af Øer, ganske foranderlig, saa at en Sellandsfar eller Jyde neppe forstaar en Fynbo, og de, som bo paa den ene Ende af Landet, har ganske anden Udtale end de, som bor paa den anden Ende af Provincien. Øboerne har generalement en anden Dialect paa hver Ø, især frem for dem, som boer paa det faste Land.

Dialecten er det som gør, at Sproget paa sine Steder er uforstaaelig. Tilligemed udtaler Fynboen deres Ord her i Landet med nogen Langsomhed og Dragen, hvilket mest naar Monosyllaba udtales mærkes. Her tales ellers i Fyen og besynderligen i Odense godt Dansk brugelig, og hvad som findes udsædvanligt hos Almuen

er kun fordærvet Dansk til Dels, som bliver mestendels uforstaaelig ved Udtalen og ved foranderlige Accenter, som til Dels kommer af, at Øboer, Jyder, Sællænder, Tydske sætter sig ned i Landet og forvolder slige Dialecter.

Udenfor Bondestanden er ingen mig bekendt rare Ord eller Talemaader i Sproget, de almindelige Fejl og Vildelser saavel i Ortographien som udi Pronunciationen undtagne, og hvad deraf foraarsages, hvorudi de fleste ustuderede tager tid fejl. Ellers beflitter enhver udenfor Bondestanden sig at tale det Danske, som holdes for rettest og er mest brugeligt.

Iblandt Bønderne findes der vel mange gamle Ord og Navne, som ikke kommer overens med det nu brugelig Dansk, og bestaar til Dels i den største Forskel i Ordernes Udtale og Lyd. Og vil jeg da anføre nogle af Bøndernes Talemaader og Ord, som dog nu daglig forandres efter de nu brugelig Ord, saa at det synes ved Tidens Længde at forgaa; da det og desuden er meget vanskelig at kunne bogstavere de Ord, Bonden siger, thi en pronuncerer det anderledes ud end en anden, besynderligen de Ord, som ikke ere almindelige.

Indhente Restanser = naar en Bonde efter stærk

Arbejde faar Hvile igen og Søvn.

Byggen staar i Holke = Byggen skyder Ax.

Jeg aate intet = jeg ejede intet.

Helmes = Allehelgenes Dag.

Gemeen Mand = omgængelig Mand.

En grue Karl eller Qvinde = en god Karl eller Qvinde.

En Selle = en ung Dreng.

Et Fremmes = Forstue.

En Ryng = et ringe, slet Hus.

En Laae = en Lade.

En Skive = et Bord.

I Jauer = i Aftes.

Om Dag iemling = om Aar og Dag.

Norre Gange = nogle Gange.

Fæstens Øll = Trolovelse.

Kofte = en Vest.

En Lue = en Nathue.

Hooser = Strømper.

Et helmes Hoppe = en udlevet Hoppe.

Et Øg = en Hoppe.

Sodi = et Bekræftelsesord i Steden for en Ed.

Jord til 2 Holmer = Jord, som saas 2 Gange i Rad.

Jeg vil ikke anføre her de frandsøske Ord, som Bonden nu begynder at bruge, saasom denne Postes Mening er vel ikke derom. Som dog endel daglig høres, saa anføres disse:

Han er ved god Cajør = han er ved god Ho-
meur.

Jeg vil coujonere Hosbond som en ærlig
Mand = Jeg vil contentere, afbetale min Re-
stantz.

Det gaar til paa sin fransøschesch = Arbejdet
lykkes, gaar vel af Sted.

Vil Hosbond give mig Respect = at sige
Respit.

En desolut Mand = resolut.

At studere tilsammen = at mundhugges.

— og andre mere Ord og Talemaader, som ikke synes værd at skrive om.*)

Fra Sogneindberetningerne skal tilføjes følgende Besvarelser af denne Post.

Indberetning om Brolykke fra Hindsholm:

Her er ej nogen aparte Talemaader mere end iblandt Almuen i Fyen. Een har jeg forleden ved nogle store Stenes Optagelse af Jorden dog remarqveret, at da den højeste Styrke af Arbejderne behøvedes, var en iblandt, som raabte: Karle, lad os sætte Brødkisten til. Og derpaa satte de Brøst og Mave af fuld Force imod Stenen og fik den op. Ellers er det som gemenlig andre Steder, at naar en Bonde vil spørge, hvad den anden har sagt, siger han i Steden for hvad: hoe eller haae sagde du. Item naar en Bonde vil fortælle at have talt eller vil tale med nogen, hedder det: Jeg vil eller har brommet med ham.

Indberetning fra Sognepræsten i Svindinge, Jacob Berg:

Hvolind = hvorledes. Sætt = sandt. Hærsk = pyntet, smuk, dejlig. Hvaa bedaaer I = hvad

*) Af Lente Adellers Liste over Dialektordene er her kun meddelt et Uddrag, bestaaende af de Ord, han selv har kendt og nedskrevet. Hvad han har hentet fra Sogneindberetningerne er ikke altid korrekt eller fuldstændig givet, ligesom han ikke oplyser, fra hvilken Del af Amtet de enkelte Talemaader stammer. Dette er derfor udeladt, og vi lader nu Sogneindberetningerne — den oprindelige Kilde — selv fortælle. Udtryk som „det betyder“ o. l. er erstattet med Lighedstegn. Endel af Ordene vil kunne genfindes i Lund: Thorseng, Fabricius: Drejø Sogn samt i Molbechs Dialektleksikon.

gør I. Hoe = hvad. Ooe sig om noget = se sig og spørge sig om noget. Ooe Cree = at vogte eller se til Qvæget. Lide = færdig. Store Knager = store, fornemme Folk. Det liister af = er nogenledes. Det slever af = det er slet. Vog = syg, skrøbelig. Qveel = Aften. Maanen drikker i Aften = Maanen lyser ikke.

Indberetning fra Sognepræsten i Gislev, Poul Haagerup:

De Talemaader, som jeg blandt Almuen har observeret at være af den Betydning, at man kunde tegne dem, er, at naar noget imellem dem kan være at ventilere, siger den ældste eller fornemmeste blandt dem Samorris I Dannemænd, hvilket skal betyde: bliver enige, lader Eders Ord blive samlede eller sammenordes, og ved samlede Ord gøres Slutning paa Disputen.

Indberetning fra Sognepræsten i Ryslinge, Hans Stenstrup:

Lemøyet kaldes den, som er kleinmodig og bevægelig i Sindet ved ringe Ting. Tag Rede kaldes alt det, som behøves, naar man vil oplægge nye Tag paa et Hus.

Indberetning fra Ringe Sogn af Generalmajor H. Beenfeldt til Lammehave:

De som boer østen i Landet haver en ganske anden Udtale end de i Vesten, og de som boer synden imod Øerne haver atter en anden Dialect end de, som boer norden i Landet. Dette haver jeg observeret hos de her i Egnen boende Folk, at de sætte in til de fleste Substantiva, som f. Ex. naar de burde at sige: en Mand, en Hest, en Hund eller Kat, siger de: Mannin, Hestin, Hunin,

Kattin, etc. De haver og mange andre Navne til deres Redskab, end som er brugeligt i Sieland. Det som kaldes i Sielland en Haandøxe kaldes her en Slumpøxe. En Baandstage kaldes her en Giærekiep. Murleyde [ɔ: Murlægde] kaldes her en Rem. En Bagvere i en Vogn kaldes med et andet Navn i Sielland. Bonden haver her ved sin Plov et Ploushovet og et Haandved derimod kaldes det i Sielland. Et Stræde kaldes her i Landet en Gye eller Gyde. Den Ager som her siges at være ley, kaldes i Siælland en Overager. At gøre Veyre her i Fyen betyder saa meget som at gøre Fortræd eller ondt; naar her siges at gøre et Menneske Veyrnaun vil det sige saa meget som Øglenavn (!) eller ondt Navn. Naar Bønderne her i Egnen vil ønske ondt over et andet Menneske og mener det af Hjertens Grund, siger han (!): Gid du faa saa stor en Ulykke, som Jomfrue Marie fik Hæder og Ærel

Mange Ord ere uforstaaelig formedelst Dialecten, hvoraf det og kommer, at der er Forskel paa de lydende Bogstaver. I Steden for Hjorte siger fyenske Bønder Hiaerte. I Steden for at sige: Der gaar mange Stakkele omkring, siger de: Der gaar mange Stakkale omkring. I Steden de skulde sige: Hvad siger I, taler de: Hvad seyer I. Naar og Bonden vil stadfæste noget, siger han gemenlig: Er det ikke sæt, da gid jeg aller seye sæt = Er det ikke sandt, da give Gud jeg aldrig siger Sandhed. Den tilladelige Ed, som Bønder tillader deres Børn, er: Gid Møeker far hen! Møkker skal tage dig! Og naar de opvoxer, bliver alle disse Møk eller Møkker forvandlet hos de fleste til Djævle.

Der findes endnu hos mange, naar de kommer af Kirken — besynderlig Qvindfolk —, at de tager deres

Tørklæde, hvor de kommer i et Hus, vifter det ud og siger: Mæse og Velsignelser være med Iær!*)

Indberetning fra Sognepræsten i Oure og Veistrup, Hejre Juul:

Det er her paa Egnen Bondens Talemaade iblandt andre, at han siger: Ooe mine Kiør = Vogt dem. Og bruger de iblandt Ordet anderledes, sc.: Oe dig om mine Kiør = Se dig om, om du kan fornemme mine Kjør. Er du lide = Er du færdig. Frem i gode liide siger de, naar de vil køre, som skal være saa meget, som de ønsker sig, de maa komme vel afsted.

Une kalder de Middagsmaaltid. Fnos = stærk Vejrkast. Exe ham af = Sæt ham til Rette.

Indberetning fra Sognepræsten i Skaarup, Johan Reimer:

Bonden kalder sin Middagsmad Oune. Aarle om Morgenen = Monole. Aftenstunden = Paasteng. Sin Trøje = en Coute. En Hane = en Kock.

Saa mou = saamænd. Ambellere = at arbejde. Et Forleed = en halv Dag. En Lundte = et Stykke Vej. Hersk = køn eller smuk. At teye = at tage. En halv Hyen = en voxen Dreng paa 14 Aar. En Klatte = en liden Pige.

Indberetning fra Sognepræsten i Egense, Palle Saabye:

En tilbagebleven Del af en Hob, som er brudt Hul paa, exe. gr. Resten af utærsket [udtærsket ?] Korn i Laden, en Levning af en Høstak, etc., kaldes en Tæempel. (Jeg skri-

*) Skal vist være Helse og Velsignelse — — —, (Jfr. Feilberg: Jul I. p. 130) eller muligvis Jesse (o: Jesus).

ver saaledes for nogenlunde at exprimere Pronunciationen). En Hest, som er tam og spag, siges at være naadig. Det inderste, mest skjulte og forborgne af en Ting kaldes Krænker. En Tagsten = Tillvugge. En Myg = en Mitte. At være svag eller syg = at være vaag. I Steden for ret nu, eller nu nylig, hedder det: Nou ræet. At tage = at teye. Det Ord Hustrue bruges her om en Kone, ey aleneste i Henseende til hendes Mand, men og i Henseende til hendes Tjennestefolk, saa at en Tjennestekarl eller Pige kalder sin Madmoder sin Hustrue. Det Ord Stald betyder ej aleneste in general et Hus, oprettet (?) til Heste og andet Qvæg — — —, men Stald siges og in specie om det Rum, som er tillavet for hver Hest.

Indberetning fra Sognepræsten i Breininge, Christoffer Iversen:

Et Krus = Kryes. Tjære = Kære. En god stærk Hest = en kevled Hest.

Indberetning fra Sognepræsten i Landet, Christen Morsing:

Landets Indfødte bruger gerne i deres Talemaader y eller iu i Steden for u, ex. gr. Kruset = Kryset. En Budike = en Bykke. Og naar de nævner Fanden, som desvær saa ofte sker, saa siger de Fænen.

32te POST.

Ligeledes en Fortegnelse paa Nomina propria, nemlig Mand- og Qvindfolkenavne, som ere ej andetsteds og overalt almindelige.

Nomina propria, baade Byers og Folks Navne, ere generalement fra Hedningernes af, som har faaet deres Navne enten efter deres Afguder eller efter fornemme Folk eller efter Stedets Situation og Beskaffenhed, som siden ved Tidens Lengde er bleven noget forandret.

Efter Afguder.

Thor-steen σ : Thorsten, Thorsbiørn [σ :] Torben, hvis Derivation viser, hvorledes Hedningerne har opkaldet deres Børn efter Guderne, og hvor mandige og haarde de skulde være i Krig, som var deres Fait, som en Sten, en Bjørn.

Ollerup By efter den Afgud Oller eller Uller, etc.

Af fornemme Folk.

Svendbor af Svend; Hindsholm af Hind, etc.

Af Stedets Situation og Beskaffenhed.

Ex. gr. Steenstrup er kaldet af de mange Sten, som endnu findes paa Marken. Lunde af en Lund, som har vaaren omkring Byen. Høye af den store Høj, som findes udenfor Byen. Boebierg efter det Bjerg, Byens Indvaanere boer ved.*)

Her vil jeg anføre endel Nomina propria, hvilke vel paa somme Steder ikke ere bekendt, da de dog i andre Sogne og Districter kan være mere brugelig og ikke nær saa curiøse, som de synes paa andre Steder.

*) Disse Forklaringer maa selvfølgelig ikke alle tages alvorligt. En ret omfattende Undersøgelse af Oprindelsen til fyenske Stednavne, af Emil Madsen, findes i Kgl. Bibl. under Nø Kgl. Sml. Fol. 405, b.

Mandsnavne.

Benoni, Benjamin, Bild, Biørp, Ebbe, Folmar, Falqvar, Fasting, Find, Gumme, Gøde, Gorm, Godscke, Hanne, Hierre, Hennemand, Hinze, Helle, Ioen, Inqvar, Kærud (er nok Gerhard), Lydich, Laurbert, Marqvar, Minnert, Nisse, Ogtsteen, Orm, Palle, Pelle, Preben, Reinholt, Roland, Rumer, Sone, Steen, Thor, Tønne, Tyge, Thue, Trond.

Fruentimmernavne.

Abel, Tyre, Anne er et meget brugeligt Navn, da man sjælden finder noget Hus, at der er jo nogle af det Navn, som nu forandres hos de curiøse Bønder, som og lader deres Børn kalde Deliane. — Conradine, Engel, Elschen, Frøche, Gye, Gundell, Gunder, Helle, Haasen, Jacobine, Jytte, Lirken, Robiana, Regine, Schutze [eller Schulze?], Stivert, Sille, Sinder, Tilske, Ursila, Teppeke, Usle, Ølegaard.

Generis communis.

Gunder, Helle.

Carsten Friis

Sognepræst i Allested-Vejle 1798 til 1809.

Ved *Martin P. Rudum*, Sødinge.

I sine kirkehistoriske fortællinger siger *Melbye*, at man nu om dage, når ordet munk nævnes, derved gjerne forestiller sig en velnæret og dvask person, der har sit hjemsted i et kloster; men, siger han videre, dette billede passer i hvert fald ikke paa munkene i deres første og bedste tid.

Er munkebilledet blevet fortegnet, kan man vist også gjerne sige, at billedet af de rationalistiske præster er blevet det, og det er ikke underligt, ti det er deres afløserne, den genvakte kristentros folk, som har skildret dem for os, og de havde således således med dem, deres skrøbeligheder og udyder, at de knap så andet ved dem end deres skæve sider.

Man tænker sig dem da gjerne som magelige i deres præstegerning, i alle dele snusfornuftige og fjender af alt åndsliv. Og man husker ikke på, hvad indflydelse de har havt på, at stavnsbåndstidens bønder blev til dem, der tog mod stænderforordningen af 28 maj 1831.

Et vil man hurtig opdage, når vi følger deres virken: der var en iver og en virketrang i dem, som er såre sjælden; det var ikke ladhed og dvaskhed, der var deres svage side. Rigtigere kan man sige, at de var lige virksomme for småt som for stort; alt er for dem lige vigtigt. Med samme iver virkede de for indpodning af kopper, som de besøgte syge eller berettede døende; ja vel snarere mere; for ved koppeindpodning frelste man menneskeliv for en lang virksomhed og stor lykosalighed, medens der ved besøg ved sygelejer næppe var noget at opnå, om den syge ikke forud vandrede dydens vej.

Et jævnt og muntert, virksomt liv på jord, det var deres id og stræben; derved troede de, at lykosaligheden var vundet både for dette liv og det tilkommende. Det derimod, der skulde give det muntre og virksomme liv indhold og evighed, „opklaret gang i ædle fædres spor“, det havde ikke vundet deres hjærte. Flid er agtværdig, siges der i Alladin, men det er den i virkeligheden kun, når den kommer til at tjæne noget større, ja det store.

Og rationalismens tid har været vejbydende for det åndelige livs vækst, som vi nævner Øhlenslæger og Grundtvig som hovedmændene i. Det bør vi ikke glæmme, selv om vi klart mindes, hvorledes de rejste sig mod den ny ånd, som de ikke forstod, og som de vrededes på, da den helt splittede deres lykosalighed og lykosaligheds-lære.

En af disse prflittige oplysningsmænd var præsten *Carsten Friis* i *Allested-Vejle*. I sine menigheder gjorde han sig „uforglæmmelig“, hedder det ved hans død, og hvorved han gjorde dette, skal der her gives en lille redegørelse for, at han ikke skal gaa ad glæmme.

Friis var af gammel præsteæt, som man kan se ved at gennemøjne hans ættetavle, og denne var igen runden

af borgeræt; det er en efter den lutherske kirkerensning ret almindelig følgerække her til lands. Med *Morits Trap Friis*, der 1767 bliver sognepræst i Marslev-Birkende, kommer ætten til Fyn.

Morits Friis giftede sig samme år med *Johanne Margrete Friis*, og de får nu sammen 13 børn, hvoraf de 12 går til gavne. Moderen fik kun de færreste af disse børn at se, da hun mistede sit syn i den tredje barsel-færd og var blind til sin død 1836. Men nu hedder det: „det synes dog, som om han (Friis) noget vel stærkt benyttede denne huslige ulykke til at fremkomme med den ene begæring dristigere end den anden. Således ansøgte han 1783 om . . . osv.“ (Se Saml. til Fyns historie og top. V. 328).

Først i rækken af de mange børn var *Carsten Friis*, som fødtes den 22 sept. 1768. Han kom i Odense latinskole og blev student derfra 1786, men kandidat nåde han først at blive ¹⁶/₁ 1797. Man tør dog ikke af den grund skyldte ham for dovenskab, i det han fra 1790 var hører ved Nyborg latinskole. Under denne hørergerning har han fået kundskaberne således banket fast, at han ved sin embedseksamen får 1ste karakter, laud (rosværdig), og han kom da heller ikke til at søge længe, inden han fik embede; i det han den 12. jan. 1798 kaldes til sognepræst for *Allested-Vejle* og kan henvænde sig til Fyns biskop, Tønne Block, om at blive ordineret. Den 12 febr. 1798 skriver da bispem til ham: „Da jeg nu har bestemt at holde ordination fredagen den 2den marts næstkommende, så vil De behage at indrette Deres lejlighed efter at kunne møde her i bispegården til eksamen mandagen den 26 febr. kl. 8 morgen, samt at prædike paa ordinationsdagen fredagen den 2-marts, dog ikkun ¹/₂ time, over de ord af åbenbaringen 19,10 (og jeg faldt ned

for hans fødder for at tilbede ham), hvilken prædiken mig derefter leveres beskreven.“

Denne skærsild kom han da igennem, og siden skrev han i Allested-Vejle kirkebog: „Midfaste søndag den 18 marts blev jeg af hr. Pingel, Søby, i provstens sygdom, indsat som sognepræst for disse menigheder, og Marie bebudelsesdag den 25 marts holdt jeg min indtrædelsesprædiken.“

Næste år kom der også en ny degn til sognene, i det „anno 1799 den 25 søndag efter trinitatis blev studiosus *Schach Idom Møller* indsat til sognedegn for disse menigheder.“ Hans formand, *Fugleberg*, var „nogenledes“ til at katekisere, da biskop Block visiterede 1798, medens Møller 1801 kaldes for „ikke ilde“, og Friis gjorde det „herligt“. Og der var ikke så få at katekisere med. „Den konfirmerede ungdom af begge køn beløb i Allested 55, i Vejle 35=90. Skoleungdommen i Allested 49, af Vejle 27, begge til degneskolen, 76, ialt 166.“

At sogneboerne har været flittige kirkegængere, ses af, at der ved samme visitats klages over, at der i Allested kirke er trang til flere stolestader „formedelst de mange ny husmænd.“

Ved *reglement af 5 juli 1803* om fattigvæsenets ordning blev det påbudt, at hvert pastorat skulde forsørge de fattige, der på den tid boede i det. Man kunde synes, dette var en ret rimelig ordning, men den bragte dog adskillige ulæmper med sig. Særlig kan nævnes, at den halvvejs stavnsbandt fattigfolk, halvvejs gjorde dem fredløse. Hvem vilde have dem i et sogn 5 år ud, så de blev sognepligtige, og man fik at forsørge.

Fra prækestolen forkyndte nu Friis, som påbudt var, om den ny forordning og bad folk yde frivillige bidrag til

fattiggassen, at den kunde vorde i stand til at opfylde sin opgave. Virkningen af denne påkaldelse af godgørenhed var dog ikke stor: kun præsten selv og *Tingnagel* på Vejlegård ydede noget.

Trods den ny ordning af fattigforsørgelsen vedblev betlere stadig at strøffe om; de hørte især hjemme i købstæderne. Til at holde sig dem fra livet havde de i mange byer en stodderkonge, eller de bar sig ad som i *Vejle*, hvor de på bystævnen vedtog en „passende mulkt“ for dem, der ydede de omstrøffende noget. Det lader da også til, at betlerne holdt sig derfra for eftertiden, men i Allested fandt endnu „tryglerne“ indpas, klager Friis, og han vil derfor have bymændene til at vedtage en lignende forpligtelse; hvis ikke, måtte de holde en betlefoged. Om der blev gjort noget, vides ikke.

I 1805 var der atter 'bispevisitats, og havde Tønne Block været velfornøjet med tilstanden ved sine visitats, så blev biskop *Peder Hansen* det end mere. Vel var de 4 fag loft over mælkestuen i ligeså dårlig stand som året forud, men ellers var alt ypperligt. Ved denne lejlighed gjorde bispen en „akquisition“, som var noget værd, nemlig Friises dagbog over hans virken for „brødres vel“ og til oplysnings fræmme.

Biskop *Balle* (Sjælland) havde på Roskilde landemode foreslået og siden indstillet til kancelliet, at hver præst førte en dagbog (journal) over skoletilsynet. Kancelliet havde 28 dec. 1804 påbudt en sådan dagbog, og det var nu den, bispen kom til at kige i, og hvad en sådan dagbog kan gavne, kan vi få at vide af Plums bemærkninger i *Egeria*: „Ved — at føre nævnte protokol — i forbindelse med eksamen, vilde vedkommende foresatte så erholde nøjere kundskab om, *hvad og hvorledes* der er virket til skolens fræmgang, end dette ved børnenes

blotte overhørelse end sige ved en kort årlig indberetning er muligt. Mod rigtigheden af dens indhold vilde ingen tvivl finde sted, når den kun altid blev liggende i skolen og den altså kunde kontrolleres af læreren. Et middel vilde den da også blive til at meddele denne visse erindringer og råd, der ikke så vel kunne gives ham i børnenes påhør. Det indses iøvrigt let, at denne post af reskriptet er vigtig for skolerne i almindelighed, endog med hensyn til præster, hvis sag skoleopsyn ellers ikke er. De må nu, for formalitetens skyld, dog gøre noget. Selv tvungne besøg vil dog hindre lærerens fraværelse i undervisningstiden og deslige uordener af grovere art, som så let indsniger sig, hvor skolestuen er for præsten et terra incognita (ukendt egn). De skal i den årlige ekstrakt af protokollen angive tallet på deres besøg i hver skole og må altså komme der nogenlunde ofte. De skal ved besøgene tilkændegive deres mening i skolesager.“

Friises dagbog blev forelagt biskop Hansen, og hvad den fortalte, fandt bispren så hovroligt, at han udbad sig en udskrift af den, og da han fik den, var det en selvfølge, at den — en smule stækket — kom i *Egeria*. *Egeria* var et månedsskrift for skolen, som biskop Hansen sammen med Plum selv tredje udgav; Plum var redaktør. Efter *Egeria* skal her gengives følgende:

„For *Allested* og *Vejle* gives ikkun én skole, beliggende i *Allested* by, som nu til alle tider flittig besøges af begge sognes børn. Ved mit embeds tiltrædelse var det en sjældenhed at se børn fra annexet i skolen, og de få, der indfandt sig, blev i slet vej og vejr rent borte — men ved at gøre skolegangen til et glædesarbejde for børnene, ved at opvække æresfølelse hos dem, ja ved undertiden i ondt vej og vejr at lade dem ved min befor-

dring hjemkøre fra skolen, har jeg nået det, jeg ønskede, nemlig: at børnene ej med god vilje bliver hjemme, og at forældrene i ondt vejr enten til vogns eller hest befordrer deres børn til og fra skolen. —

I mine første embedsår indskrænkede jeg mig blot til besøg i skolen, men i de sidste 3 år har jeg daglig (når andre embedsforretninger ej hindrede det) undervist skoleungdommen fra kl. 10^{1/2}—12, og desuden hjemme i mit hus (hvor et værelse ganske dertil er opofret) enkelte klasser nogle eftermiddagstimer ugentlig. For at befordre skrivning forsyner jeg for egen regning skolen med papir, og for at opmuntre børnene til renlighed og flid ved deres skrift er belønningen for en med flid og renlighed fuldskreven bog, et smukt broget papirsbind til næste skriverbog. Hver fredag formiddag anvendte jeg altid til eksamen, men derover har ingen bog været holdt, før nu reskriptet af 28 decbr. f. å. forpligter mig dertil.

Skolebesøg fredagen den 8 marts 1805.

1. Gennemså jeg skriverbøgerne — 24 børn foreviste mig deres skrift, som jeg befandt renlig og ordenlig — jeg sporede også den derpå anvendte flid.
2. Jeg prøvede den øverste Klasses fræmgang i regning — fandt mig ogsaa derved tilfredsstillet.
3. Overhørte første klasse i lærebogen fra pag. 75 litr. B. til pag. 81 — ethvert barns svar vidnede om, at de havde fattet og forstået det læste.
4. Derpå deklamerede 33 af skolens børn tydelig for mig salmen nr. 152, som jeg forud havde gennemgået for dem, og som de derpå i deres fritimer havde lært.“

Skolebesøgene fortsættes nu hver fredag, men vi vil springe hen til „den 22 april begyndte læsningen i sko-

len efter påskeferien, og har (jeg) i det halvår fra påske til mikkelsdag påtaget mig at læse ugentlig $15\frac{1}{2}$ time for ungdommen, samt den sidste fredag i hver måned at anstille eksamen. I skolejournalen, hvor læseplanen findes anført, skal jeg jævnsides med skolens lærer ugentlig anføre, hvad undervisning jeg har meddelt skoleungdommen. — *Her* bliver derimod at anføre resultaterne af skoleeksaminerne, samt af andre besøg, jeg under degnens undervisning i skolen måtte gøre.

Skoleeksamen den 30 maj.

1. Jeg overhørte 3 klasse i lærebogen fra pag. 94—99, fik grundige og rigtige svar — i bibelsk historie: Davids og Savls historie 1 kong 16—25 kap, og fandt mig også hermed fornøjet — gennemså deres skrivelser, som alle var renligt behandlede, men ej fri for uagtsomhedsfejl — jeg lod hver regne et additionsstykke i benævnte tal, hvorved de skilte sig ret godt — jeg erfarede også ved anstillet prøve, at de havde gjort god fræmgang i skriftlæsning.
2. Jeg overhørte 4 klasse i decalogus; fik rigtige og fornuftige svar — i bibelsk historie osv., fandt mig også herved meget vel fornøjet — af adskillige spørgsmål fandt jeg deres forstand meget skærpet — i retlæsning havde de også gjort temmelig fræmgang.
3. Jeg overhørte også 5 klasse i læsning og havde heller ingen årsag til med den at være misfornøjet. —

Den 1ste juni uddelte jeg flittighedsbelønninger, bestående af adskillige for min egen regning indkøbte bøger, til de børn, som i sidste vinter semester (læseår) havde udmærket sig ved stadig skolegang, sædelighed og flid. Nemlig til: Peder Jørgensen: Thonboes bibelske historie — Mads Andersen: David Claus — Frederik

Fugleberg: Første næring for sund menneskeforstand — Rasmus Jørgensen: do. — Hans Larsen: do. — Morten Povlsen: do. — Rasmus Dønd: Justs læsebog — Niels Hansen: Den ny salmebog — Rasmus Hvid: Thonboes bibelske historie — Hans Henningsen: Henkes bibelske historie — Jørgen Pedersen, Knud Povlsen, Knud Jørgensen, Niels Jørgensen, Hans Jensen, Rasmus Hansen: ligeledes — Rasmus Povlsen: Rasmussens ABCbog — Mourits Friis: Rahbeks billedgalleri — Maren Nielsdatter: Henkes bibelske historie — Regine Jakobsen, Margrete Jørgensdatter, Karen Rasmusdatter, Ane Mortensdatter, Kristine Kristensdatter: ligeledes.

Desuden uddelte jeg til alle skolens børn et expl. af de ved biskoppen besørgede og i trykken udgivne sange for ungdommen og morgen- og aftensange for skolerne, samt til enhver af pigerne en spindevise.

Skoleeksamen den 23 juni.

1. Med tredje klasse.

- a) I lærebogen fra pag. 99—103 — jeg fik fornuftige og rigtige svar.
- b) I bibelsk historie; forholdet mellem Kain og Abel, om menneskenes stigende ugudelighed. Begyndelsen af Noahs historie — fik grundige svar.
- c) Fræmgang i retlæsning — i dansk tryk havde de gjort god fræmgang — i latinsk havde de ingen øvelse haft i denne måned — som jeg for fræmtiden meget må anbefale.
- d) Gennemså og påtegnede deres skriverbøger, som jeg fandt mig i det hele fornøjet med. Jeg ønsker de færdigste undertiden øvelse i latinsk skrift.
- e) Prøvede deres fræmgang i regning, lod enhver af

dem regne et additions- og subtraktionsstykke, som mange af dem skilte sig godt ved.

- f) Prøvede deres fræmgang i at læse skrift; nogle gjorde godt rede for 3—4 breve, men nogle enkelte kunde ikkun gøre rede for et brev. Denne vigtige og nyttige øvelse kan jeg ej nok anbefale.
 - g) Jeg anstillede adskillige forstandsøvelser med dem og gav dem adskillige spørgsmål af naturhistorien. Svarene overbeviste mig om, at deres forstand og hukommelse var flittigt øvede.
2. Med fjærde klasse.
- a) Jeg katekiserede over den anden og første artikel og fik gode svar.
 - b) Af bibelsk historie — samme pensum som forrige klasse — fik også her rigtige svar.
 - c) I læsning: og jeg befandt, at de også virkelig havde gjort fræmgang.
 - d) Gav dem adskillige spørgsmål af naturhistorien og haukologien osv., hvoraf jeg erfarede, at deres forstands ævner ret godt begyndte at udvikle sig.
3. Med femte klasse.
- a) I læsning, som nogle ret godt skilte sig ved.
 - b) I bibelsk historie: i samme pensum som de forrige klasser, hvilket de heller ikke så slet gjorde rede for.
 - c) Af de svar, jeg på adskillige til dem gjorde spørgsmål udlokkede, så jeg, at deres sjæleævner begyndte at vågne.

På børnenes sædelige opførsel fandt jeg intet at ud-sætte.

Fra mandag morgen den 22 juli til tirsdag middag den 23 juli gjorde med min befordring en rejse til Tåsinge med følgende (14) drenge (navnene udeladt i Egeria).

Denne rejse, som var en belønning for disse børns flittige sommerskolegang, morede dem usigelig. Jeg forsømte ej heller at gøre denne rejse så nyttig og lærerig for dem som mulig; især gjorde jeg dem opmærksom på avlsdriften og agerdyrkningsredskaberne på Tåsinge slot, på skibes indretning, på brugen af kikkerter, hvortil herlig lejlighed gaves på Bregninge kirkes observatorium.“

I Egeria siges, at iblandt de 14 var der „6 konfirmerede fra sidste påske, med hvilke forfatteren gjorde denne salzmanske skolerejse. En herlig idé, således at belønne skoleflid! Den vil, ikke mindre end den betydelige på undervisningen anvendte flid, nøjagtigheden i eksaminerne og det rigtige valg af præmiebøger, skildre hr. Friis som en oplyst og utrættelig ungdomsven.“

Om tåsingeturen kan endvidere oplyses, at den foregik på to vogne. Præsten kørte selv den ene, karlen den anden; men præsten havde det uheld at vælte.

Fra en senere skoleeksamen får vi bl. a. at vide, at de „i læsning — så vel i at læse latinsk som dansk tryk — havde gjort umiskendelige fræmskridt, og at „af naturhistorien, især botanikken, og i jordbeskrivelse, gav jeg dem adskillige spørgsmål, hvis besvarelse vidnede om, at børnenes forstand og hukommelse mere og mere udviklede sig.“

I kirkerne katekiserede Friis med flid, og vi får i indledningen til optegnelserne herom at vide, hvorledes han ved at smigre forældreforfængeligheden spænder helvedes heste for himmerigs vogn. Undertiden hænder det, at degnen, hr. Møller, må holde katekisationerne.

Friis meddeler: „jeg har i de sidst forløbne år bestandig overhørt ungdommen i den kirke, hvor sidst tjeneste holdtes. Det pensum, hvorover jeg katekiserede, var altid omtrent en halv side af lærebogen og en bibelsk for-

tælling — og da jeg i lærebogen gik skridt for skridt fræm, så kunde ungdommen, som den og med rosværdig lyst gjorde, forud præparere sig. Af bibelske fortællinger valgte jeg altid dem, som ugen forud var foredragne i Skolen — og vandt jeg ved dette, at forældrene i kirken kunde erfare den fræmgang, deres børn gjorde i skolen. Børnenes færdige svar smigrede forældrene og gav skolen anseelse i deres øjne. Enkelte forældre, som hidindtil havde været forsømmelige med deres børns skolegang indså nu sammes nødvendighed, hvis ikke både de og deres børn skulde stå til skamme. Således har de offentlige katekisationer her hos os været iblandt de virksomme midler til at befordre flittig skolegang.“

Efter en længere fortegnelse over katekisationer følger meddelelse om Friises konfirmationsforberedelse. „Sidstafvigte michaelis 1804 anmældte sig . . (16) unge mennesker af disse sogne for ved mig at forberedes til konfirmation. Af disse unge mennesker har de fleste ualmindelig gode kundskaber, erhvervede ved flittig skolegang. Alle, når undtages nr. 8, 10, 11, 12, havde under deres skolegang gennemgået lærebogen, besad et lyst begreb om Jesu moral, gode naturkundskaber osv. Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6, skrev en god hånd og regnede de 4 species, nr. 7, 13 og 14 skrev temmelig vel. — Jeg valgte til deres undervisning tirsdag, torsdag og løvrdag eftermiddag fra 1¹/₂ til 6 og gav dem i den tid 2 timers religionsundervisning, 1 times undervisning i jordbeskrivelse, 1¹/₂ i skrivning og regning. Jeg nød mange glade timer i disse lærvillige børns selskab, og jeg indviede dem med de gladeste anelser til medlemmer af den kristelige menighed.“

Hertil føjer Plum i Egeria: „Fortræffeligt — kun at hvert køn havde haft sine særskilte timer til undervis-

ningen! Den skade, som deres samling altid forårsager, bliver endnu større på landet, formedelst konfirmationsvejens længde, især når man i de korte Vinterdage skal gå hjem efter kl. 6.“

Det næste afsnit handler om: „*Undervisning givet mine sognes unge karle.*

I vintermånederne af året 1802 og 1803 foretog jeg 2 aftener ugentlig at undervise nogle af Allested sogns unge karle i skrivning, regning, skriftlæsning, jordbeskrivelse osv. og fortsatte om sommeren disse mine undervisninger hver søndag eftermiddag. Således strakte min plan sig kun til Allested sogn — jeg troede, at vejens længde og vinterens besværlighed vilde gøre det alt for vanskeligt for Vejle sogns karle at bivåne mine undervisninger. Men i efteråret 1804 havde jeg den fornøjelse, at en del af Vejle sogns karle selv begærede af mig at blive underviste, som jeg også såre gerne tillod dem. Men da de ej havde gjort den fræmgang, som de Allested karle, så kunde jeg ikke undervise dem samlede, men har siden Michaelis 1814 undervist A. sogns karle mandag og torsdag aften ugentlig, og V. sogns karle hver onsdag og fredag aftener i 5 timer. Belønning for deres flid er en sommerrejse; således besøgte vi i sommeren 1804 øen Tåsinge.

Allestedkarlene, 9 i tal, undervistes i: skrivning efter diktata, brevskrivning, regning, skriftlæsning, jordbeskrivelse.

Fra Vejle var der 9 karle og 1 gårdmand, og de undervistes i: skrivning (som de ej forhen havde lært), skriftlæsning og jordbeskrivelse.

„Fra påske til michaelis 1805 giver jeg mine sognes karle undervisning hver søndag eftermiddag fra kl. 3—5

— det ene sogns den ene søndag og det andet sogns den anden søndag — bestandig skiftevis.

Næste afsnit meddeler om „*Det af mig til mine sognefolks brug bekostede lånebibliotek.*“

Da jeg tiltrådte mit embede som præst ved disse menigheder, anskaffede jeg mig omtrent 20 almueskrifter for at udlåne dem til mine sognefolk. Jeg fandt mange begærlige efter at læse dem og besluttede derfor at købe flere bøger og således oprette et lånebibliotek, der gratis kunde stå åbent for enhver. Dette lånebibliotek bestod i begyndelsen af året 1804 af følgende bøger:

1. Historiebog for den hæderlige bondestand.
2. Jesper Hansen, af Salzmann.
- 3—4. Børneven, af Rønne.
5. Sædelære, af Feddersen.
6. Visdomsbog for den kristelige landmand.
7. Balles bibellæsninger 2 expl.
- 8—10. Almuens lærer og landsbyselskabet.
11. Jesu taler, af Bastholm.
12. Almuevennen, af Schlez.
13. Fleischers agerdyrkningskatekismus.
14. Anvisning til havedyrkning for bonden.
15. Sundhedskatekismus, af Faust.
16. Den astronomiske børneven.
17. Menneskekatekismus, af Rochov.
18. Den danske bondes pligter og rettigheder.
19. Den nyeste bondepraktika, af Just.
20. Menneskets historie, af Villaume.
- 21.—22. Herremanden Brahe og bønderne i Ørby.
23. Moral for børn fra 8—10 år, af Salzmann.
24. Bibelske fortællinger, af Hencke.
25. Abildgårds danske heste- og kvæglæge.
26. Folkesange, samlede af Münster.

27. Almuens sange, af Frimann.
28. Bondefilosofi, af Werfel.
29. Børnevennen, af Rochov, 12 expl.
30. Anvisn. til et velindrettet jordbrug, af Høgh.
31. Heilmuts naturlære.
32. Peder Jensen, af Salzmänn.
33. Om høravlen.
34. Constants levned, af Salzmänn.
35. Mallings: Store og gode handlinger.
36. Husholdningskalender for 1802.
37. Nød- og hjælpebog.
38. Nok et expl. af Almuevennen, af Schlez.
39. Den gode kristne, af Hessel.
40. Hjælpeiddel til overtroens udryddelse.
41. Morderen Martin.
42. Den gl. Rickards kunst at blive rig og lykkelig.
43. Landsbyen Bøgelund.
44. Luthers levned, af Fischer.
45. Landsbyen Bøgelund.
46. Den danske husfader.
47. Sange for unge piger, af Hjort.
48. Helsingørsbudet.
49. Husmoderen.
- 50—51. Udvalgte almuesange.
52. Lov- og retstabel, af pastor N. Blicher.
53. Heste- og kvæglægetabel, af samme.
54. Visdoms- og dydstabel, af samme.
55. Kort beskrivn. af hele jorden, af Just.
56. Den læsende børneven.
57. Eksempler på visdom og dyd, af Feddersen.
58. Snels eksempelbog.
59. Historiebog for den hæderlige bondestand.
60. Folkeprækener, uddrag af Goethes skrifter.

61. Andagtsbog for syge og sængeliggende, af Bastholm.
62. Forfædres tapperhed, af Gråh.
63. Overmod er sjælden god, af Guldberg.
64. Rønnes læsebog, 16 expl.
65. Nok 1 visdomsbog f. d. kristelige landmand.
66. Mærkværdige mænds levned, af Salzmann.
67. Thonbos bibelske historie. — — — —

Hver søndag eftermiddag og aften kan bøgerne både hentes og afleveres — på hvilken tid også præsten er villig at oplyse og forklare for enhver, hvad som under en bogs læsning måtte være falden uforståelig“, hedder det i de få regler, der var sat for udlånet. I 1804 fandt der 199 udlån sted.

Næste afsnit handler om „Mit husapotek. Jeg mærkede ved mit embeds tiltrædelse, at kvaksalvere, de i bondesproget såkaldte kloge mænd og koner, havde stærk indpas. Det smærtede mig, og idet jeg alvorligt tænkte på midler til at råde bod herpå, indså jeg snart, at det eneste mulige måde at spærre disse skadelige personer vejen til mine menigheder, som ligger 3 mil fra distriktkirurgens bolig, vilde være denne: selv at tilbyde mine sognefolk hjælp og råd i sygdomstilfælde. Forud noget bekendt med det menneskelige legems indvortes beskaffenhed ved at have bivånet anatomiske forelæsninger, gav jeg mig nu i færd med at studere den ædle Mangors landapotek og Tissots skrifter, indkøbte et godt forråd af lægemidler, indsamlede medicinske urter og rødder. Nu indbød jeg enhver af sognets beboere at henvænde sig til mig i sygdomstilfælde. Den gode gud velsignede også heri mine bestræbelser. Nogle heldige kure og lægemidlers uddeling uden betaling skaffede mig snart tiltro, hvilken indtil nærværende tid har vedligeholdt sig. Jeg har haft og har daglig den glæde at helbrede mange, dels

ved brugen af tjænlige midler, dels ved at forskaffe dem på min bekostning og fra mit hus en tjænlig diæt.

Mødte der mig tvivlsomme tilfælde, så sændte jeg patienten til regimentsfeltskær Jørgensen eller konsulerede ham desangående, med hvem jeg venskabelig havde be-tinget mig denne frihed.“

Efter at Friis har meddelt, hvoraf hans husapotek be- stod, fortæller han om sin virksomhed for *kokoppeindpod- ning*.

I året 1802 fik præsterne gennem bisperne tilhold om fra prækestolene at tale anbefalende for sagen, men Friis nøjedes ikke med at *præke* om kopper, han gik videre.

„I efteråret 1804 opstod lyst hos mig at indføre ko- koppeindpodningen i mine sogne. Til den ende formåede jeg regimentsfeltskær Jørgensen mod betaling at gøre en rejse herop for at vaksinerer et par børn. På den måde forsynet med materie og bekendt med håndgrebene lagde jeg nu selv hånd på værket. Min plan strakte sig den gang ikkun til mine egne sogne. Jeg fandt mægtige hin- dringer, men sejrede over dem alle, og inden årets ud- gang var vaksinationen tilendebragt i mine sogne. Jeg fandt her atter et glædeligt bevis på den sandhed, at bøndernes så meget udskregne fordomme lettelig lader sig bestride, når man med ligeså megen tålmodighed som lyst lægger hånd på værket. Nu havde rygten om vaksinationens heldige fræmgang udbredt sig til nabo- sognene. Under vinterens barske kulde strømmede fra alle kanter ømme mødre med deres børn til mig. Hver niende dag vrimlede alle mit huses værelser — mangan- gang vaksinerede jeg over 100 børn. Jeg er lige til dette øjeblik vedbleven med vaksinationen og har til dato, den 6 oktbr., i alt indpodet 1971 personer, hvorover forteg- nelse findes i en særskilt bog.

Adskillige præster og skolelærere er ved mig bleven bekendt med vaksination, og såvel de som andre er bleven forsynet med materie!“

Hermed slutter Egerias meddelelser om Friis, men endnu et vidnesbyrd om hans virksomhed foreligger dog i en „konfirmationspagt“, der er bleven bevaret. Den er opskrevet af en af konfirmanterne, Morten Povlsen, helt til enden, også det, der anføres som Friises ord og med hans navn ved. Morten Povlsen gemte den til sin død som et kært minde og en rettesnor for sit liv.

Vi ser af denne „pagt“, at Friis ikke nøjedes med dåbspagten, men havde gjort en, der fyldte bedre, men kun lidet var i slægt med den. Den lød således:

1. Jeg knæler her for den alvidende gud; han gennemskuer mit hjærte og kænder alle mine tanker. For hans hellige ansigt lover jeg at ville, som dreng, som mand, som olding, i lykkens og modgangens dage ære gud.
2. Jeg ved, at han elsker mig, når jeg er from; at alle hans veje er vise, om end de er mørke; at alt hvad mig tilskikkes er godt, og at der er en evighed til, hvor jeg skal fatte og begribe det, hvorover jeg har fældet tårer; hvor jeg kommer hen: og hvad jeg end skal gennemgå, skal denne tro være mig hellig.
3. Jeg ved, at enhver, som forbedrer sig, finder for Jesu skyld nåde for gud, og at alle fra den hele jord er hans børn, men jeg ved og tror tillige, at dén er hans kæreste skabning, som gør hans vilje, hvad folk han end er af. Ved denne tro vil jeg holde fast, vil ingen fordømme, vil bede for alle og vel-signé alle.
4. Jeg har lært, at andægtig hjærtelig bøn styrker sindet,

- trøster hjærtet og opmuntrer til gudsfrygt. Jeg vil bede, med bøn vil jeg begynde og med bøn ende mit dags arbejde. Så længe jeg på den rette måde kan bede, er jeg ikke ond. Lunknes jeg først i mine bønner, så er mit hjærte ikke mere rent.
5. Jeg vil aldrig glæmme, at gud ser mig alle vegne, og i selv det stille kammer skal min faders, moders lærers formaninger være mig hellig. Når jeg fristes til synd, vil jeg komme dem i hu og i farens time spørge mig: hvad vilde fader, moder, lærer sige der-til, om de så derpå.
 6. Jesus Kristus gav mig et mønster, som jeg bør efterkomme; på ham min frelser og forsoner vil jeg tænke; ham vil jeg komme i hu. min attrå, min bestræbelse skal være at ligne ham.
 7. Efter hans bud skal jeg være mod andre, som jeg vil, at de skal være mod mig. Jeg vil sætte mig i næstens sted. Da glæmmer jeg aldrig at trøste, oplyse, forbedre og hjælpe min næste.
 8. Lediggang vil let fordærve mig. Jeg vil sky den; i hvilken stand forsynet sætter mig, vil jeg bruge mine kræfter til nytte; ved ærligt arbejde vil jeg fortjæne mit brød og undertrykke enhver syndig lyst. Om mit brød vorder ringe, vil jeg ikke knurre; jeg vil takke gud for enhver smule og ingen misunde; lidet med ret er bedre end meget med uret.
 9. Ondt selskab kunde let forføre mig; jeg vil søge gode mennesker, med dem vil jeg omgås og ved dem opbygges.
 10. Sandhed skal være mig hellig; heller vil jeg dø end hykle; jeg vil vogte mig for den mindste usandhed; jeg vil skælve for den første og mindre fejl. Af de mindre følger de større.

11. Jeg vil være forsigtig i valget af mine venner. Nogle få gode venner, tarveligt udkomme med nøjsomhed og en rolig samvittighed skal være min rigdom; har jeg den, så rokkes ej min tro, den er troens beskærmer.
12. Med sædelighed i min omgang, ved troskab i mit kald, vil jeg forhverve mig et godt rygte. Jeg vil være ærbødig mod mine overmænd, kærlig mod ligemænd og lydige mod mine foresætter. Overtro vil jeg sky. Jeg vil prøve, førend jeg vælger; hvor jeg ikke selv kan prøve, skal den vise være min leder.
13. Jeg ved ikke, hvad mig forestår. Gud ved og har tilmålt mig mine glæder og sorger. Bliver jeg kun god, så dør jeg rolig. Med alt hvad jeg foretager mig, vil jeg spørge mig selv: kan du i dine bønner, kan du i dødens time rolig tænke derpå.
14. Denne pagt skal være mig hellig; jeg vil føre den med mig som min støtte og gavnligste skat. Jeg vil leve, så jeg hver time af mit liv kan med glæde gennemlæse den og kan komme min fader, min moder, min gud og min lærer i hu.
 Dette lover jeg for gud.

Morten Povlsen.

Gud velsigne dit løfte. Forsynet har forlenet dig med ypperlige sjæleævnere; du har ingen umage sparet dig for at forædle dem; du har givet mig megen glæde ved din agtsomhed, flid og lærvillighed; derfor har jeg dig meget kær. Ven! når du fristes til synd, da brug din forstand og tænk tilbage på dette år, denne dag og denne time. Rimeligvis dør jeg førend du, min ven! Din vandel

pryde min grav. Glæm aldrig denne pagt og mig; i himlen samles vi igen.

Vejle kirke, konfirmationssøndagen, den 13. april 1806.

Karsten Friis.

Når man har læst om Friises travle virksomhed, kunde sagtens en anden spørge, om han havde tid til at være ægteemand; men dette var dog tilfældet. Han holdt brulup i Nyborg den 26 febr. 1800 med *Marie Elisabet Dresing*, enke efter en Schonning. Han har sagtens kendt hende fra den tid, han var hører i Nyborg.

Man kunde vel sagtens også komme på den tanke, at han må have været en kraftkarl, når han kunde holde til alt dette arbejde, men dette var ikke tilfældet; han havde kun et meget skrøbeligt helbred, og han nåde da også kun en lav alder, 40 år. Men han røgtede sin gerning til kort før sin død, til midten af novbr. 1808. Fra den tid til hans død den 5 jan. 1809, måtte en fræmmed præst besørge de præstelige forretninger.

Om hans død og jordefærd skriver provsten, hr. *M. T. Bredsdorff* i kirkebogen: „Den 5. januar døde disse menigheders sjælden værdige lærer, hr. Carsten Friis, 40 år og 3 måneder gammel efter at have beklædt præsteembedet her i 10 år og i dette embede stiftet overdenlig megen gavn og gjort sig uforglæmmelig for sine menigheder. Ligesom han havde gjort sig fortjent til alles udmærkede højagtelse, som kendte ham, så nød han og i sin død den sjældne hæder, at stiftets biskop hr. k. k. professor og dr. theol. Hansen indfandt sig ved hans jordefærd og selv holdt ligttale over ham. Tekst: Joh. 5,17 (Men Jesus svarede: min fader arbejder indtil nu, og jeg arbejder).

Han blev begravet den 13 januar og efter eget forlangende bortført og begravet på Marslev kirkegård hos faderen, hr. provst og sognepræst Friis for Marslev og Birkende menigheder.“

Degnen, Idom Møller, skriver ved hans død i skolens embedsbog også om, at biskop Hansen prædikede over Friis og tilføjer: „I ham mistede jeg en ven og velgører.“

Kilder.

1. Egeria.
 2. Gmd. Povl Mortensens enke.
 3. Bispens visitatsprotokol.
 4. Allested skoles embedsbog.
 5. Allested-Vejle kirkebog.
 6. Sognerådets arkiv.
-

Carsten Friises ættetavle.

Carsten Friis,
søn af

Morits Trap Friis,
præst i Marslev fra 1763—1809,
søn af

og

Johanne Margrete Friis,
datter af

Karsten Hansen Friis,
præst i Astrup 1737—53.
søn af

og

Anna Trap,
datter af

Ulrik K. Friis, og Bente Katrine Lund.
byfoged i Ringsted.

Hans Mortensen Friis, og Else Baggesdatter.
præst i Vilslev,
søn af

Morits Trap, og Kirsten Lavridsdatter Trap,
præst i Ferslev,
søn af

datter af
Lavrids Moritsen.

Morten Larsen Hilbergs, og Ingeborg Andersdatter Friis,
borgmester i Ribe.
datter af

Albert Cordsen og Mette Jensdatter.

Anders Nielsen Friis, og Ingeborg Lavridsdatter,
søn af
datter af

Niels Hansen Griisbek og Kirstine Kristensd. Friis.

Lavrids Tøgersen, og Ingeborg Lambertsd.
borgmester i Ribe.

Anna Jønsdatter.

Den svenske mirakelpige på Valdemarslot 1839.

Af *K. Carøe.*

I „Minnen från årene 1829—1839“ fortæller Klinghammer om en skånsk bondepige, kendt under navn af Vallåkrapigen, som i begyndelsen af året 1838 vakte opsigt ved sine foregivne underkure.

Efter at hun i tre uger havde ligget syg, faldt hun i en så dyb og langvarig søvn, at hendes forældre anså hende for død. Da hun endelig vågnede, foregav hun, at en engel under søvnen havde åbenbaret sig for hende og givet hende evne til at helbrede syge, men da hun i begyndelsen ikke kunde beslutte sig hertil, faldt hun på ny to gange i en sådan dødlignende dvale, under hvilken samme engel på ny åbenbarede sig for hende med formaning til snarest at benytte den hende af gud forlenede kraft til at helbrede sygdomme, til hvilket endemål englen lærte hende nogle vers, hvilke hun, idet hun lagde hænderne på den syges hoved, hver gang skulde gentage for sig selv. Disse vers var, trods deres foregivne guddommelige oprindelse, af et så yderst ringe poetisk værd og af så

ringe indbyrdes sammenhæng, at en engel næppe skulde kunne antages som forfatter til dem. Af de midler som hun for øvrigt benyttede ved helbredelsen af syge, var „hjertestyrkende dråber“, „syv- og tolvmandsstyrke“,

Anna Jønsdatter,

tegnet og litograferet af en dansk præst, der var dilettant i denne kunst; det er hidtil ikke lykkedes at opspore, hvem det har været; litografiet er vedlagt medicinalberetningen fra 1839.

„troldrøgelse“ m. fl. de oftest anvendte. Under den omtalte dvale så hun himlen åben og havde der skuet gudfader, hvis herlighed var større end nogen dødelig kunde beskrive; anderledes var forholdet med Belsebubs opholdssted, hvor „øfversten“ sås bundet i lænker og havde et „sort og knudret“ udseende.

Af syvogtyve personer, som, fordi de havde søgt og benyttet hendes hjælp, var indstævnedes for herredstinget, angav de fleste at være helbredede ved hendes kure og det for sygdomme eller ydre skader, for hvilke de påstod, at hverken Ramløsa-brønd, Rosenschöld*) eller nogen anden læge havde kunnet hjælpe dem, og de betalte derfor gerne de bøder, som efter loven kunde pålægges dem. De bøder, som Vallåkrapigen dømtes til at betale, kunde af hende så meget lettere erlægges, som hun, der tidligere havde været fattig, gennem sine kure havde erhvervet sig en ikke ubetydelig formue.

Efter at hun i Sverig var blevet forbudt at vedblive med sine signerier, begav hun sig til Danmark, hvor hun, rådspurgt ikke alene af almuen, men også af personer fra andre samfundsklasser, som i almindelighed anses for at være noget mere dannede, betydeligt forøgede sin i Skåne erhvervede formue. Efter sin hjemkomst synes hun at være ophørt med at udøve lægevirksomhed, i det mindste åbenlyst.

Klinghammer nævner ikke pigens navn, det var Anna Jønsdatter, og hendes ry må hurtigt være nået over Sundet, thi ifølge andre oplysninger havde mange fra Danmark søgt over til hende i hendes hjemstavn, muligvis uvidende om de svenske øvrigheders skrappe indskriden mod hendes lovstridige virken; men holdt i uvidenhed herom blev man på dansk side ikke, da hun i slutningen af 1838 blev hentet til nogle højst fornemme damer i et fyrsteligt palæ i København, hvorom samtidens aviser beretter.

I „Den Frisindede“, Claudius Rosenhoff's ugeblad, for 13. Nov. 1838 findes sidst i bladet følgende notits.

*) Munck af Rosenschöld, berømt svensk læge, 1775—1838.

„Lyksaliggjorte hovedstad! — Den clair-voyante svenske pige, som man har forskrevet hertil, har ladet sig bevæge til at ombytte sin dunkle vrå i Wallukia (!) med et fyrsteligt palæ i København. Man skal ikke sætte sit lys under en skæppe, men på en lysestage! — Dog ak! „den dyrekøbte glæde er kun kort“ — forinden denne vor forkyndelse kan komme byens overtroiske patienter til både, er hun allerede borte. — Men dermed er ikke al trøst borte; troen kan jo flytte bjærge, sagtens kan den da slå en bro over Øresundet, og således vil det vel ikke mangle, at der er sørget for at indlede en magnetisk rapport over sø og salt vand med den navnkundige sonnambule. — Have ikke vore svenske naboer let før, så ville de visseligen gøre det nu.“

Først 14 dage senere var nyheden kommet „Kiøbenhavnsposten“ for øre; også den ofrede kun en petitnotits derpå i sin „Nyhedspost“ i bladet for 28. November.

„Den „svenske piges“ på højere anmodning foranledigede hidrejse for at gøre mirakelkure anmeldes i „Malmø Allehånda“ af 14. dennes på følgende måde: „Fra København ankom i forrige uge *en officer afsendt fra en højere embedsmand* med andragende om at måtte til Danmark afhente Wallåckrapigen, såsom hun der skulde have erhvervet sig et utrolig rygte for sine usædvanlige kure, og såsom flere *højest fornemme* damer ønskede at konsulere hende. Denne begæring fra en stad, hvor der findes de mest udmærkede læger, vakte megen forundring, men kunde naturligvis ikke afslås, og derfor fik pigen også efter iagttagelse af alle formaliteter sit pas og begav sig derover, *efter at dog først såvel hendes kure som hendes rygte i Sverig var bleven fremstillede i behørigt lys for det fremmede sendebud*. Imidlertid vil det blive mærkværdigt at se, til hvilken grad hendes charlataneri denne gang vil lykkes.“

Det er som sagt ikke lykkedes at finde mere om Anna

Jønsdatter's ophold i København; det har af hensyn til censuren bladene vistnok ikke vovet at drage frem; men advaret var det danske publikum, og kan man tro „Den Frisindede“, må hendes ophold her have været meget kort; muligvis har hun ikke svaret til forventningerne.

Det er dog sandsynligvis fra disse fornemme kredse i hovedstaden, at hendes ry er nået til baron Juel Brockdorff*) på Valdemarslot på Tåsinge. Hans eneste 23årige datter**) havde efter hans egen udtalelse i 1^{1/2} år været meget lidende af forskellige sygdomme, for hvilke han havde søgt flere fynske læger uden resultat; hvori sygdommene havde bestået, er vanskeligt at sige; stiftsfysikus Guldbrand***) siger amaurosis, blindhed, amtmand Sporon****) siger krampeslag med næsten fuldstændig tab af synet; det kunde nærmest tyde på en hysterisk lidelse, hvorfor også bedringen under Anna Jønsdatter's behandling taler. Under disse triste forhold greb han, som det så ofte er sket og vil vedblive at ske, til prøve de „magnetiske“ kure og lod Anna Jønsdatter hente til Tåsinge.

Den 1ste april 1839 ankom da Anna Jønsdatter til Valdemarslot, efter en udtalelse af fysikus Guldbrand modtaget i Svendborg med jubel og under hurraråb ledsaget til Tåsingebroen, og allerede få dage efter gik der rygter om, at hun agtede sig til Langeland for at foretage kure,

*) Carl Juel Brockdorff, f. 1780, d. 1859, gift med Sophie Frederikke Stieglitz-Brockdorff.

**) Charlotte Vilhelmine Sophie Emilie Juel Brockdorff, f. 7. Jan. 1816, d. 15. Jan. 1841.

***) C. A. V. Guldbrand, f. 1780, d. 1857, stiftsfysikus i Fyn 1822—1847.

****) F. Sporon, f. 1783, d. 1867, amtmand i Svendborg 1822—1855.

i hvilken anledning distriktskirurg Toft*) 5. April skrev til amtmand Sporon for at forespørge, hvorledes han skulde forholde sig, hvis dette skete. Slag i Slag væltede nu skrivelserne ind. Fysikus Guldbrand skrev 7. April til kancelliet; han begynder med at beklage sig over, at præsterne stadigt forsynede kvaksalverne med anbefalinger på trods af forordningen, der udtrykkeligt indskærpede dem at advare almuen mod kvaksalverne**), ja, endog lod dem hente til syge i deres menigheder, går derefter over til at omtale den svenske mirakelpiges ankomst til Valdemarslot, og spørger, om han i henhold til sin instruks skal tage nogen notits af hendes færd — han har vel nok villet være forsigtig over for lensbaronen. Samtidigt havde han skrevet til sundhedskollegiet, der 16. April svarede ham, at han skulde holde sig instruks og anordningerne efterrettelig. Som svar på en skrivelse fra amtmand Sporon sendte baronen ham 9. April en længere skrivelse „for så meget som muligt at hæve enhver misforståelse, som almindeligen fremkommer af en ensidig fremstilling af en sag;“ han meddelte, at han med hendes faders minde havde fæstet Anna Jønsdatter på ubestemt tid for „ikke alene at oppasse min desto værre nu i 1¹/₂ år af flere sygdomme lidende og sengeliggende datter, men også for på hende at anvende den såkaldte magnetiske kur, hvortil dette fruentimmer skal besidde så særdeles kraft,“ og han udtaler, at sik-

*) A. F. Toft, f. 1801, d. 1868, distriktskirurg i Rudkøbing 1838—1868.

**) Forordningen af 5. Sept. 1794 mod kvaksalveri begynder således: „De kgl. embedsmænd, især præsterne, skal ideligen og ved enhver given lejlighed advare almuen om den uheld, de pådrager sig, der overlader sig til sådanne uvidende kvaksalvere.“

kert ingen vil undres over eller bebrejde ham som fader, at han har taget denne tilflugt efter forgæves at have søgt provinsens duelige læger; desuden vedlægger han en attest fra dr. Ruge*) om, „at hendes behandlingsmåde bliver iværksat uden anvendelse af medikamenter, alene ved et slags magnetismus.“ I øvrigt mener han, at hverken han eller Anna Jønsdatter har foretaget noget, der strider mod lovene, og at det i hvert fald er ham, der som hendes husbond, bærer ansvaret.

Med hensyn til tilstrømningee til slottet meddeler han, at en mængde mennesker, høje og lave, rige og fattige, var komne for at søge hendes hjælp mod uhelbredelige sygdomme, at både han og hun forgæves havde vægret sig ved at modtage dem, men at han hverken kunde eller vilde anvende magt mod disse, „ulykkelige lidende, som grædende anråbte om tilladelse til at gøre forsøg på at erholde det største timelige gode.“ Det er derfor ikke uden hans tilladelse, men rettere efter hans befaling som husbond, at hun har behandlet syge.

Der er over hele denne skrivelse en stilfærdig værdighed og alvor forenet med en selvbevidst følelse af ansvar, der kun kan vække sympati for denne bekymrede og omhyggelige faders bestræbelser for at bringe sin eneste datter helbredelse eller lindring.

Straks næste dag, 10. April, sendte amtmand Sporon beretning til kancelliet om det hidtil passerede. Efter at „det allerede under navn af den kloge pige bekendte svenske fruentimmer,“ som baron Juel Brockdorff havde ladet afhente ved færgemand Løve, var kommet til Tåsinge slot, var en utallig mængde syge, halte, blinde, skæve og lidende

*) C. J. F. Ruge, f. 1801 i Heide, d. 1876 i Nordamerika, dr. med. i Kiel 1825, praktiserede i Odense 1827—1839.

af alle slags sygdomme rejst dertil for at søge helbredelse og var af baronen tilstedet adgang til hende. Selv havde amtmanden i Svendborg været vidne til, hvorledes en mængde sådanne syge fra morgen til aften drog gennem gaderne, dels gående, dels kørende og deriblandt flere nedlagte i sengklæder i vogne, der drog til færgestedet for at overføres til Tåsinge, og ved at forespørge enkelte, som havde søgt hende, havde han fået at vide, at pigen ved håndspålægning og gnidning af de blottede lidende dele giver dem håb om bedring, og at hun, uden at fordre det, dog modtager betaling. Amtmanden anser det imidlertid for tvivlsomt, om han kan formene baronen at beholde pigen i sin tjeneste, men mener dog, at politiet må være berettiget til at forhindre det uvæsen, som hendes ophold på øen foranlediger, og de talrige besøg af syge fra alle egne i Fyn, der en enkelt dag endog var nået op til 200; han har derfor gennem byfoged Moltke*) gjort baronen opmærksom på, at han måtte anse denne uberettiget til at tilstede tilrejsende syge adgang til pigen; herpå havde han modtaget baronens tidligere omtalte skrivelse, i hvilken anledning han bemærker, at dr. Ruge ikke har anmeldt sig som praktiserende læge på Tåsinge, hvor han kun midlertidigt opholder sig, da det er hans hensigt at rejse til Amerika. Da kurene kun består i håndspålægning og bestrygning, der af dr. Ruge kaldes „et slags magnetismus“, men ikke i indvendige midler, mener amtmanden, at det er tvivlsomt, om han er berettiget til at formene pigen ophold på Tåsinge eller forbyde hende at udøve sine kurforsøg, der synes at give næring for overtro, hvorved hun på en formentlig bedra-

*) J. Moltke, f. 1788, d. 1845, byfoged i Svendborg 1833—1845.

gerisk måde tilvender sig en betydelig indtægt, men indstiller til kancelliet, om det ikke måtte pålægges baronen, under tilbørligt ansvar, så længe hun opholder sig i hans hus, ikke at tilstede nogen udenfor hans huspersonale adgang til at benytte hendes kurforsøg, samt forbydes hende at begive sig til andre steder i landet; foreløbig har han pålagt birkedommer Pasbjerg*) ikke at meddele hende pas andet steds hen. Kancelliet billigede 13. April ganske pasnægtelsen og pålagde amtmanden at lade birkedommeren kalde pigen til sig og betyde hende, at dersom hun befindes at tage syge under kur eller at gøre sig skyldig i et forhold, der kan henføres under 6—1—13,**) vil hun, hvad enten hun derfor lader sig betale eller ikke, blive draget til ansvar efter anordningen. I øvrigt overlodes det til amtmanden at bringe denne foranstaltning til almuens kundskab, blandt andet ved opslag på færgestederne ved Rudkøbing og Svendborg.

Et avertissement om disse bestemmelser lod amtmanden derefter straks indrykke i de fynske aviser, der alle-

*) M. J. Pasbjerg, f. 1791, d. 1859, birkedommer på Tåsinge 1830—1851.

***) Danske lov, 6. bog, 1. kap. § 12 og 13:

§ 12. Dersom nogen befindes med signen, manen, målen, igenvisning, visse dages udvælgelse, karakterers misbrug at omgås og i sådanne mistænkte kunster kyndige og forfarne at være og dem øve og bruge, da skulle de have forbrudt deres boelslod og rømme kongens riger og lande.

§ 13. De, som ere sådanne folks medvidere, og deres råd og kunster til sig eller andre bruge eller bruge lade, skulle første gang stå åbenbare skrifte og give til næste hospital to tusinde lod sølv, om de middel dertil have, ellers efter deres yderste formue. Befindes nogen anden gang i samme forseelse, da straffes den ligesom de, der sådan ugudelighed og dårskab øve.

rede flere gange havde omtalt disse bevægede begivenheder.

Først havde „Fyens Stifts Adresseavis“ — Hempel's avis — 9. April haft en kort notits om „Mirakelpigens“ ankomst til Tåsinge, hvortil der i den anledning i to dage var strømmet 300—400 mennesker; 18. April kom amtmandens advarende avertissement; 3. Maj et inserat om en helbredelse af en pige i Falsled, som senere skal omtales nærmere; 10. Maj „Strøtanker om troen på den såkaldte svenske mirakelpige“ og 13. Maj et anonymt inserat med opfordring til at indsende beretninger om de af Anna Jønsdatter helbredede for derigennem at danne sig et skøn om sagen, hvilket avertissement samtidig var indrykket i Thomsens avis. „Fyens Avis“ — Thomsens avis — havde allerede 5. April et kort spydigt inserat om Anna Jønsdatters ankomst og 16. April en længere indsendt artikel om kvaksalveri, hvori omtales „den svenske mirakelpige, der ustraffet driver sine indbringende kunster på Thorseng. Med sine underbevirkende hænder bestryger hun under en udmumlet formular fra den lyse morgen til aften flere hundrede syge, beladte med alle mulige plager. Halte og lamme, blinde, døve og stumme, nervesvage og gigtiske, ja, hver anden syg, som føres kan, iler hertil fra de fjerneste egne. Her ses adelsmænd, borgere, håndværksfolk, arbejdsfolk og bønder eller og disses respektive ægtefæller og børn søge hjælp for deres syge legemer på grund af deres troende sjæle. Hvor vidt dette imidlertid lykkes, derom haves ingen pålidelig efterretning, men vel om, at rejsen i denne ublide årstid har skadet flere.“

Endnu skarpere var et inserat 26. April: „Man forsikrer, at siden personlig adgang til den svenske mirakelpige er blevet vanskeligere, nøjes de troende med at

sende deres nattrøjer og underbukser til hende, og at dette skal være lige så virksomt som personlig nærværelse. En pålidelig underretning fra hendes nærmeste omgivelser, om dette virkelig forholder sig så, vilde være til en stor beroligelse for mange, der trænger til trøst og husværelse. Sådanne buksekure kan vel uden fare drives *åbenbare*?"

„Fyensposten“ endelig indeholdt 24. April en længere motiveret opfordring til baron Juel Brockdorff om „at bruge sin indflydelse og anvende alle lovlige midler for at bevirke den svenske pige Ane Jensdatter's bortvisning fra hans grund samt dernæst at offentliggøre resultatet af hans bestræbelser i denne henseende. — At denne vor opfordring ikke bliver frugtesløs, tør vi håbe, thi *Niels Juel's* ætling kan umuligen med ligegyldighed se på, at Danmarks oplysning vorder en genstand for naborigernes medlidenhed, foragt eller hån!“

På denne opfordring svarede baronen 2. April, ikke i „Fyensposten“ men i de to forannævnte Odenseblade således: „Den ommeldte pige Ane Jensdatter er fra sit fødested fæstet i min tjeneste og vil forblive der, så længe det konvenerer mig og hende, uden at jeg imidlertid agter at indlade mig i nogen avisfejde enten med den anonyme opfordrer eller andre om bedømmelsen af hendes forhold, der for øvrigt for mit og families vedkommende hidtil har været tilfredsstillende.“

„Fyensposten“ svarede 11. Maj i en længere redaktionsartikel om „En af den svenske mirakelpiges seneste undergerninger“, i hvilken der fortælles om en af gift lidende mand, der havde berettet, at hun knælede og med sin hånd bestrøg hans hofte og lår uden på klæderne, idet hun stadig bevægede munden og læberne, dog således, at manden ikke forstod, hvad hun sagde; og her-

til føjede bladet 15. Maj et supplement om, at manden havde haft med sig en tunghørig søster; de måtte vente i nogle dage på øen for at opnå audiens; resultatet var, at hans gift var blevet værre og søsterens tunghørighed ligeledes.

Efter derpå 22. Maj at have meddelt en notits om, at det forlyder, at Anna Jønsdatter en af disse dage forlader Tåsinge, indeholdt „Fyensposten“ endelig 15. Juni en længere artikel: „Hvilke uligheder opdager man imellem den svenske pige Ane Jensdatter af Vallagra og de autoriserede læger?“, som dog er uden egentlig interesse for selve sagen.

Også til Lolland var Anna Jønsdatter's ry nået; „Lolland-Falsters Stiftstidende“ kalder det 25. April et sørge­ligt bevis på vankundighed og overtro og er overbevist om, at mange gerne søgte hende fra Lolland, da ryg­tet siger, at hun har kureret justitsråd Langeland fra Nakskov; men rejsen koster penge; det er bedrøveligt at høre ytringer om tro på hendes mirakler blandt en klasse mennesker, hvor man mindst skulde vente det.

Af Københavns blade har så vidt det har kunnet oplyses, kun „Kiøbenhavnsposten“ og „Dagen“ bragt efterretninger om mirakelpigens bedrifter.

Af disse havde „Kiøbenhavnsposten“ jo allerede i 1838, omtalt hendes ophold i hovedstaden. 12. April 1839 optog det den første meddelelse i Hempel's avis ordret og 21. April en notits om, hvad der var foregået på Tåsinge, at „endog enarmede, enøjede, enbenede og lignende patienter er komne tililende for at erholde det manglende lem reproduceret,“ samt at der nu var nedlagt forbud mod hendes virksomhed. „Dagen“ optog 11. April den første notits i Hempel's avis, 19. April amtmandens avertissement og 10. Maj baronens svar til

„Fyensposten“ samt en gengivelse af inseratet om helbredelsen i Falsled.

Denne sidste meddelelse bragte pludselig kancelliet i aktivitet; allerede næste dag, 11. Maj, fik censor, justitsråd Münter en alvorlig påmindelse om, „at et stykke af et indhold som det omhandlede på grund af den virkning, samme let kunde have på almuen, ikke egner sig til at optages i bladene“, og samtidigt fik amtmændene i Fyn pålæg om at foranstalte sagen undersøgt.

Som følge heraf blev der 22. Maj afholdt et forhør i Fåborg, der er det eneste dokumenterede vidnesbyrd om Anna Jønsdatter's virksomhed her i landet, om hvilken det giver gode oplysninger.

I forhøret blev oplyst, at skibstørrer i Falsled Niels Bonde's 12 årige datter Rasmine for c. halvandet år siden pludselig var blevet syg lidende af tandpine og stærke brækninger, hvorfor hun måtte holde sengen og efter en 14 dages sygdom mistede mælet og blev så kraftesløs, at hun ikke kunde holde hovedet i vejret eller bevæge noget lem undtagen den højre hånd og arm indtil albuen. Distriktskirurg Ortmann,*) (der til forhøret har afgivet et længere skriftligt indlæg om patienten, som han dog kun havde set enkelte gange, når han i anden anledning var i Falsled), tog hende under kur, hvorefter brækningerne stansede, men først efter omtrent trekvartårs forløb fik hun atter sit mæle og sin forrige sundhed, stadigt dog uden at kunne gå, så hun måtte sidde på en stol, når hun var oppe; i øvrigt fejlede hun intet; et typisk sygdomsbillede af en hysterisk lidelse i opvækstalderen. Da forældrene hørte om den svenske mirakelpige,

*) F. Ortmann, f. 1767, d. 1851, distriktskirurg i Fåborg 1805—1847.

besluttede de at søge hendes hjælp, og moderen kørte da 4. April med barnet, der måtte bæres både på og af vognen, til Tåsinge, en rejse, der varede et døgn. Om besøget hos Anna Jønsdatter meddelte moderen, at da de kom til slottet, meldte hun sig med sit andragende i køkkenet og blev derefter indladt til Anna Jønsdatter, som var i sit værelse. Efter at hun havde forklaret denne barnets tilstand, og hvad der var gået forud, tog Anna Jønsdatter fat på barnet og befølte det fra ryggen og nedefter med begge hænder på de afkræftede legemsdele udenpå klæderne, hvorhos hun bevægede læberne, uden at man dog var i stand til at høre, hvad det var, hun sagde. Barnets legeme blev slet ikke blottet. Efter at Anna Jønsdatter således havde befølt hende, hvilket kun varede nogle øjeblikke, sagde hun til moderen, at hendes barn kom sig nok, hvorefter moderen bar barnet ud på vognen og kørte straks bort. Da de dagen efter var komne til Falsled, var der endnu ingen forbedring at mærke, men en dagstid efter fik barnet så megen kraft i fødderne, at hun kunde holde sine træsko på, hvilket ikke tilforn havde været tilfældet; atter nogle dage derefter kunde hun begynde at støtte på benene, når man rejste hende op, og således vedblev det lidt efter lidt at bedre sig, så at hun tre uger efter hjemkomsten var så fuldkommen helbredet, at hun kunde gå, hvor hun vilde; i pinsehelligdagene var hun ude at lege med de andre børn og er i dag fulgt med moderen til fods til Fåborg, en vej af omtrent $1\frac{1}{4}$ mil.

Moderen tilføjede, at Anna Jønsdatter intet forlangte for sin ulejlighed, men at hun uopfordret og af egen fri vilje gav hende 1 rdl., hvilken hun modtog.

Forhøret blev 15. Juni af amtmand Sporon indsendt til kancelliet med den bemærkning, at han havde hørt, at

Anna Jønsdatter var rejst hjem til Sverig, hvilket 18. Juni bekræftedes af birkedommer Pasbjerg, der havde udstedt pas for hende.

Det ser ud, som om denne afrejse er kommet pludselig på, og at det næppe er af egen fri vilje, at hun er rejst, thi 29. Maj havde hun indgivet følgende ansøgning til kongen:

„I den tid af 2de måneder jeg, tjenende baron von Juel Brockdorff på Thorseng, har opholdt mig der, er det ønske opstået hos mig om muligt for fremtiden at vælge Danmark til mit ny fædreland, dog ikke uden deres kongelige majestæt allernådigst vil forunde mig tilladelse til at anvende de helbredende, mig for øvrigt ubekendte kræfter, som naturen har nedlagt hos mig, og på hvis velgørende virkning jeg forhen har haft så mange beviser.

Sygdommes og svagheders natur er mig i almindelighed lige så ubekendte som noget som helst enten indvortes eller udvortes lægemiddels beskaffenhed og anvendelse; ikkun ved tilfældet er jeg kommet til kundskab om, at der i mit legeme er nedlagt en så sjælden magnetisk og elektrisk kraft, at jeg ved at berøre eller trykke og gnide med mine hænder en af krampe, gigt eller med nervesvaghed belagt person er i stand til at lindre de dermed forbundne smerter, ja stundom aldeles at hæve disse.

Deres kongelige majestæts almindeligen bekendte følelse for ethvert lidende menneske har givet mig mod til at fremkomme med dette mit allerunderdanigste bønsskrift og af deres majestæt at udbede mig en allernådigst tilladelse, som jeg hverken kan eller vil misbruge, og som jeg ej heller tror er stridende mod de så milde og vise til hver dansk undersåts held virkende danske love, alt uden at jeg her allerede har nogen fordel for øje, men derimod det billige ønske at kunne til menneskehedens vel anvende de kræfter, hvormed naturen har udrustet mig og som vistnok sjælden vil falde i nogens lod.

Idet denne min ansøgning allerunderdanigst vil vorde

overrakt deres kongelige majestæt, skal dermed følge flere attester*) for heldig virkning af min her brugte kurmetode, forinden det efter det højkongelige danske cancellis resolution af 6. April d. a. blev mig forbudet at anvende samme, hvilke attester vil godtgøre, at jeg lige så lidt med egennyttighed som med brug af nogen slags lægemiddel eller med nogen overtrædelse af lovens 6—1—12 har behandlet de personer, som har søgt min hjælp.“

Denne ansøgning sendte Anna Jønsdatter til en af de kongelige døtre, om prinsesse Caroline eller Vilhelmine kan ikke ses, med bøn om at overrække kongen den, „da jeg, skønt umyndigen, tør forvente på grund af deres kongelige højheds kundskab af nogle af mig udførte heldige kure, at de vil skænke min allerunderdanigste bøn deres nådigste opmærksomhed og bevågenhed“, et fingerpeg om i hvilke kredse Anna Jønsdatter under sit ophold i København i 1838 færdedes.

Baron Juel Brockdorff ledsagede ansøgningen med en lang anbefalingsskrivelse, i hvilken han siger, at hun har haft en heldig indflydelse på hans datters tilstand, og at hendes kurmetode også har haft velgørende virkning på hans ene knæ, der som følge af en forvridding med efterfølgende gigt i flere år havde lidt af en svækkelse, for hvilken han forgæves havde søgt flere lægers råd. Han vedlægger flere attester om hendes heldbringende kure, uden at hun derved har søgt eller taget fordel.

Denne ansøgning var længe undervejs, thi Anna Jønsdatter havde i over en måned været hjemme i Vallåkra,

*) I sagen findes nu ingen vedlagte attester; muligvis er de tilbageleverede hende.

da kancelliet 27. Juli anmodede amtmand Sporon om hans udtalelse i denne sag; selvfølgelig udbad amtmanden sig først en ærklæring fra fysikus Guldbrand, som denne afgav 11. September; heri fremfører han først, hvad han af egen drift som tidligere omtalt har gjort i denne sag og slutter sin erklæring således:

„Ved engang i Aprilmåned sidstleden at komme til Svendborg, foreslog distriktskirurg Ørnstrup*) dersteds mig at tage med til Thorseng for at forestille mig Anne Jensdatter, som han troede kunde interessere mig, da jeg forhen havde været konsulteret i baronesse Juel Brockdorff's sygdom. Vejen derhen var stærkt befærdet med til- og frarejsende syge, og i Valdemarslots gård forefandtes henved 200 personer, der ventede konsultation. Men da baron Juel Brockdorff angav for mig, at Anne Jensdatter var blevet så altereret ved distriktskirurgens og min ankomst, at hun havde fået heftige krampetilfælde, forlod jeg slottet øjeblikkelig. Siden har rygtet sagt, at man i almindelighed var misfornøjet med Anne Jensdatter's kur, da hverken baronessen eller flere har sporet hjælp, hvorimod Anne Jensdatter skal efter sigende være rejst bort med et salær af omtrent 3000 rdl.

Efter mit skønnende synes der desårsag ingen grund at være til at anbefale vedlagte ansøgning, så meget mindre som det af hosføjede dokumenter, indhentede fra Malmö landskancelli igennem den kongelige svensk-norske mission i København, fremlyser, at Anne Jensdatter af Wallakra har været tiltalt i Sverig og været dømt i bøder for sin fremfærd, at hun ingenlunde har tilladelse til at udøve den dersteds, og at en ansøgning af sådan natur som vedlagte vilde af de svenske autoriteter møde den kraftigste modstand.“

*) C. C. Ørnstrup, f. 1793, d. 1850, distriktskirurg i Svendborg 1818—1850.

De oplysninger som fysikus Guldbrand, havde været så forsynlig at skaffe sig fra de svenske myndigheder, der kendte Anna Jønsdatter fra hendes optræden i Skåne året forud, giver et fyldigt og interessant billede af denne ejendommelige unge bondepige og hendes virksomhed. Skrivelsen findes i dansk kopi i medicinalberetningen for 1839.

„Til svar på stiftsfysikatets i Odense gennem den kgl. svenske og norske mission mig tilhændekomne skrivelse, hvori ønskes oplysning betræffende pigen A. Jønsdatter fra Nørre Wallakra, hendes forhold i fædrelandet i henseende til den af hende foregivne kraft til at hæve og helbrede menneskers sygdomme, bræk og hvad som dermed står i forbindelse, må jeg venligst meddele, at jeg ikke fuldstændig kan være til tjeneste med tiifredsstillende oplysning om den mere eller mindre virkelige årsag til den elektromagnetiske kraft, Anna Jønsdatter foregiver at være i besiddelse af, heller ikke er det mig vitterligt, at nogen forskning eller videnskabelig undersøgelse i den henseende har fundet sted. Derimod udviser vedlagte bilag af politiprotokollen, afholdt på det herværende landskancelli, at den eventyrlige måde, på hvilken Anna Jønsdatter først optrådte, og hendes fagter under udøvelsen af hendes kunster er af autoriteterne her i landet blevet anset for det i den svenske lov forbudne signen, og at hun på grund deraf er blevet forbuden at øve slig fremfærd. Et sådant forbud har hun dog ikke været hørig, og er hun derfor blevet tiltalt ved domstolen og idømt bøder. Desuagtet er de syges besøg hos Anna Jønsdatter vedblevet fornemlig fra naboriget Danmark, hvor hendes kunst skal have vundet tiltro endog hos dannede mennesker, af hvilken klasse hun her i almindelighed blot anses som en signerske, der ledes af eventyrlige fordomme. Det er imidlertid vist, at hun aldeles ingen tilladelse har til at befatte sig med lægekunsten, og da hun, som vedlagte protokoludskrift udviser, savner al indsigt i lægekunsten, vilde en ansøgning fra hende om at få tilladelse

til at praktisere møde den kraftigste modstand af de svenske autoriteter, fornemlig da menigmands tilbøjelighed her i landet til mere at have tillid til sådanne folk, der ligesom Anna Jensdatter foregiver at være i besiddelse af overnaturlige midler, end til den sande lægekunst, er i den grad herskende, at sådan fordom vanskelig kan udryddes ved forbud og snarere synes at finde næring end derved at hæves.

Udtog af forhørsprotokollen holdt på Malmø landskancelli den 16. Maj 1838.

Da kronfogden, hr. assessor Samuel Åberg i skrivelse af 10. d. m. har indberettet, at en pige ved navn Anna, datter af husmand Jøns Holgerson i Nørre Wallakra, Tjerrestads sogn, er optrådt som undergørerske for den enfoldige almue, hvem hun indbilder, at hun gennem guddommelig indskydelse besidder kraft til ikke alene at helbrede alle sædvanlige sygdomme, men endog den at lade blinde se, stumme tale o. s. v., samt at en mængde mennesker fra nærmere og fjernere egne dagligen indtræffer i bemeldte Annas hjem for at underkaste sig hendes vidunderlige kure, ligesom hr. assessoren efter nærmere underretning tror at have opdaget, at dette påfund rejser sig af pengebegærlighed hos pigens moder, der foregiver, at datteren efter at være faldet i dyp søvn (døds-slummer) og deri haft åbenbaring, hvorved hun er kommet i besiddelse af kraft til at gøre underværker, som hun udfører ved håndspålægning på de syge, idet hun tillige læser og udmumler noget, (som af hende kaldes „at samtale med gud“), samt at nogle patienter tillige har erholdt recepter opskrevne efter hendes diktat af hendes broder Bendt Jenssøn, hvilke opskrifter dels var på almindelig bekendte lægemidler såsom hjertestyrkende dråber m. m. dels ubekendte og under uligeartede navne såsom skrækpulver, lytis-salve o. s. v., så og da dette foretagende har vakt overtroen hos den enfoldige hob i høj grad, blev bemeldte Anna Jensdatter samt hendes moder tillige med broderen Bendt Jenssøn indkaldte og stede til mundtligt forhør i overværelse af provinsiallægen hr. dr.

Wisselquist, som på anmodning havde indfundet sig. Disse hørtes da hver for sig og forklarede følgende:

1) Anna Jensdatter af middelmådig vækst, frisk og stærk legemsbygning, blå øjne, mørkt hår, rødligt, noget fregnet ansigt, velklædt, 18 år gl.; hun tilstod, at hun på fornævnte måde behandler mennesker for øjensygdom, værk, slag eller faldende sot, fornemlig ved håndspålægning, læsende af 3de af gudelig indhold sammensatte vers, men tillige med medikamenter af den beskaffenhed, som hr. assessor Åberg har opgivet. Tilholdt at opgive nærmere forklaring om, på hvad måde hun havde erholdt sådan kundskah, og hvorledes det gik til ved helbredelsen, forklarede hun med fuldkommen oprigtighed og uden mærkelig forlegenhed eller adspredelse følgende: En nat ved Michaelistid (29. Sept.) forrige år var hun blevet syg 2de forskellige gange og derunder faldet i en „døds-slummer“, som første gang varede omtrent 1 time, anden gang 2 timer, hvorved hun syntes sig at være i himlen, hvor hun af en engel fik befaling at helbrede syge; og idet hun opvågnede sidste gang, havde hun i flere personers nærværelse fremsagt følgende vers, som hun aldrig før enten havde hørt eller læst, men hvilke hun senere erindrede og opramsede af følgende indhold:

I himlen har jeg været,
engang skal komme,
på den store dommedag;
det sker med fryd og gammen,
det er efter guds behag.
I helvede jeg vandret har
iblandt hans engleskare;
satan står bunden der,
står han mest i snare;

hans engle går omkring i verden for at bedrage
ynglingen og mange flere dem til stor skade,
andre følger med sin store engleskare udi den store sal,
der gud han skal se evigt klar, der evig glæde var.

Nu har jeg læst dem verset ud,
jeg mere skal udføre,

de er ej alle inde her,
som dette skulle høre.

Fremsigende disse vers, idet hun lægger sine hænder på den syge, helbredes efter hendes formening alle udvortes tilfælde; men imod indvortes sygdomme, af hvilke hun kun kan kurere skræk og faldende sot, anvender hun prinsensdråber, hjertestyrkende dråber samt brækpulver. Således opgav hun flere personer i egnen, som af hende var helbredede, deriblandt møllerens datter i Tjerrestad for blindhed og en rejsende kone fra Kudiksvall for stumhed. Ved at forestille hende det urimelige og især det lovstridige i hendes adfærd erklærede hun sig gerne villig til dermed at ophøre, men hun turde ikke på grund af den befaling, englene havde givet hende.

2) Moderen, Karen Olsdatter, som angav sig at være 54 år, gift med Jøns Holgerson, ejer af $\frac{1}{4}$ udi Nørre Wallakra, bekræftede sin datters udsagn, nemlig at hun i en sygdom var indslumret som livløs og derefter havde opramset ovenanførte vers. Hun afgav i øvrigt samme forklaring som Anna, med tilføjende, at Anna stedse havde været karsk, undtagen i forommeldte tilfælde, at hun gerne havde hørt gudelige skrifter og beskæftiget sig med sædvanlige arbejder, dog havde hun nu ikke tid dertil, formedelst de mange syge, der besøgte hende.

3) Bendt Jenssøn, husmand i Tjerrestad, $\frac{1}{4}$ mil fra Wallakra, angav sig at være 30 år gl., halvbroder til Anna. Han erklærede ligelydende med moderen, med tilføjende, at Anna på forangivne måde har helbredet flere, iblandt andre gartnermesteren på Rosendal for brækning, en blind fra Tøjrup, som nu er kommet sig, en værkbruden kone fra Roya hersteds og mølleren Akæ Petersons pige i Tjerrestad for øjensvaghed, hvorm han desuden fremlagde 4 forskellige beviser fra personer, som påstår at være blevne helbredede af Anna, hvilke beviser blev lagte ad acta. Bendt Jenssøn vedgik endvidere at have skrevet 2de af de hr. assessor Åberg tilstillede recepter på ovenmeldte lægemidler, men at de fleste var skrevne af husmand Asser Anderson i Wallakra, alle efter hendes opgivende.

Hr. provinsiallæge dr. Wisselquist bemærkede, at „såvidt han kunde skønne, var Anna aldeles uden lyde på forstanden.“

Efter at såvel Anna som hendes moder var tildelt behørig advarsel imod deres uvæsen, således at bedrage enfoldige folk, og det derfor strengeligen var blevet dem forbudt videre at fortfare med udøvelsen af deres foregivne kundskab, besluttede kongens befalingshavende, at akterne skulde overdrages til kronfogden hr. assessor Åberg for ved domstolen at foranstalte vedbørlig tiltale anlagt mod de pågældende, og at der desuden skulde afsendes skrivelse til domkapitlet i Lund med anmodning om at tilholde gejstligheden i den menighed, hvor Anna har bopæl, ved hensigtsmæssig undervisning at betage hende den vildfarelse, hvori hun synes at være gerådet.“

Det sidste aktstykke i sagen, amtmand Sporon's udtalelse 18. September, er ikke det mindst interessante, idet det ikke alene viser, hvor fordomsfrit denne embedsmand så på hele denne sag, men også med hvor stor bestemthed han optrådte mod sin høje og nære genbo, lensbaronen på Valdemarslot.

Efter nogle indledende ord, af hvilke det fremgår, at han har indhentet distriktskirurg Ørnstrup's erklæring om Anna Jønsdatter' forhold på Tåsinge, hvilken dog ikke mere findes ved sagen, fortsætter han således:

„Af disse erklæringer i forbindelse med de af de svenske autoriteter i bilagene meddelte oplysninger, hvorefter supplikantinden i Sverig er forbudet at udøve sine kurer og derfor har været tiltalt og dømt, synes det klart, at de af hende foretagne kurforsøg, der nærmest må betragtes som et slags signen og manen, er et af hende og i særdeleshed moderen påfundet fuldkomment bedrageri for at benytte sig af den mellem almuen endnu herskende overtro til at tilvende sig en formue, hvilken hensigt

også er lykkedes hende i den grad under hendes ophold her på Thorseng, at hun herfra landet har bragt en betydelig summa med sig tilbage til Sverig, uden at der haves eller kan tilvejebringes noget overbevisende eksempel på, at de anstillede berørelser har efterladt sig nogen helbredende virkninger, hvorom de ansøgningen vedlagte attester, der, som for største delen udstedte af baron Juel Brockdorff's fæstere og undergivne, intet værd har, ej heller indeholder noget bevis, endskønt det vel er muligt, at overtroen hos nogle af de, der har ladet sig berøre og gnide af pigen, har kunnet virke således på den overspændte tiltro og indbildningskraft, at de for et øjeblik har troet at finde lindring ved hendes kurforsøg; og det er meget at beklage at selv baron Juel Brockdorff har kunnet lade sig forblinde og henrive af dette spillægteri i den grad, at han ikke har undset sig ved at befordre en ansøgning fra pigen om sanktion til fortsættelse her i landet af det af hende allerede på Thorseng i høj grad drevne og alt for vel bekendte uvæsen, fornemmeligen førend dette efter amtets indstilling blev hende forbudet ved det kongelige danske kancellis resolution af 6. April dette år.

Jeg skulde derfor være af den formening, at der aldeles ikke kan være at agte på ansøgningen, og indstiller, at dette måtte tilkendegives baron Juel Brockdorff, da pigen, således som jeg under 22. Juni har indberettet, allerede for længst har forladt Thorseng og begivet sig til sit hjem i Sverig.

Og tillader jeg mig lige så ærbødigt at henstille, om det høje kollegium ikke måtte finde sig foranlediget til hos vedkommende svenske autoriteter at nedlægge forbud imod, at der oftere gives bemeldte pige pas hertil Danmark, for at forbygge mulige gentagelser af hendes formentlige bedrageriske forhold.“

Først 5. Okt. 1839, næsten 4 måneder efter, at Anna Jønsdatter havde forladt Tåsinge, meddelte kancelliet amtmand Sporon, at ansøgningen var afslået. Dermed var

hendes strålende, men kortvarige løbebane i Danmark endelig afsluttet; men endnu de efter årets slutning indsendte medicinalberetninger giver, lige fra Kerteminde til Rødby, genlyd af denne mærkelige oplevelse.

Lægerne Harder*) i Kerteminde og Colding**) i Svendborg skriver:

„For kvaksalveri er her som sædvanlig nogenlunde taleligt, siden vi blev skilt af med den svenske mirakelpige, thi hun var nærved at gøre hele Fyn gal.“

„Det noksom af offentlig omtale bekendte besøg på Thorseng af den såkaldte „svenske pige“ i sommeren 1839 varede vel ikke længe, men desto værre altid længe nok til in publico at svække tilliden til vort medicinalpoliti. Mennesker i hundredvis blev bedragne af hende og hendes medhjælpere.“

Mere indgående omtaler praktiserende læge Vett***) i Rødby hende:

Rygtet om „den svenske mirakelpige“ har også såvel fra Rødby som dens omegn forårsaget adskillige rejser til Fyn, men så vidt jeg ved, (lægen er jo altid den sidste, der hører om sligt), er ingen kommet ind til denne mirakelpige, og de begræder bittert, at lejligheden blev dem betaget at forsøge det eneste middel, som de stode på, thi de fleste af disse var halte, blinde, puklede, lamme, havde tæring eller andre uhelbredelige sygdomme. Også for denne pige har jeg hørt en præst her på egen med megen iver og varme at tale og erklære, at han

*) K. G. Harder, f. 1784, d. 1858, distriktskirurg i Kerteminde 1819—1858.

**) J. C. Colding, f. 1805, d. 1883, praktiserede i Svendborg 1832—1849.

***) J. T. E. Vett, f. 1808, d. 1869, praktiserede i Rødby 1832—1869.

mente det dog muligt, forsynet kunde have forlenet et sådant væsen med overnaturlige kræfter, og formente i alt fald, at hele sagen lettelig lod sig forklare ved hjælp af den dyriske magnetisme. Dette kunde nu være sagt for at fremkalde en ordstrid denne sag betræffende; men jeg ved også, at han, da en af hans sognebønder spurgte ham til råds om at sende sit blinde barn til mirakelpigen, for denne ytrede samme meninger. Kancelliets forbud blev imidlertid bekendt, og dermed faldt sagen bort; men højst sørgeligt er det, at de mænd, som er ansatte for at fordrive overtro, netop frembringer den.“

Ørnstrup i Svendborg, der jo som embedslæge havde haft lejlighed til at se begivenhederne på nært hold, udtaler sig, næst fysikus, udførligst.

„Den bekendte svenske pige Ane Jensdatter af Skåne gæstede i fjor forår Thorseng, hvortil hun var indbudet af øens besidder. Som en løbeild udbredte rygтет om hendes ankomst sig ikke alene her til Fyn, de nærliggende øer, Langeland, Ærø, Als og Lolland, men endogså til Sønder- og Nørrejylland, så hun allerede efter nogle få dages ophold på Thorseng havde en tilstrømmen af patienter fra disse provinser, som uden at overdrives kunde anslås til et par hundrede mennesker daglig. De søgte råd hos hende ikke alene for alle mulige slags sygdomme, men for medfødte legemlige og åndelige svagheder.

Et bedrøveligt syn var det i de dage her i Svendborg at se den mængde vogne, belastede med krøblinger fra alle landets kanter, drage her igennem til Thorseng slot. I slotsgården vrimlede det af mennesker som på et marked. Man måtte tro sig rykket tilbage i den mørke middelalder, thi det var ikke alene de simple almuesfolk, til hvilket århundredets velgørende oplysning endnu ikke kunde have været givet lejlighed at trænge, men selv folk, hvis stilling i samfundet man måtte vente gennemtrængt af samme, sås at følge den mørke overtroens strøm. De troede på hende som på et højere væsen og

anså en håndspålægning af hende som et kraftigt middel til at bortjage ethvert onde. Omsider fik øvrigheden dette uvæsen standset.“

Om Anna Jønsdatters ophold og virksomhed på Valdemarslot i 1839 foreligger der så gode oplysninger, at det er let at danne sig et billede af den overtroens farset, der angreb både Fyns og de omliggende øers befolkning; så meget vanskeligere er det til gengæld at få rede på hendes kortvarige ophold i København i slutningen af 1838.

At hun her har haft forbindelser med det danske hof eller i alt fald med nogle af dets medlemmer, er vistnok uden for al tvivl; de samtidige blades forsigtige udtalelser om et fyrsteligt palæ i København, en højere embedsmand, der havde sendt en officer for at hente hende til flere højst fornemme damer, der ønskede at konsulere hende, vidner herom, og det bestyrkes yderligere ved Anna's egne ord i hendes skrivelse til en af kongedøtrene, at hun, på grund af dennes kundskab om nogle af hende udførte heldige kure, tør forvente prinsessens opmærksomhed og bevågenhed; men det er også alt, hvad der hidtil har kunnet oplyses herom. Undersøgelser, der velvilligt er foretagne i rigsarkivet i papirer, som fra den tid overhovedet er tilgængelige, har været resultatløse, og har Anna, som vel rimeligt er, også fået dette besøg klækkeligt betalt, vilde der vel næppe heller findes noget herom i hoffets regnskaber.

Det er da lidet sandsynligt, at der vil kunne bringes klarhed i denne noget lyssky sag, med mindre der engang i breve eller dagbogsoptegnelser skulde komme noget frem om dem.

Kan man tro Klinghammer's „Minnen,“ skulde Anna Jønsdatter efter sin hjemkomst til Sverig i somren 1839 som ejer af en for hendes forhold betydelig sum penge være ophørt med sin helbredende virksomhed. Umuligt er det vel ikke, men næppe sandsynligt; det er så godt som ukendt, at de, der engang er kommet ind på den bane, holder op igen, og selv om de vilde det, tvinges de næsten altid af den troende befolkning til at blive ved.

Af hendes himmelske kaldelse og deraf følgende helbredende virksomhed i Sverig er der givet en levende og i mange henseendar sikkert fuldt ud pålidelig skildring, der dog ikke lader sig anvende som kildekrift, da den er iklædt novellistisk form og giver et i høj grad idealiseret billede af den unge mirakelpige, men et vistnok ganske troværdigt af den beregnende moders pengegriskhed. Det er den fra sine skildringer af skånsk folkeliv bekendte Eva Wigstrøm, der i en fortælling „Kloka Nanna“ (1880) har skildret Anna Jønsdatter; slutningen af novellen, der foregår på et svensk herresæde, står muligvis i forbindelse med Anna's ophold på Valdemarslot, den handler i hvert fald om hendes helbredelse af en ung herregårdsfrøken; men hermed bryder fortællingen brat af, idet forfatterinden lader Nanna dø pludseligt af uigen-gældt kærlighed til en ung mand af højere byrd.

Det, der giver Eva Wigstrøm's fortælling sit store værd for Anna Jønsdatters historie, er skildringen af hendes anfald og syner; skønt skrevet c. 40 år senere og rimeligvis efter mundtlig meddelelse af folk fra egnen, er skildringen af disse anfald dog så karakteristisk og sikkert i alt væsentligt så overensstemmende med virkeligheden, at det er let herefter at bestemme dem som hystero-epileptiske, optrædende enten ganske af sig selv eller fremkaldte ved en ydre anledning, som da Anna an-

faldtes af dem, dengang stiftsfysikus og distriktkirurgen uventet kom til Valdemarslot for at tale med hende.

Det er sådanne sygelige sjæltilstande, der kaster et mildnende skær over slige foretelser i modsætning til så mange andre „kloge.koners“ virksomhed som Anna Larsson's i Lund i vore dage; men om begge disse mærkelige svenske kvinder gælder „Fyenspostens“ gamle ord, at ved dem er Danmarks oplysning vordet en genstand for naborigernes medlidenhed, foragt eller hån.

Af en gammel Præsteslægts Historie.

Ved *Th. Møller.*

Nedenstaaende Slægtsoptegnelser ere begyndte af Magdalene Susanne Nørager, der var Præstekone i Vesterhæsinge og hvis Mand var Halvbroder til den Justitsraad Hans Nobel Nørager, der 1782 arvede Sandholt efter sin Moder, Stamhusbesidderinde Martha Nørager, f. Nobel.*)

*) Til Skifteforretningen efter Justitsraad Hans Nobel Nøragers Død 1789 vare indkaldte:

En Halvbroder, Jakob Nørager, Præst i Vesterhæsinge (død nogle Aar forinden). Hans efterlevende Børn:

- a. En Søn, Johan, 20 Aar, saa vidt vides paa lange Rejser.
- b. Nicoline, gift med Forpagter Hetting, Bukkeskov, Sjælland.
- c. Christiane, gift med Birch, Præst til Raabjerg, Jylland.
- d. Dorthea, g. m. Goltschalck, Købmand i Odense.
- e. Martha Margrethe, g. m. Peter Krøssing Westergaard, Præst i Vesterhæsinge.
- f. Jakobine, ugift
- g. Sophie, ugift

} begge hos deres Moder i Vesterhæsinge.

Jakobine døde ugift og i en høj Alder i Nyborg, hun skal have været rar og velbegavet.

Baade ved deres Ælde og ved deres Tilknytning til den tidligere Artikel her i Aarbogen om Nøragerne paa Sandholt*) kan de vistnok gøre Regning paa Interesse; og naar man mærker den Fromhed, der lyser ud af dem og følger Slægten ned gennem Tiden, glædes man ved at tænke paa Ordet: Jeg er Herren din Gud, der gør Miskundhed mod tusinde Led mod dem, der elske mig og holde mine Bud.

Magdalene Susanne Nøragers Optegnelse.

1. Anno 1757, 30. Jan. om Aftenen mellem 11—12 er *Johanne Nicoline* født.
2. Anno 1759, 20. April om Eftermiddagen Kl. 2 er *Christiane Dorthea* født.
3. Anno 1760, 8. Maj om Eftermiddagen Kl. 6 er *Martha Margrethe* født.
4. Anno 1761, 18. August om Morgenen Kl. 8 er min søde Søn, *Johan Nicolai*, født. (De 3 sidste ere hjemmedøbte).
5. Anno 1763, 29. Marts om Aftenen Kl. 10 er *Dorthea Marie* født og hjemmedøbt.
6. Anno 1764 den 10. April om Aftenen Kl. 11 er vor anden Søn født og Dagen derpaa hjemmedøbt og kaldet *Johan Nicolaj* efter min salig Fader.
7. Anno 1766 den 21. April om Morgenen Kl. 8 er vor 3die Søn født og Dagen derpaa hjemmedøbt og kaldet *Christian Frederik*.
8. Anno 1768 den 24. Juni, som er St. Hans Dag, er vor 4de Søn født Kl. 11 om Formiddagen og Dagen derpaa hjemmedøbt og kaldet *Johan Kallager* efter min salig Fader. Gud give, at han maa slægte ham paa i alt godt, og, om han skal leve, da i Tiden naa saa god Lykke som han.
9. Anno 1769 den 28. Juli om Morgenen Kl. 8 er vor

*) Aarsskrift for 1911.

5te Søn født og Dagen derpaa hjemmedøbt og kaldet *Haagen Mathias*. Gud ved, hvad ondt der skal forestaa ham i denne syndige Verden, thi min Sorg har været tung, mens jeg har baaret ham. (Tiden lærte desværre, hvad ondt der vederfaredes det uskyldige Barn).

10. Anno 1771 den 5te November om Morgenen Kl. 7 er vor 5te Datter født og Dagen derpaa hjemmedøbt og kaldet *Jakobine Magdalene*; det er det 10de, Gud give det maatte blive det sidste, da jeg for hendes Skyld har lidt meget ondt.

11. Anno 1775 den 28. Maj blev vor 6te Datter født og Dagen derpaa hjemmedøbt og kaldet *Sophie Frederikke*; det var en Søndag Eftermiddag Kl. 5 slet.

Anno 1761 den 14. Dec. Kl. 8 døde vor ældste Søn, Johan Nicolaj, det salig Guds Barn, og blev begravet i Ullsø Kirke den 18. Dec. Gud lade os begge to samles med ham i Guds Rige.

Anno 1765 den 12. Februar om Eftermiddagen Kl. 4 slet, havde jeg den store Sorg at miste ved Døden min anden elskelige og søde Søn af samme Navn som den første, Johan Nicolaj, efter 6 Ugers bestandig og haard Sygdom. Han blev begravet i Ullsø Kirke ved sin salig Broder den 20. Februar.

Anno 1769 den 19. Nov. om Natten mellem Søndag og Mandag døde vor 3die Søn, Haagen Mathias, paa en ynkelig Maade og blev begravet i Vesterhæsing Kirke den 24. Nov.

Anno 1772 den 22. Sept. om Formiddagen Kl. 10 døde vor 4de og kæreste Søn, Christian Frederik, efter 8 Ugers haard ustanden Sygdom, som han led taalmodig til det sidste. Gud unde mig den Glæde, for den Sorg jeg stred med ham, at jeg maa, naar jeg skal skil-

les herfra, gaa lige saa vist ind til Gud, som han gik! nu har jeg 4 Engle at tage imod mig i Himlen, det er al min Trøst i min store Bedrøvelse. Det salig Guds Barn blev begravet 28. Sept. i Vesterhæsing Kirke hos hans Broder.

Anno 1778 den 24. Sept. om Natten Kl. 11^{1/2} døde min elskelige og kære sal. Mand i sin Alders 49 Aar, og det saa uformodentligt, som højst beklageligt for mig; vel gik han over 10 Aar og bar paa et skrøbeligt Legeme og tærende Syge, men dog laa han ikke nogen Dag, men i samme Øjeblik, han døde, kom Blodet ud af hans Hals, som vist var det, der kvalte ham, og det stod ingen 2 Minutter paa, før han var stendød, og al menneskelig Hjælp var forgæves, og jeg Elendige med 7 faderløse Børn tilbage, som Gud ene kan trøste og husvale. Han og jeg levede tilsammen i et kærligt og oprigtigt Ægteskab i 23 Aar og 3 Maaneder, og i den Tid havde vi 11 Børn tilsammen, 5 Sønner og 6 Døtre; de 4 Sønner er gaaet før deres kære Fader til Himlen, den ene Søn og de 6 Døtre efterlever og jeg med dem i den største Sorrig, der for mig er uslukkelig, var ikke det ene Haab for mig tilbage, at jeg ved Jesu Naades Hjælp vist haaber og troer at favne den for mig saa kære sal. Mand hos Gud i Himmelen, hvor der først vil blive Ende paa min Sorrig, saa maatte jeg rent forgaa under denne tunge Byrde og Skæbne.

Han blev begravet her i Vesterhæsing Kirke den 1. Okt. og blev da begge vore 2 Sønner, som til den Tid stod i aaben Begravelse, sat ned ved hans Side. Maatte jeg nyde den Lykke, efter min Død at blive sat ned ved hans anden Side, saa ønskede jeg det gerne, men kan det ikke ske, at vore Legemer mere kan blive sammen her paa Jorden, saa er jeg vis paa, at Gud vil samle vore

udødelige Sjæle tilsammen hos sig i sin Himmel og Herlighed. Gud give mig Naade til at leve saa, at jeg paa hin Dag maa findes værdig til at nyde dette store Gode og den ubeskrivelige Glæde.

Min kære Mand var født den 15. Dec. 1729 og jeg den 9. Marts 1737. Vi havde Bryllup med hverandre paa Juulskov, hvor min Moder boede, (min salig Fader døde den 5. Maj 1755) den 25. Juli 1755, som just var Jakobs Dag og min Mands Navnedag, som hed Jakob Christian.

Dette har jeg skrevet paa min Fødselsdag den 9. Marts 1779.

1755 den 5. Maj om Formiddagen Kl. 11 døde min kære sal. Fader i sit 49 Aar.

1778 den 1. Sept. døde min kære sal. Moder i sit 78 Aar, saa hun var Enke i 23¹/₂ Aar.

Min Mand var født 15. Dec. 1729, blev Student 1747, fik 2den Eksamen 1748 og Attestats 1750, blev Præst i Sjælland 1. Maj 1755 i Ullsø Olstrup Menighed, hvor han var og boede i 10 Aar og 3 Maaneder, blev saa forflyttet derfra 1. Aug. 1765 her til Vesterhæsing, hvor han boede i 13 Aar og 3 Maander, og disse 13 Aar havde kun liden Rolighed, da han tillige med mig har maattet ombygge Præstegaarden helt, som var saa elendig, at vi ikke uden Livsfare kunde være der. Den har kostet i alt rede Penge 800 Rgsd. foruden mere, som var for vidtløftig at skrive. De Penge staa sikre nok.

M. S. Nørager.

Den 7de Sept. 1779 havde Martha Bryllup med Hr. Westergaard.*)

*) Denne Pastor Westergaard blev senere Præst i Vesterhæsing og han og hans Hustru var meget agtede af Sandholterne, og ligeledes deres Datter, Mad. Waittløw. Denne havde vist været mindre heldig gift og vendte med sin Dat-

Den 7de April 1786 havde Nicoline Bryllup med Jakob Hetting.

Den 20. Sept. 1787 havde Dorthea Bryllup med Vilhelm Gottschalck.

Den 30. Juni 1788 havde Christiane Bryllup med Hr. Brinck.

Den 24. Juni 1797 havde Sophie Frederikke Bryllup med Rasmus Høyberg.

Hermed slutter Magdalene Susanne Nørregers Optegnelser, men denne sidste Datter, *Sophie Frederikke*, g. med Pastor *Rasmus Høyberg* i Frørup, fortsætter saaledes:

Den 24. Juni 1797 havde jeg Bryllup paa Flintholm hos min gode Moder.

Gode Gud, du, som saa faderlig har sørget for mig, ledsage mig stedse paa denne nye Bane, som jeg nu skal betræde, og lad mig blive det, som du, o Gud, har bestemt mig til at være. Lad mig blive det, saa at jeg med Glæde kan møde dig paa hin store Dag, og der fuldkomment takke dig for hver af dine Velgerninger. Amen!

1. Den 1. Juni 1798 er min lille *Jakobine Christiane* født.

O Gud, du, som har gjort mig saa lykkelig at være Moder til et smukt, velskabt Barn, styrk mig, at jeg aldrig gør mig uværdig til det Navn, Moder, men at jeg maa opdrage hende saaledes, at hun, naar jeg er hos dig, min Fader! maa velsigne mit Støv. Det høre du, gode Gud! i Naade.

2. Den 18. April 1801 er min lille *Lars Jakob Nørregger* født. Saa lykkelig er jeg nu, at jeg er Moder

ter Rikke tilbage til Barndomshjemmet, hun levede en længere Aarrække i et pænt lille Enkesæde, som vistnok Pastor Westergaard havde ladet bygge i den ene Ende af den lange Præstegaardshave oppe ved Faaborg-Odense Landevej. Baade hun og Datteren skal have været to prægtige Mennesker.

til 2 smaa søde Glutter. O, maatte dog deres retskafne Fader leve og opdrage dem efter sit eget sjeldne Exempel; hvor megen Glæde kunde jeg da haabe i Fremtiden, hvor gode og lykkelige Mennesker vilde da vore Børn blive. O, maatte vi dog nyde den salige Glæde samlede at opdrage de kære uskyldige, da vilde mine Dage blive rige paa Glæde, thi nu fattes mig intet i min jordiske Lykke, takket og priset være du derfor al Glædes og Lyksaligheds Giver.

Søndagen den 6. Sept. 1801 om Aftenen Kl. 5 blev mig min jordiske Glæde berøvet, da Døden udrev den elskværdigste og bedste Mand af mine Arme. 4 Aar og 9 Uger havde jeg ved hans Side lært at kende Jordens højeste Lykke; hans Kærlighed til mig var ikke den flygtige Ynglings ustadige Ild, men den fornuftige Mands rene og varige Troskab og ømme Venskab, og jeg tilbød ham. Næst den guddommelige Fader var han mig den mest dyrebare i Himlen og paa Jorden; min Stolthed og Glæde var at ligne ham, at takkes ham!

O, Gud, han var min anden Samvittighed, ved hans Side var det mig saa let at være god og dydig; hans sjeldne, ypperlige Exempel maatte nødvendigvis virke paa enhver, som omgikkes ham. Jeg har tabt med ham min jordiske Glæde, men Himlen ske Tak, det faste, det salige Haab har jeg endnu tilbage, at en evig Glæde venter mig, hvor ingen Død mere skal gøre Skaar i vor Lyksalighed! Og du, milde Gud! være mine Børns Fader, deres Ven; deres Ledsager er borte. Mit Hjerte bløder ved Synet af de smaa hjælpeløse Stakler, ulykkelig skulde jeg være, troede jeg ikke, at du, alle godes Ven, vilde opvække Ædle, som vil staa dem i deres forklarede Faders Sted; og naar jeg redelig virker for dem, hvad

jeg kan, saa tør jeg med Tillid bede dig, milde Gud, bevare dem fra at falde i Forførerens Haand; styr du, o Gud, deres unge Fod, at den ikke glider paa deres Vandring her i Livet, led dem gode Fader, saaledes gennem Modgangs Fristelser, at de kan samles med os hos dig, for der, o Gud, at takke dig for saavel de glade, som de kummerfulde Dage, du her har tildelt os; der først bliver vi det vaer, at det alt var til vort Gavn. — Og I, mine dyrebare Børn, naar disse Linier engang læses af eder, da maaske eders Moder hviler i Graven, o Børn! bliver Dyden tro, elsker Gud, elsker eders Medmennesker, udret saa meget gavnligt, som er eder muligt, i hvad Kald, Gud sætter eder. — Men for alt, lad Religionen stedse blive eders Hjerter kær; tro mig, gode Børn, tro eders Moder, der er prøvet ved saa megen Glæde og Sorg, at i begge Dele er Religionen den bedste Veninde, der gør sine Venner saa lykkelige. —

Gud velsigne eder og gøre eder til værdige Børn af den ædleste Fader.

Frørup Præstegaard, den 30. Marts 1802.

Sophie Frederikke Høyberg.

Den 10. Aug. 1802 forlod jeg det for mig saa ufor-glemmelige Frørup og kom her til Odense med min Moder og mine to smaa Børn. Natten imellem den 17.—18. Jan. 1803 døde min kærlige og dyrebare Moder; efter at have udstaaet mange af Livets Storme, slumrede hun sødt og roligt hen lig den trætte Vandrer. Stedse vil hendes Minde blive mig dyrebart, hun var mig en sand Moder. Gud glæde hende, den Engel.

Den 8. Jan. 1808 forlod jeg Odense og Fyen, den 15. Jan. kom jeg til Nykøbing paa Falster.

Den 25. Sept. 1818 rejste min elskede, evig kære

Lars Jakob fra Nykøbing til København. Som en god ufordærvet Yngling forlader han sin Moders Hus; Gud, du, de faderløses Fader, ledsag ham fremdeles og hør de Bønner, jeg opsender til dig for hans Vel.

Den 7de Okt. 1819 rejste jeg fra Nykøbing. Ikke uden de vemodigste Følelser forlod jeg den By, hvor jeg har levet saa tunge Aar og gennemgaaet saa meget baade i Sorg og Sygdom, men ogsaa fundet mange Venner, som evig vil blive mig i kær og taknemlig Erindring. Den 8. Okt. kom jeg til København, den 10. henimod Aften kom jeg til Helsingø til min kære velsignede Bine.*)

S. F. Høyberg.

Her slutter Optegnelserne.

Som det fremgaar af dem, flyttede Pastor Høybergs Enke med begge sine Børn til Nykøbing paa Falster, hvor Sønnen, Lars Jakob, blev sat i den lærde Skole, og at hun havde Glæde af ham, baade her og senere hen, ser man først af hans Examensbevis:

Lars Jakob Nørager Høyberg

2den Examen 1ste Del 17. April 1819

Latino : Laudabilis

Græca : Laudabilis

Ebræa : Laudabilis

Historica : Laudabilis

Math. Inf. : Laud p. c. et quidem egregie

Søborg

og dernæst af den Anbefaling, han efter denne Examen fik af Biskoppen over Lolland:

Da Student Lars Jakob har til Stipendiums Erholdelse

*) Datteren, g. med Pastor Nyholm.

anmodet mig om en Attest, saa skylder jeg Sandheden at meddele ham følgende: Han er en Søn af den for mange Aar siden afdøde Pastor Høyberg i Fyen. Tidlig døde hans Fader, en ædel Mand, der opofrede sig saa villigt for unge Menneskers Vel; han døde i sin Manddoms bedste Aar og efterlod Enke med 2 næsten spæde Børn, en Datter og den her omhandlede Student Høyberg. Hun har under højst trange Kaar opdraget disse Børn meget godt, og har nu bragt det saa vidt, at hendes Søn er Student. Han har stedse været meget sædelig og flittig, saavel ved Nykøbing Skole her i Stiftet, som siden ved Universitetet; hvoraf Følgen var, at han til 2den Examen blev udmærket. Moderen, nu aldrende, kan ikke mere understøtte ham. Ligesom Ynglingen ved Sædelighed og roesværdig Flid har gjort sig værdig til offentlig Understøttelse, saaledes giver jeg mig den ærbødige Frihed med inderligt Deltagelse at anbefale ham til de ædle Mænds Gunst og Bevaagenhed.

Vesterborg Bispegaard, 21. Marts 1820.

Boisen,
Biskop over Lolland.

Der levedes et kønt Liv i Hjemmet, og Datteren Bine blev her forlovet med Præstesønnen Christopher Nyholm.

Det er morsomt at se, at denne Generation af den Nøraggerske Slægt ogsaa holdt Forbindelsen vedlige med Sandholt. Der findes nemlig fra 1818 et Brev fra Bine Høyberg, hvori hun maa afslaa en Indbydelse til at tilbringe Vinteren hos Kammerjunker Nøraggers paa Sandholt. Man erfarer her lidt om Familielivet med det samme, idet hun skriver: Min Broder er i dette Efteraar afgaaet til Universitetet, hvor hans Examen allerede lykkeligt er overstaaet, dog, hans Afrejse gjorde et sørgeligt Brud i vort lille Kløverblad, saa at vi to tilbageblevne maa slutte

os des nøjere sammen. Og nu kommer den glædelige Omstændighed til, at Tropperne, altsaa ogsaa min kære Nyholm, kan ventes hjem med det første.“ —

Da Nyholm og Bine Høyberg begge har været betydelige og ejendommelige Mennesker, saa tilføjes, efter Biografisk Lexicon og genealogiske Samlinger, nogle Oplysninger om dem:

„Christopher Nyholm er født 1781, hans Forældre var Sognepræst Christopher Nyholm og Hustru Beate Jakobine, f. Würmfeldt. 1806 ansattes han som Adjunkt i Nykøbing paa Falster; efter nogle, i økonomisk Henseende meget trange Aar, i hvilke han maatte søge Bierhverv, bl. a. som Svømmelærer, udnævntes han 1815 til Feltpræst ved det danske Tropicorps, som deltog i Frankrigs Besættelse efter Slaget ved Waterloo. I denne Stilling blev han til 1818 og vandt stor Anseelse, der forøgedes, da han med Fare for sit eget Liv, reddede en Soldat fra at drukne, der ved en Mølle var styrtet i den rivende Scheldeflod. For denne Daad fik han Redningsmedaillen. Da han kom tilbage, fik han det store Kald Helsing og Valby i Nordsjælland, og 1819 giftede han sig med sin Forlovede, Bine Høyberg. 1825 blev han sin Faders Eftermand som Garnisons- og Sognepræst i Nyborg. Han var en begavet Taler og en varm Ven af Frihed og Fremskridt, og vandt ogsaa i Nyborg megen Anseelse, navnlig for den Iver, hvormed han tog sig af Skole og Fattigvæsen. Han fik ogsaa den gamle Kirke restaureret og hans Skønhedssans og Kærlighed til Naturen satte smukke Spor i Nyborgs Omegn, hvor han bl. a. af en til Kaldet hørende Mose og Agerlod med lidt Skov i faa Aar fik indrettet en stor Park. Han døde 1858.

Hans Hustru døde allerede 1851, og hans Efterfølger omtaler hende og Hjemmet paa følgende Maade i Kalds-

bogen: Hun var en en særdeles aandrig Kvinde, og det Nyholmske Hus staar hos mange, ja hos alle, der besøgte det, som et Samlingssted for Intelligents, et Tilflugtssted for Poesi og alt aandeligt Liv.“*)

Sønnen, Lars Jakob, blev efter endt Uddannelse Adjunkt ved Sorø Akademi, og blev her forlovet med Caroline Vilhelmine Wendelboe, Datter af Distriktslæge Wendelboe. Maaske har det været Musiken, der førte dem sammen, for de var begge meget musikalske. Hun skal have haft en høj klar Sopranstemme, og han spillede Claver og componerede noget. Bl. a. har han componeret Melodien til „dulce domum“, som endnu altid synges ved den aarlige Translocation paa Akademiet ligesom paa flere andre af Landets Latinskoler.

De holdt Bryllup den $\frac{6}{3}$ 1833 og flyttede til Højbjerg Præstegaard ved Viborg, hvor han $\frac{1}{2}$ Aar før var blevet ansat som Præst. I dette Ægteskab fødtes først en Søn, Søren Wendelboe Højberg, $\frac{24}{1}$ 1834, og Aaret efter, $\frac{18}{2}$, en Datter, Sophie Frederikke. I Juni 1836 blev han forflyttet til Sneum og Tjæreborg Menighed i Ribe Stift, men da han med sin Hustru var taget dertil for at underhandle med sin Formand om Naadensaaret, blev han 7. August angrebet af Apoplexi og døde i Sneum Præstegaard $\frac{4}{11}$ 1836.

Faa Dage efter Mandens Død blev der den $\frac{11}{11}$ født

-
- *) Pastor Nyholms havde 6 Børn, 2 Sønner og 4 Døtre.
- a. Maria Kirstine, f. 1825.
 - b. Ida Malvina, f. 1826.
 - c. Sophie, g. med Pastor Hundrup i Rønninge.
 - d. Carthon Christopher Nyholm, afgaaet som Justitiarius i Højesteret, 2 G. gift, 4 Børn.
 - e. Erasmie Frederikke, f. 1830, g. med Grosserer Asser, London.
 - f. Axel, f. 1834, fhv. Toldforvalter i Maribo.

en Søn, Lars Jakob Nørager Høyberg, og Enken blev Vinteren over i Præstegaarden, men just som hun beredte sig til at forlade denne og flytte til Slaglille for at være i Nærheden af sin Familie, blev hun selv angrebet af Typhus og døde ²⁸/₄ 1837. Baade hun og Manden ligger begravede paa Sneum Kirkegaard, og de faar det Eftermæle, at „de var 2 retskafne og af alle elskede Ægtefæller.“ Af hende findes der 2 Pastelmalerier, der viser et regelmæssigt, fint og sjælfuldt Ansigt. Af Børnene kom de to ældste til Bedstefaderen i Sorø, og den yngste til Morbroderen, Pastor August Wendelboe, i Ballum, hvor han dog kort efter døde.

Af de 2 overlevende Børn er det særlig Datteren, vi vil omtale — Sønnen døde ugift i sit 24 Aar i sin Søsters Hjem. Han havde et spinkelt, forvoxet Legeme, men siges at have været begavet med ualmindelige Aands-evner og af en kærlig Karakter.

Datteren, Sophie Frederikke, blev altsaa opdraget i Sorø, først hos Bedstefaderen, Distriktslæge Wendelboe, og, efter dennes Død, hos hans Svigersøn, Distriktslæge Bojesen. Barndomsferierne tilbragte hun og Broderen ofte hos Fasteren, Bine Nyholm, i Nyborg Præstegaard, sammen med Cousine og Fætre fra det Bojesenske Hus, og da der ogsaa var en stor Børneflokk i Præstegaarden, førtes her det herligste Ferieliv, og at de tumlede sig i Frihed, forstaar man, naar man hører, at de fik Lov til at lege Røvere i Kirken.

1848 kom hun, paa Grund af en stærk Skævhed i Ryggen, ind paa Prof. Bocks orthopædiske Anstalt i København. I Oktober 1851 blev hun confirmeret og i samme Maaned forlovet med en af Lærerne ved Anstalten, stud. theol. Rasmus Prip. Fra 1853—55 var hun Lærerinde hos Dr. theol. Rørdam i Hammer Præstegaard.

Hun sagde undertiden, naar hun tænkte tilbage paa denne Tid: „Jeg tror, at jeg var en from og god Pige, jeg levede meget med min Bibel, og jeg synes, at jeg var uberørt af det onde, der er i Verden.“

Under Opholdet i Hammer gennemgik hun en religiøs Krise, hvor det tilsidst blev det Ord, der gav hende Kraft og Mod, at Englen førte Peter ud af Fængslet, men forlod ham derpaa, saa at han maatte gaa videre alene, (A. G. 12, 10) og den Tro, der dengang som en Spire begyndte, den voxede, saa at den bar hende over alle Livets Prøvelser og gjorde hende til en sand Medhjælp for sin Mand og en trofast Moder for sin store Børneflokk. Hun har sagt til sine Børn: „Naar man læser i Bibelen, kan det til en Begyndelse være, som om hvert Ord i den rejser sig som en Anklage mod en, men det maa ikke afskrække jer; man skal blot blive ved at læse, saa vender det sig en Dag til at blive Evangelium alt-sammen.“ Den ¹⁶/₄ 1856 havde hun Bryllup med Rasmus Prip. Denne var født 1828 i Fredericia, hvor Faderen var Baadebygger, og Forholdene i Hjemmet kun smaa. Han kom tidlig i Byens Friskole, men Vejen skulde snart ved kærlige Menneskers Hjælp blive banet videre ud for ham. 1842 kom nemlig Dr. theol. Rørdam til Byen som Sognepræst og ønskede sig en af Skolens Elever til at vise sig rundt i Byen, og Valget faldt da paa Rasmus Prip. Resultatet af dette Valg var da, at Dr. Rørdam fattede Interesse for den opvakte Dreng, fik ham sammen med sine egne Sønner — Skat og Holger — i Byens Latinskole og sørgede i det hele for hans Uddannelse, indtil Prip i 1847 kunde tage til København, hvor han bestod Artium med laud.

Det var i bevægede Tider, at den unge begavede Student kom til København, og han blev ligesom de fle-

ste af sine samtidige greben af den vaagnende nationale Aand og gik, efter at have taget 2den Examen med laud, med i Krigen som Frivillig.

Efter Fredsslutningen 1850 vendte Prip tilbage til

Rasmus og Sophie Frederikke Prip.
Fra de første Præsteaar i Sønderjylland.

København, blev Lærer ved Borgerdydsskolen og ved Bocks ortopædiske Anstalt og tog 1854 Embedsexamen, hvorefter han blev Lærer ved Sø-Etatens Drengeskole med Bolig i Nyboder, og her var saa i 2 Aar hans første Hjem, efter at han 1856 havde holdt Bryllup.

1858 blev han kaldet til Præst i Nykirke i Angel, hvorfra han 1862 forflyttedes til Slesvig som Garnisonspræst. Denne hans Stilling medførte, at han under Krigen 1864 udnævntes til Feltpræst ved Armeen, som han fulgte paa Tilbagetoget fra Dannevirke og senere til Fyen, og denne Stilling røgtede han efter mange Samtidiges Vidnesbyrd med ligesaa stor Nidkærhed som Tapperhed og blev som Belønning dekoreret med Ridderkorset den 10. Dec. 1864.

Efter at være bleven afskediget med Ventepenge, tog han med sin Familie, der under Krigen havde været i Sorø, Ophold i Middelfart, hvor han i Forening med Reservereløjtnant Hansen oprettede en Landbo-Højskole i Kauslunde, som han varetog, indtil han 1866 blev kaldet til Sognepræst i Egense og faa Aar efter, 1870, til Vor Frue Kirke i Svendborg. Ved denne Kirke virkede han i 35 Aar, og her kom hans egentlige Manddomsgerning til at falde.

Det, der særlig kendetegnede Pastor Prip i disse første Aar, da han kom til Svendborg, var hans Virksomhedstrang, hans Evne til strax at tage imod Tidens nye Tanker, bringe dem til Udførelse og gøre dem frugtbringende, hans Gave til altid at gribe en Sag saa praktisk an, at alle kunde se, at det maatte lykkes, og derfor ogsaa med Glæde gav baade deres Kræfter og deres Penge til Arbejdet, samt hans Menneskekundskab, saa at han altid forstod at vælge de rette Folk til sine Medarbejdere.

Nu til Dags, hvor Menighedsarbejdet er voxet frem baade i By og paa Land, har man ondt ved at forstaa, at det dengang var noget banebrydende, naar han stiftede en Menighedskreds af prøvede Mænd og Kvinder — (han og Pastor Schepelern i Kbhvn. var de første her i

Landet, der prøvede det) — som fik Sognet delt i Kredse imellem sig og samledes en Gang om Maaneden i Præstegaarden, hvor hver enkelt saa afgav Beretning om, hvor i hans Kreds der trængtes til aandelig eller timelig Hjælp, og alt blev drøftet, og Maaden, hvorpaa der skulde hjælpes, fastslaaet, hvorefter de paagældende næste Møde-Aften maatte aflægge Beretning. Denne Kreds arbejdede sammen i den bedste Enighed og Forstaaelse, saalænge han var i Byen, og han beklagede ikke, at hans Bortrejse faldt sammen med Menighedsraadens Oprettelse, for det giver dog det bedste Samarbejde, naar man selv vælger sine Medhjælpere.

Det var ogsaa i disse første Aar, at han blev Foregangsmand med Anlæggelse af Kolonihaver for Smaafolk (kun Thisted havde prøvet det før), og hvor glædede han sig som et Barn, da Sagen slog an, og alle de smaa pyntelige Haver laa i Dronningemaen; saa gik han gerne Aftentur, naar han vidste, at Familierne efter endt Dagsarbejde syslede i Haverne, og saa tog det Tid, inden han kom forbi dem alle, for der skulde vexles Ord med hver især.

Han, som selv var opvoxet i smaa Kaar, havde Forstaaelse og Hjerte for Smaafolk, og det følte de alle. Det var vist i ualmindelig Grad, at han blev søgt som Raadgiver, først og fremmest som Sjælehyrde, men ogsaa for alle Bekymringer om det daglige Brød og Husleje og for alt, hvad der kunde tynges Forældre med deres Børneflokk, og der gik vist aldrig nogen utrøstet fra ham, for han skulde nok pege paa, at der var intet saa galt, at der ikke var en Velsignelse gemt i det, og at man aldrig var kommen saa langt bort fra Gud, at man ikke endnu kunde vende om. Og hvad den timelige Hjælp angik, saa havde han i de Aar Besvær nok med at faa sin Ind-

tægt til at slaa til til sin egen store Børneflok, men fordi han havde et saa klart Blik for, hvor der virkelig trængtes, og paa hvilken Maade Hjælpen helst skulde ydes, var der mange af de velhavende Menighedsmedlemmer, der fra Tid til anden aldeles frivilligt gav ham Penge, som han skulde bruge til Uddeling, og derfor var han saa lykkelig næsten aldrig at behøve at sige Nej, hvor de bedende virkelig trængte — men paa den anden Side havde han den Evne at *kunne* vise dem bort, der ikke var værdigt trængende, og dertil hjalp hans store Kendskab til Menigheden ham, for han færdedes daglig mange Timer i sit store Sogn og besøgte syge og fattige. Han passede ogsaa altid paa ved sin Hjælp ikke at forstyrre den gensidige Hjælpsomhedstrang hos Naboerne, og han kunde med Begejstring sige, naar han kom hjem fra en af sine Byvandring: Jeg har aldrig kendt Mage til den Hjælpsomhed, der er i Bagergade; naar Konerne bliver syge der, saa hjælper alle de andre dem saadan, at intet i Hjemmet bliver forsømt, og de kan ligge roligt og og blive plejet godt, indtil de faar deres Kræfter igen.

I Fængslet, Sygehuset og Fattiggaarden aflagde han jævnligt Besøg, og i mange Aar holdt han hveranden Søndag Gudstjeneste paa Fattiggaarden.

Blandt de trofaste Menighedsmedlemmer, der støttede ham, maa særlig nævnes Amtmanden og hans Hustru, Greve og Grevinde Brockenhuus Schack. Hos dem fandt han Forstaaelse for al sin Gerning, og særlig var hans Samtaler med den forstandige, men stille, ydmyge og troesstærke Grevinde ham til stor Befæstelse og Opmuntring i hans Gerning. Hendes Plads i Kirken var aldrig tom, saa det var ud af Hjertet, naar hun en Gang sagde: Jeg forstaaer ikke de Mennesker, der kun gaar i Kirke en Gang imellem. Jeg forstaaer dem, der aldrig kommer der, for de ved altsaa

ikke, hvad det er; men de, der i nogen Maade har lært, hvad det vil sige at komme i Guds Hus, og saa atter bliver borte, uden at følge Kirkeaaet, dem forstaaer jeg ikke.

Han fik bygget et nyt Asyl og fik Navnet forandret til „Børnely“, og han gennemførte i de første Aar, at en Kreds af Menighedens Kvinder, efter Tur, tog hver sin Dag, hvor de sang med Børnene og fortalte dem lidt ud over det almindelige. Her i Børnely fandt han saa tillige et Lokale, som han kunde bruge til Børnegudstjenester, thi ogsaa disse var han blandt de første i Landet til at indføre.

Han fik købt og indrettet et Menighedshus, „Bethel,“ hvortil ogsaa Pengene kom villigt og gerne, da alle forstod, at der vilde kunne virkes meget til Menighedens Gavn inden dets Mure. Der var først og fremmest nogle Mødesale, der ved Fløjdøre kunde sættes i Forbindelse med hinanden, og til den største fik han til Vægprydelse bag ved Talerstolen som Gave en Gengivelse i Gibs af Prof. Steins korsfæstede Christus, foræret af Kunstneren selv. Her blev nu Børnegudstjenesterne holdt, samt Bibellæsninger og kristelige Foredrag. I de mindre Sale var der 1 Gang om Ugen Møde for Koner, der kunde komme med det Tøj, der trængte til at gøres i Stand, og faa Hjælp og Raad af de tilstedeværende Damer; der var Snedkerværksted for Drengene og Møde-Aftener for Gadens Børn, der lærte lettere Kurvefletning og andre Haandarbejder. Der var Husholdningsskole i Kælderen for nykonfirmerede Piger, bestyret af den dygtige Søster Bodil, og da den stadig tillige holdt Spisekvarter og paatog sig Kommunens Madlavning for Skolebørn i de kolde Vintermaaneder, har den fra første Dag kunnet bære sig selv og gør det endnu; der var endelig Udsalg af Syfor-

eningens Sager. Denne Forening var stiftet med det Formaal, at bedrestillede Folk skulde hjælpe fattige Kvinder til lidt Fortjeneste ved Syning ved at give 5 Kr. hver om Aaret. For det indkomne blev der saa dels købt Raamateriale, og dels blev Sylønnen betalt deraf; de forarbejdede Sager blev saa henad Juletid udstillede, og enhver, der havde givet sit Aarsbidrag, havde da Lov at faa for 4 Kr. af de færdige Haandarbejder, Resten blev solgt underhaanden, og paa den Maade hjalp man ved en ringe Udgift mangan Kvinde til en fornøden Extrafortjeneste.

Prip fik ophjulpet en Kurve-Industri; han skaffede sig Underretning om hvilken Pileart, der afgav de bedste Vidier til Kurvefletning, og fik af Byen med Glæde, og uden Vederlag, overladt et Stykke ubenyttet sandet Jord paa Frederikssøen i Havnen, hvor han anlagde en Pile-Plantage, der lykkedes godt, og hvis Grene gav Beskæftigelse til mange Mennesker.

Som Prædikant havde Prip i hele denne sin kraftige Manddomsalder en meget stor Tilhørerkreds, og hans Fredags Altergange blev søgt af mange af Omegnens Præster. Der var en stille, aandsfyldt Fred over de Timer i Sakristiet, hvor man glemte Taleren for kun at føle sig alene med Gud. Hvad der ogsaa gjorde Indtryk paa den enkelte var, at han lod Altergæsterne svare et lydeligt Ja paa Spørgsmaalet: „Hvis det saa er eders Hjerters Bekendelse, at I er Syndere for Guds Ansigt og ikke have noget andet Haab til Salighed end Jesus Christus og ham korsfæstet, saa svarer et lydeligt Ja!“

Han havde i sine Prædikener en jævn og naturlig Maade at tale paa, men tillige dyb og indtrængende, saa at han tidt havde den Løn, som maa være den kæreste

for Præster, at Folk søgte ham i hans Stue for at spørge: „hvad skal jeg gøre for at blive salig?“

En Gerning, som han selv omfattede med megen Kærlighed, og hvortil han ogsaa havde særlige Evner, var Konfirmandundervisningen, og han fik vist Naade til hos grumme mange at faa lagt en saadan Grund, at Barneforholdet til Gud blev bevaret Livet ud.

Ligesom han levede i Fred og Forstaaelse med hele sin store Menighed, saaledes var der ogsaa et smukt Venneforhold mellem ham og alle Nabopræsterne. Han og Balslev i Egense og Gjellebøl i Vesterskerninge stiftede et lille Convent, hvor Konerne kom med, og det slog saa godt an, at det efterhaanden udvidedes ikke saa lidt og i Aarenes Løb vel nok naaede at faa helt nye Medlemmer; kun han selv blev ved indtil sin Afrejse at være det konstante Medlem og satte vist ogsaa ved sin originale Friskhed sit Præg paa det. Blandt de vekslede Medlemmer var: Juul, Strynøe, Thurah, Drejø, Madsen, Bregninge, Clausen, Ryslinge, Schousboe, Landet, Provst Rasmussen, Steenstrup, Provst Berggren, Vesterskerninge, Provst Olrik, St. Jørgensgaard, Schram, Thurø og Kløvborg, Bregninge. Ved Sammenkomsterne var der altid først Gudstjeneste, hvor en af de fremmede Præster prædikede, og derefter Forhandlinger i Hjemmet, som Kvinderne altid paahørte stille med deres Haandarbejder, og hvor Værten indledede og vel i Reglen valgte et Emne, der havde voldt ham Vanskeligheder i hans egen Gerning. Tilsidst samledes man til en tarvelig Middag, hvor det fornøjeligste Samvær, med Skæmt og Alvor i god Forening, udfoldede sig.

En Nabopræst var for svag til at være med i Sammenkomsterne, men til ham var Venskabsbaandet saa knyttet saa meget des fastere i det daglige Liv, og det

var den elskelige Pastor Warburg ved Nicolaj Kirke. De Vanskeligheder, som maaske sommetider kan opstaa for Sognepræsterne i Byerne, hvor Sognene griber ind i hinanden, de kendtes ikke her, og der gik aldrig nogen Dag, hvor Warburg ikke kom og skulde opleve sig ved en Samtale med Prip. Mange Præster har jo en vis Sky for at aabne deres Kirker for fremmede Præster, men Prip havde gjort den Erfaring, at Livet voxer ved, at Menigheden følger med i Aandens Verden og ved Selvsyn lærer de betydelige Personligheder paa Missionsmarken og i Menighederne herhjemme at kende. Der gik derfor heller ikke i disse hans kraftigste Aar længe imellem de Gange, Menigheden kunde glæde sig ved en saadan Opløftelse ud over det daglige. Hvis der endnu lever nogle af dem, der hørte f. Ex. P. Chr. Kierkegaard, saa vil de vist aldrig glemme den store fyldte Kirke og den aandeløse Stilhed under den lille uanseelige, men saa begavede Talers 2. Timer lange Prædiken. Ligeledes glemmes Gudstjenesten med Børresens Tale heller ikke let af dem, der overværede den.

Selv om Prip altsaa selv gerne kaldte Talere til, saa var han paa den anden Side paa sin Post, naar Sekter vilde begynde at arbejde i Menigheden, og han havde her sin egen Maade, idet han, baade da Irvingianerne og Baptisterne og Katholikerne begyndte, indbød til et offentlig Møde, hvor han forklarede Menigheden, hvori Afvigelserne fra den evangelisk lutherske Lære bestod, og det gjorde, at Menigheden selv blev vaagen og var paa sin Post mod det fremmede. Han tog sig med Iver og Interesse af Byens Borgerskole og fik den for en Del omordnet. Han, som fra sin egen Barndom kunde huske den Foragt, som Friskolen og Friskolebørnene blev omtalt med, han fik i Svendborg Navnet forandret til „Halvdagsklas-

serne“ i Modsætning til Heldagsklasserne, og han vaagede over, at der ikke, hverken med Lærerkræfter eller Materiel, blev gjort Forskel paa de 2 Afdelinger og tilbragte alle Examenstidene fra Morgen til Aften i Skolen for at opmuntre baade Lærere og Børn til at gøre deres Yderste.

Han fik en omfattende Menigheds- og Sygepleje sat i Gång, idet han fik antaget Diakonisser (først en, senere 2), og utallige ere nok de Mennesker, der staa i Gæld til Søster Christence, Søster Marie Holst (senere Missionslæge i Indien) og Søster Grethe.

Han bekendtgjorde ogsaa en Gang, at han havde Lyst til at faa uddelt smaa Søndagsblade til Gamle og Syge, der ikke kunde komme i Kirke, og bad de unge Piger, der mulig kunde have Lyst til at udføre dette Arbejde, om at melde sig; han sagde endvidere, at han havde tænkt, at hvor Lysten og Trangen var til Stede, skulde der med det samme gives Lejlighed til at give ganske smaa Bidrag til Hedningemissionen, for man gjorde de Fattige Uret, naar man troede, at de altid kun vilde modtage, det kunde være en stor Glæde for dem at komme til at give ogsaa.

Der meldte sig strax en Flok unge Piger, der havde megen Glæde af dette Hverv, idet der ofte kom et Venkabsforhold i Stand mellem dem og alle de smaa Hjem, de kom i Forbindelse med, og i Løbet af nogle Aar viste det sig virkelig tillige, at alle de smaa Bidrag var voxede til en Sum af ca. 300 Kr.

En national Festdag fik han ogsaa indført i Byen, idet han hvert Aar paa Christi Himmelfartsdag om Eftermiddagen talte paa Kirkegaarden ved Soldatergravene, der saa samtidig blev pyntede med smaa nye Flag. Og han, som af Selvsyn kendte vore Soldaters heltemodige

Færd i 64, fandt altid Ord, der gik til Hjertet, og talte sommetider til en Tilhørerskare af flere tusinde.

Naar man er Præst saamange Aar det samme Sted, kan den aandelige og legemlige Kraft ikke holde sig lige stærk gennem alle Aarene, og saadan gik det vel ogsaa nok her. Men i samme Grad, som Alderen gjorde sig gældende, blev der en anden Maade, hvorpaa han kunde tale et dybt og indtrængende Ord til Menigheden, og det

Sophie Frederikke Prip.

Rasmus Prip.

var ved sit Exempel paa, hvordan man skal tage imod Guds Prøvelser, thi det er et godt Ord, der siger, at „Præstens Liv er Fattigmands Bibel.“

Der var blevet levet et lykkeligt Familieliv i Frue Præstegaard. Hvor meget Arbejde, der saa hvilede paa Prip, saa var han altid lige frisk, naar han var i Hjemmet, og fandt altid Tid til at give sig af med sin store Børneflokk. Han trængte aldrig til anden Oplivelse end at føle, at han var imellem sine egne, men savnede derfor ogsaa strax,

naar nogen af dem var forhindret i at være til Stede. Han opdrog dem meget med Sang, sang selv med dem og lod en Sanglærer indøve dem i flerstemmige Sange, og ingen kunde glæde sig som han, naar den ene Chorsang afløste den anden i de lune Sommeraftener nede i Haven.

Var han ogsaa her i Hjemmet, som i sin Gerning, den impulsive og virksomme, saa var hans Hustru ved Siden af i en forunderlig Grad den stille bærende Kraft. Hun var en stille Natur, men alt, hvad hun sagde, var saadan præget af Sandhed og Klarhed, at hendes Børn bevarer det stærkeste Indtryk af, at det var hendes inderlige Samliv med Gud, der gav hende dette Præg og lærte hende den Selvfornægtelse og Ydmyghed og Kraft i Sorgen, som aldrig svigtede hende.

Der var 12 Børn ialt, men en lille Pige paa 3 Aar døde allerede i Slesvig af Skarlagensfeber, 1879 døde atter en lille niaarig Pige af samme Sygdom, mens 7 andre af Børneflokket laa mer eller mindre alvorligt angrebne deraf; men først i 1886 begyndte Døden at gøre sin store Høst i den voxne Børneflok. Den Sommer blev den ældste Søn, en medicinsk Student, bortkaldt efter i nogle Aar at have lidt af et sygt Sind med stærke religiøse Anfægtelser. Hans Moder var i disse trange Aar utrættelig i sin Forbøn, sin Kærlighed og sin Trøst, og hvor var hendes og Faderens Hjerte fulde af den dybeste Tak, da al Angst og Anfægtelse 2 Dage før hans Død blev taget fra ham, og han stille og i Fred gik hjem til Gud. Usigelig svært var det, da den ældste gifte Datter, Moder til 4 Børn, der samme Sommer var paa Besøg i Hjemmet som Patient, 6 Uger efter pludselig blev kaldt bort; da maatte der kæmpes i Bøn, inden der lærtes at sige: Din Vilie skeel men saadan Kamp kæmpes ikke forgæves, og det varede ikke længe, før Prip, naar den øvrige Flok var samlet, kunde

sige: De er ikke borte, de er os lige nær endnu, og vi andre er kun knyttet des fastere sammen.

Der skulde dog endnu gaa flere Brud paa Kæden. Først døde en ung Svigersøn, saa en Søn paa 21 Aar, der i 7 Aar var syg, men som ved sin Fromhed, sit straalende forklarede Smil og den Taalmodighed, hvormed han bar sin Sygdom, var Lyset i Hjemmet. Han og Moderen levede et inderligt Liv sammen i disse Sygdoms-aar og talte frit ud om den forestaaende Død.

Selv skulde hun blive den næste, som Gud hentede hjem, og man maa vel næsten undres over, at hendes lille svage Legeme havde holdt saa længe trods alt, hvad der havde været lagt paa det, og trods de næsten aarligt tilbagevendende Lungebetændelser. Det blev for en af disse, hun bukkede under Natten mellem den 18.—19. Jan. 1897, og Døden kom under en Søvn; for hende selv var Hjemfarten altsaa naadig og mild, men for Hjemmet var det et tungt Slag, som intet kunde opveje. Godt var det, at Prip i disse Aar havde sin Søn til Medhjælper, for det saa en Tid ud, som om hans egen Kraft var brudt, saa at alt Arbejde uden for hans Stue faldt ham svært. Dog rettede han sig efterhaanden, og kom end aldrig den gamle initiativrige Aand tilbage, saa fik han dog igen sit glade barnlige Sind med Tak for alle Guds Førelser.

1905 bestemte han sig til at tage sin Afsked og bosætte sig i København, for at være i Nærheden af en gift Søn, som var Læge der. Men her ventede ham atter en tung Prøvelse, idet det viste sig, at denne Søn var angreben af en svær Kræftlidelse og døde efter nogle faa Maaneders smertefuldt Sygeleje, men i et saa inderligt Samfund med Gud, at det blev et Dødsleje, der blev til Velsignelse for mange baade nær og fjærn. Og ende-

lig døde 3 Fjerdingaar derefter en gift Søn fra Hustru og 6 Børn, men ogsaa fra dette Sygeleje lyste vor Frelsers Fred.

Nu var Kredsen, der samledes om ham paa de aarlige Festdage, efterhaanden svundet ind — den sidste tilbageværende Søn var allerede i 1898 draget til Syrien som Missionær — men da Prip første Gang efter de to sidste Søners Død samlede den, kunde han dog begynde Samværet med at sige: „Jeg har længtes efter, at I skulde komme, for I skal allesammen hjælpe mig med at at sige Gud Tak; jeg synes, jeg har saa uendelig meget at sige Tak for, thi vel er 7 Børn og Moder gaaet forud, men jeg er saa rig og lykkelig at turde tro, at de alle er gemte hos Gud. Hjælp mig, at jeg aldrig maa glemme, hvor rig jeg er.“

Det blev 11 Aar, han boede i København, og man kan vel sige, at de betegnede en stadig Nedgang mod den sidste store Rejse — Nedgang forsaavidt som han først maatte opgive at prædike, hvad han i de første Aar undertiden gjorde, og senere at færdes udenfor sit Hjem, hvortil saa ogsaa i de sidste Aar kom Uklarhed, men gennem det allesammen var det kun, som om Sjælen voxede; gjaldt Samtalen aandelige Ting, var der aldrig den mindste Uklarhed, og det var dejligt at høre ham tale om Længslen efter Livet hos Gud og Gensynet med de Kære; — selv gennem hans Uklarhed saa man, hvad der boede i ham. Snart var det den inderligste Kærlighed til hans Forældre, der kom til Orde, og Sorg over, at han — som jo dog havde været deres Glæde og Støtte — aldrig nogensinde havde faaet dem takket nok for, hvad de havde været for ham, samt Længsel efter en Gang af fuldt Hjerte at kunne komme til at bede dem om Tilgivelse derfor; og snart var det en brændende Higen efter at komme ud iblandt Mennesker

og bringe dem Evangeliet og vidne for dem, inden Natten kommer, hvor ingen kan arbejde.

Et kønt Træk, som kom stærkt frem i de sidste Aar, var ogsaa, at han ikke kunde høre om nogen Nød uden at ville hjælpe, saa at han tidt gav bort alt, hvad han havde hos sig.

Det var en Prøvelse for ham de sidste Aar at mærke,

Rasmus Prip og hans trofaste Plejerske, Frk. Koch.

at Kræfterne ikke rakte til noget mere, men han hentede sin Taalmodighed hos Gud og søgte al sin Trøst i Syndernes Forladelse, naar han saae tilbage paa sit Liv og syntes, at han heller ikke som Præst havde udrettet noget til Guds Ære.

Uagtet Hjemmet derinde gennem Aarene kom til at prøve baade Dødsleje (hans Hustrus elskelige Plejesøster Fru Wilster) og megen Sygdom, saa kom man aldrig der-

ind uden at føle, at her raadede en Aand, der var stærkere end baade Sygdom og Død, og her var et Samliv og en fælles Kærlighed, der gjorde det til en Lykke at blive optaget i Kredsen.

Gud gav ham den Glæde — trods Vemoden over at de danske Missionærer fra Syrien saalænge maatte være borte fra deres Arbejde — i de sidste Aar at have sin sidste kære Søn, Ejnar, hjemme. Og det var de store Oplevelser i hans Tilværelse, naar denne kom hjem fra sine Møderejser og fortalte om, hvad han havde oplevet. Han var ogsaa daglig hos ham under hans sidste Sygeleje. Dette varede nogle Uger, men var helt smertefrit og fuldt af Fred, saa da Gud hentede ham hjem den anden Juni 1916, var det kun med Tak, at man saa den tro Tjener gaa ind til sin Herres Glæde.

Naar man tænker paa hans Liv og paa, hvad Magdalene Susanne Nørreggers Barnebarns Barn, og hendes Børn med hende, vandt i det Hjem, der her blev dannet, er der god Grund til igen at mindes Ordet: Jeg er Herren din Gud, som gør Miskundhed mod tusinde Led mod dem, der elske mig og holder mine Bud.

Medlemsliste.

Ved Afslutningen af Medlemslisten til „Svendborg Amt“
1915 havde „Sv. A. h. S.“ 648 Medlemmer.

S senere er tilgaaet.

Andersen, Johannes, Uddeler, Trunderup, Kværndrup.
Andersen, Niels, Smedemester, Frederikshøj, Slude.
Balieu, Peter, Fuldmægtig, Svendborg.
Birkelund, P., Friskolelærer, Ringe.
Brøndsted, Sigurd, Højrup.
Danholt, Carl, Barber, Kværndrup.
Grøftehave, Knud, Gaardejer, Ellerup, Gudme.
Hansen, Eleonora, Frøken, Lørup, Ringe.
Henriksen, Morten, Gaardejer, Helluf, Svendborg.
Jakobsen, Rasmus, Gaardejer, Lundby, Svendborg.
Jensen, C. Mørch, Frue, Lærerinde, Nyborg.
Jensen, Maren, Frøken, Søfælde, Krarup, Espe.
Jessen, Jes K., Friskolelærer, Trunderup, Kværndrup.
Johansen, Hans, Gaardbestyrer, Stabolt, Bjerreby.
Larsen, P. Skov, Gaardejer, Egebjerg, Stenstrup.
Lebæk, Johannes, Bestyrer, „Bøjlsvang“ V. Skerninge.
Lolk, Søren, Gaardejer, „Vejlegaarden“, Svendborg.
Lund, Lavrids, Gaardejer, Kværndrup.
Lundsgaard, Hans, Grdr., „Ny Lundsgaard“, Kværndrup.
Madsen, Sognepræst, Allested.
Møller, B. Læge, Tryggeløv.
Møller, Frederik, Gæstgiver, Ørbæk.
Nielsen, Martin, Kontrolassistent, Egeskov, Kværndrup.
Petersen, Johanne, Frue, Spanget, Korinth.

Pedersen, Niels, Vosmose, Vejstrup.
 Pelle, Kristoffer, Snedker, Stabolt, Bjerreby.
 Rigsarkivet, København, K.
 Schram, A., Frue, Pastorinde, Thurø, Svendborg.
 Slot, Enevold, Lærer, Nyborg.
 Sørensen, Chr., Forvalter, Brolykke, Nordenbro.
 Winther, P., Lærer, Ryslinge.

Afgaaede Medlemmer:

Bruun, Anna, Lærerinde, Hillerslev, Espe (bortrejst).
 Bæk, H., fhv. Skolebestyrer, Hesselager, (bortrejst).
 Christensen, T. Daa, Stud. mag. København, (død).
 Egebjerg, Josefine, Frue, Svendborg.
 Futtrup, Jens, Lærer, Nyborg, (bortrejst).
 Hansen, Rasmus, Gaardejer, Frørup, (død).
 Hansen, S. Karl, Gaardejer, Hedevang, Tarm.
 Hansen, Valdemar, Cyclehandler, Hesselager.
 Jørgensen, Kr. J., Husejer, Strynø, Rudkøbing.
 Lersey, Sagfører, Odense.
 Lindberg, Bankdirektør, Faaborg, (død).
 Mackeprang, U., Jægermester, Bjørnemossegd., Faaborg.
 Markussen, J., Stenbækgaard, Nordenbro.
 Metz, Sagfører, Nyborg.
 Mikkelsen, Chr., Købmand, Rudkøbing.
 Munkebro, Hans Kr., Gaardejer, V. Aaby, V. Skerninge.
 Nielsen, Herman, Lærer, Bagnkop.
 Ovesen, Jens, Lærer, Ryslinge, (død).
 Pedersen, Anders, Husejer, Ollerup Skovmark, V. Skerninge.
 Pedersen, Jens, Particulier, Assenbølle, Bred.
 Qvist, Sagfører, Godsforvalter, Holckenhavn, Nyborg.
 Rasmussen, Laurs, Friskolelærer, Ringe, (bortrejst).
 Rasmussen, R. J. Lærer, Kragholm, Rudkøbing.
 Torup, Fridthjof, Lærer, Bovense, Ullerslev.

„Svendborg Amts historiske Samfund“ tæller nu (1. Sept. 1916) 655 Medlemmer.

Uddrag af Regnskabet

for
„Svendborg Amts historiske Samfund“
fra 1/8 1915 til 1/8 1916.

BEHOLDNING:	Kr.	Ø.	UDGIFT:	Kr.	Ø.
Indest. i „Landbosparekassen“	517	08	Trykning af „Svendborg Amt 1915“	538	37
Hos Kassereren	51	29	do. af Taasinge paa Niels Juels Tid	672	50
			Honorar for Bidrag til „Sv. Amt“ 1915	173	00
INDTÆGT:			do. for „Taasinge paa Niels Juels Tid“	228	00
Aarsbidrag fra 655 Medlemmer	1310	00	Taler-Honorar ved Kværndrupmødet	80	00
Salg i Bogh. af ældre Aarg. af „Svendborg Amt“	187	55	Kundgørelser m. m.	64	14
Solgt 100 Eksp. af „Taasinge paa Niels Juels Tid“	80	00	Porto ved Udsendelse af Skrifterne og Opkr. af Medlemsbidrag	165	15
Solgt ved Formanden	30	00	Ekspedition af Skrifterne	50	00
Indvundne Renter	20	75	Leje af Clithcéer	22	39
Portogodtgørelse	94	95	Indbinding af Bøger	39	20
Tilskud fra Fyns Stiits patr. Selskab	25	00	Fotografier til Svendborg Amt“ 1916	19	85
Udlagt af Kassereren	3	81	Medlemsbidrag til „Dansk hist. Fællesf.“	30	00
			Beholdning i „Landbosparekassen“	237	83
Ialt ...	2320	43	Ialt ...	2320	43

Vejstrup Højskole, d. 1. Septb. 1916.

Thøger Dissing,

Efterset og godkendt.

Vejstrup, d. 18. Septb. 1916.

L. Faurby Stengaard.

Lars Hansen.

„Christian II's Mindesmærke i Nyborg.“

¹ / ₈ 1915. Indestaaende i „Landbosparekassen“	Kr. 656,71
Indsamlet ved Mødet i Kværndrup	„ 63,00
Indvundnr Renter	„ 27,08
¹ / ₈ 1916. Indestaaende i „Landbosparekassen“	<u>Kr. 746,79</u>

Vejstrup Højskole, 1. Sept. 1916.

Thøger Dissing.

Efterset og godkendt.

Svendborg, d. 18. Sept. 1916.

Lars Hansen. L. Faurby Stengaard.

INDHOLD:

	Side
<i>Tilstanden i Nyborg Amt ved Aar 1743.</i> Ved Kai C. Uldall.	3
<i>Carsten Friis.</i> Ved Martin P. Rudum, Sødinge	119
<i>Anna Jønsdatter.</i> Af K. Carøe	142
<i>Af en gammel Præsteslægts Historie.</i> Ved Th. Møller.	170
Medlemslisten	199
Regnskabet	201
„Christian II's Mindesmærke i Nyborg“	202
